اؤزبیک ترجمەچیلیگی حقیده بیر نیچه سؤز

شبهەسیز تیل و یازوو (خط)، مدنیت و فرهنگ‌نی اپل- اولوس‌نینگ بیر نسلیدن باشقه نسلیگه یېتکەزیب، بیلیم، مدنیت، فرهنگ و برچه مادی و معنوی یوتوقلرینی اونوتیلیش و یۆقالیش‌دن اسرەب، ییللر آقیمیده اولرنی گللەتیب، یشنەتیب کېلەدی. شونینگدېک، بیر اپل و یا قوم‌نینگ بیلیم و مدنیت ساحەسیده قۆلگه کیریتگن یوتوقلرینی تیل و اونینگ افادەسی تمثالی بۆلگن یازوو یا خط آرقەلی باشقه اپللر و قوملرگه یېتکەزیب، جهان بیلیم و مدنیتینی بیرلشتیریب، یوکسلتیریش ممکن بۆلەدی.

بیرینچی هدف اوچون هر بیر قوم یا اپل‌نینگ اؤز تیلی و یازووی خدمت قیلسه-ده، ایکینچی هدف اوچون ترجمه تیلی اولکن خدمت‌نی بجرەدی. بوکونگی برچه علم، مدنیت، فرهنگ و تخنیک یوتوقلرینی تورلی اپل- اولوس‌لرنینگ اؤتمیش‌دەگی

بیلیملری‌نینگ ترجمه آرقه‌لی ترقه‌لیشی نتیجه‌سی دېب بهالش ممکن.

شرق، اینیقسه اۏرته آسیا و بین النهرین اوزاق اۏتمیشلرده بیلیم اۏچاغی اېدی. بو یېرلردن اتاقلی بیلیم و صنعت ارباب‌لری ظهور اېتیب، جهان مدنیتی اوچون خط یره‌تیب، فرهنگ یازیب، الجبر، هندسه، نجوم، طب، جغرافیه، گیاه‌شناسلیک و باشقه تورلی بیلیملرگه اساس قۏیدیلر. بو علمی ینگی‌لیکلر و یوتوقلر فقط ترجمه آرقه‌لی گینه غرب گه یېتیب باریب، بو کونگی اولکن اختراعلر و کشفیاتلرگه سبب بۏلدی. اېندی غرب و شرق‌نینگ ینگی علمی و مدنی یوتوق‌لری ینه هم ترجمه آرقه‌لی بوتون دنیاگه یاییلیب بارماقده.

ادبیات ساحه‌سیده هم ترجمه جوده کته اهمیت و اوزاق اۏتمیشگه اېگه. سانسیکریت‌دن عربچه و تورکچه‌گه، عرب تیلیدن تورکچه و تورک تیلیدن عربچه‌گه، یونان و لاتینچه‌دن باشقه تیللرگه و باشقه تیللردن اېسه یونانچه‌گه اولکن علمی و ادبی اثرلر قدیم‌دن ترجمه بۏلیب کېلگن و بو آقیم حاضرگچه همان دوام اېتیب کېلماقده. ترجمه‌نینگ اهمیتی شونچه‌لیک کته که دنیانینگ قیسی بیر بورچگیده بیر بدیع و گۏزه‌ل اثر یره‌تیلگچ، در حال تورلی تیللرگه ترجمه بۏلیب، ییل اۏتمه‌ی بوتون انسانیت عالمی اونی اۏقی‌آلیشگه موفق بۏله‌دی. بیز دری و اۏزبېک شعریتیده نیمایی، آق و آزاد شعرلرنی غرب شعرلری فورم‌لریدن آلگن بۏلسک، بوگون مولانا، خیام، نوایی و بابرلر غرب‌نی اۏز معنویت‌لری بیلن قیته‌دن ضبط اېتیب کېلماقده‌لر و البته بولرنینگ همه‌سی ترجمه آرقه‌لی ممکن بۏلگن، خلاص!

تورک (اؤزبېک) ادبیاتی تاریخیده ترجمه ژانری علیحده و مهم اؤرینگه اېگەدیر. تورکی تیلگه تورلی اثرلرنینگ ترجمه اېتیلیشی جوده اېسکی و اوزاق تاریخ همده بای مېراث گه اېگه. أینیقسه عرب و فارس تیللریدن کؤپلب علمی، تاریخی، ادبی، دینی، فلسفی و بدیعی اثرلر یېتوک عالملر و ادیبلر تامانیدن تورکی تیلگه اؤگیریلگن. مینگ بیر کېچه، کلیله و دمنه، گلستان، شاهنامه، قابوسنامه، بؤستان، قیرق طوطی، حافظ دېوانی، تؤرت درویش، والدیه رسالەسی، بهارستان، سیاستنامه، کیمیای سعادت، اربعین، برهان قاطع، روضه الصفا، مثنوی معنوی، عجایب الطبقات، قصص الانبیا، یوسف و زلیخا کبی اؤنلب بویوک اثرلر تورلی زمانلرده ماهر تیلماجلر آرقەلی تورکی (اؤزبېکی) تیلگه اؤگیریلگن.

ترجمه ایشی عنعنەسی کېینگی عصرلرده هم اؤزبېک تیلیده دوام اېتدی. بو آقیم اینیقسه تورکیه، اؤزبېکستان و باشقه تورکی تیل اؤلکەلرده جوده کؤپ رواجلەنیب، کېنگ کولملرنی قمرەب آلدی. اېندی بو ساحەده فقط فارس و عرب تیللری اېمس، بلکه تورلی اروپالیک تیللردەگی شاه اثرلر هم کیردی.

شوندەی اېکن، کېلینگ افغانستان اؤزبېک تیلیده ترجمەنینگ اؤرنی، اؤتمیشی و بوگونگی وضعیتی گه بیر نظر تشلەیلیک.

اؤتمیش‌ده برچه عالم، فاضل، ادیب و شاعرلریمیز اوچ–تؤرت تیل و هېچ بؤلمەگنده اوچ تیل (عربی، دری و تورکی)نی یخشی و چوقور بیلیب، بو تیللرده یرەتیلگن منگو اثرلرنی اؤقیب، اؤز ادبی بیلیم، تجربه و مهارتلرینی کوچەیتیرگن و اؤزلری هم

منگو اثرلر یازه‌آلیشگه قادر بۈلگنلر. محمود الکاشغری، نوایی، بابر، شیبانی خان، عبیدالله خان عبیدی و باشقه‌لر نه فقط آنه تیللری (تورکی)نی چوقور بیلیب، اۈز آنه‌تیللریده منگو اثرلر یازیب قالدیرگنلر، بلکه عربی و دری تیللریده هم مثل‌سیز ادبی اثرلر یره‌تیب کېلگنلر.

یقین اۈتمیشمیزگه نظر تشله‌سک، استاد قاری محمد عظیم عظیمی سرپلی‌نی کۈره‌میز. او، اۈز آنه تیلی (تورکی)دن علاوه دری، پشتو و عرب تیللریده کۈپ شعرلر و حتی دېوان یره‌تیب کېلگن. اونینگ دری شعرلری تۈلیق و کته حجم‌ده شبرغان شهریده و تنلنمه غزللری کابلده افغانستان یازوچیلر انجمنی تمانیدن "با کاروان بېدل" نامی آستیده چاپ بۈلدی. شونینگدېک ایکی تیللیک پشتو–دری نصاب‌الصبیان یا منظوم لغتنامه‌سی افغانستان بیلیملر اکادمیسی تمانیدن ۱۳۶۲ ییلی چاپ‌دن چیقدی. مولانا قربت، مولانا خدیم، نزیهی جلوه و باشقه‌لر یقین اۈتمیشیمیزده و استاد متین اندخویی، ذره عظیمی، آگه، لبیب، اشرف عظیمی، حفیظی، آثم، جمیله ایثار و باشقه‌لر حاضرگی کونده ایکی تیل (دری و اۈزبېکی)ده ایجاد قیلیب کېلماقده‌لر.

أیتیب اۈتگنیمیزدېک، بیزنینگ شاعرلریمیز ایکی تیلده شعر یازیب، یازوچیلریمیز اېسه ایکی تیلده مقاله یازه‌آله‌دیلر؛ اما ترجمه اۈرنی همان بۈش و مثاللری اېسه جوده آز. حقوق بیلیملری عالی دوکتوری ع. ح. شرعی جوزجانی هم ایکی تیلده شعر و مقاله‌یازگن بۈلسه هم بیرینچی بۈلیب، عرب و اۈزبېک تیلیدن دری تیلیگه بدیعی نثر یعنی قیسقه حکایه‌لر، ناول و

رومانلرنی ترجمه قیلدی. "داستان دو دل"، "دوازده زن"، آیبک‌نینگ "نوایی" رمانی‌نینگ بیر قسمی و ینه بیر قنچه قیسقه حکایه‌لر اونینگ قلمی بیلن ترجمه بؤلیب، نشر یوزینی کؤردی.

یقین کونلرده برهان الدین نامق اؤزبک مشهور یازووچی پیریمقل قادروف‌نینگ بابر حیاتیگه بغیشلنگن "یولدوزلی تونلر" تاریخی رومانینی اؤزبک تیلیدن دری تیلیگه ترجمه قیلدی. محمدحلیم یارقین، جلال نورانی‌نینگ طنزلریدن سیلنمه حکایه‌لرنی فارسچه‌دن اؤزبک تیلیگه اؤگیریب «بو، اؤشه بیچاره‌گینه» آتی بیلن ۱۳۹۲- ییلی نشر اپتدی. رحیم ابراهیم هم باله‌لر حکایه‌لرینی تورلی تیللردن ترجمه قیلیب، تؤپلملر نشر قیلدی. بو تؤپلملردن بیری «قره خان» ۱۳۹۵- ییلی نشر اپتیلدی. بو تؤپلمده هم فولکلوریک حکایه‌لر موجود، هم رحیم ابراهیم ترجمه قیلگن حکایه‌لر و هم باشقه مترجملرنینگ ترجمه‌لری، جمله‌دن حلیم یارقین‌نینگ ترجمه‌لری جای آلگن.

باشقه شاعر و یازووچیلریمیز هم گاه- گاه، بیرار کیچیک اثرنی ترجمه قیلگن بؤلسه‌لر-ده، بیراق کؤپینچه‌سی اؤزبک، تورکیه تورک تیلی و عرب تیلیدن دری تیلگه قیلینگن ترجمه‌لردن عبارت دیر. بو ایش، اینیقسه اؤزبک تیلیدن ترجمه قیلیش، البته جوده یخشی ایش بؤلیب، بیزنینگ تیلیمیزده‌گی ادبی یوتوقلرنی دری تیلده سؤزلاوچی وطنداشلریمیزگه یېتکه‌زیب بېریشگه یاردم بېره‌دی؛ اما افسوس که بیزنینگ اؤز تیلیمیزنی بای اپتیشگه یاردم بېره آلمه‌یدی.

بیزنینگ تیلیمیز یوکسه‌لیش، کېنگه‌ییش، یشنش، گللش و ینگی‌لنیش اوچون ینگی هوا، ینگی سوو، ینگی کورتکلر و پیوندلرگه محتاج و بولر فقط ینگی شاهکار اثرلرنی باشقه تیللردن اؤزبېک تیلیگه ترجمه قیلیش یؤلی بیلن ممکن بؤله‌دی، خلاص! خلقیمیز جهان ادبی شاهکارلرینی اؤز آنه تیللریده اؤقیمس اېکنلر، اؤزبېک ادبیاتیمیزگه ینگی هوا، ینگی قره‌شلر و ینگی آقیملر کیریب کېلیشی یا امکانسیز یا ینه هم اوزاق ییللرنی کوتیشدن سؤنگ ممکن بؤله‌آله‌دی دېگن گمان‌ده‌من.

بو سطرلرنینگ مؤلفی انه شو کمچیلیک‌نی حس قیلیب، دری تیلدن اؤزبېک تیلیگه بیر قنچه قیمتلی اثرلرنی بدیعی ترجمه قیلیش‌نی زمانیمیز و تیلیمیزنینگ جوده کېره‌کلی و اهمیتلی طلبی دېب توشوندی و سؤنگی ییللرده بابر، کامران میرزا، شاه غریب میرزا غریبی‌لرنینگ بیر قنچه اؤزبېکچه شعرلرینی دری تیلیگه و فارسچه شعرلرینی اېسه اؤزبېک تیلیگه شعرلرنینگ اؤز وزنی، آهنگی، قافیه‌سی، سؤز اؤیین‌لری و بدیعی صنعت‌لرینی امکان قدر سقله‌گن حالده ترجمه قیلدی و حضرت مولانا جلال الدین بلخی– رومی، زمانیمیز عصیانچی شاعره‌سی فروغ فرخزاد، شاملو و سهراب سپهری‌لرنینگ شعرلرینی اؤز فورم و آهنگیگه اؤزبېک تیلیگه ترجمه قیلیشگه اېریشدی.

بابر، کامران میرزا، غریبی، فروغ فرخزاد و سپهری‌دن قیلگن ترجمه‌لریم تاشکینت ده سیریلیک یازوویده چاپ بؤلگن بؤلسه، مولانانینگ بیر قنچه رباعیلری، مثنوی معنوی‌نینگ "نی نامه" قسمی اؤزبېک تیلیگه شعر قالبیگه و مثنوی معنوی‌نینگ بیر قنچه حکایه‌لرینی اؤزبېک بدیعی نثر قالبیگه ترجمه

قیلگنلریم، کابلده 1386 ییلی "مولانا جلال الدین بلخی–رومی رباعیلری" و "نی تیلماجی" آت‌لری بیلن چاپ و نشر قیلیندی.

مېن بو ایشلرنی فقط و فقط اؤزبېک بدیعی ترجمه‌چیلیک ساحه‌سیده آز بؤلسه هم کیچیک بیر آدیم صفتیده اؤز بورچینی اؤته‌سین دېگن امیدیده قیلدیم و اؤز تیلداشلریم‌دن بو سلسله‌نی دوام اېتتیریشلری امیدیده‌من.

قوییده سیز عزیز تیلداشلریمگه مولانا و بابرنینگ دری شعرلریدن اؤزبېک تیلیگه قیلگن شعری ترجمه‌لریمدن بیر نېچیته‌سینی تقدیم اېتیب، سیزلرگه منظور بؤله‌دی دېگن امیدده‌من.

مولانانینگ «نی نامه»سی:

تینگله، بو نَی چون شکایت أیله‌گه‌ی
أیریلیق‌لردن حکایت أیله‌گه‌ی
تا کېسیبدورلر مېنی نیزاردین
نالیشیم‌دن ناله‌ده اېرککـ– خاتین
تیلکه پاره أیله کؤکسیم‌نی فراق
شرح اېتایین تا که دردِ اشتیاق
أیریلیب هرکیم یؤقاتسه اصلینی
قَیته ایزلر روزگارِ وصلینی
نالیدیم هر جمعیتده زار–زار
بؤلدیم هر بدحال و هر خوشحالگه یار
مېنگه هرکیم اؤیلاویچه بؤلدی یار
تاپمه‌دی قلبیمده نې سِرلر یاشار
نالیشیم‌دن سِرلریم اېرمس اوزاق

لپک تاپیلمس کؤرگوچی کؤز و قولاق
جان تن و تن روح‌دن پنهان اپمس
جان‌نی کؤرماققه ولی فرمان اپمس
نَی نواسی اؤت اپرور، اپرمس شمال
کیمده بو اؤت بؤلمسه، تاپسون زوال
عشق اؤتی یاندیردی نَی‌نینگ قلبینی
عشق اؤتی قَینتدی مَی‌نینگ قلبینی
نَی اپرور هر أیری توشگن یار گه یار
پرده‌میزنی پرده‌سی ییرتیب تپشار
نَی کبی بیر زهر و تریاق کؤردی کیم؟
نَی کبی دمساز و مشتاق کؤردی کیم؟
قانلی یؤل‌دن نَی حکایت أیله‌گه‌ی
قیس عشقی‌نی روایت أیله‌گه‌ی
هوشگه هوشسیزدپک کیشی محرم اپمس
هم قولاقدپک تیلگه هپچ همدم اپمس
قیغومیزده کونلر اؤلدی کپچقُورون
کونلر اویغون بؤلدی دردلرگه بوتون
کونلر اؤتسه، دپ: اؤتیب کپت، باک یؤق
سپن فقط قالگیل، که سپندپک پاک یؤق
سوودن ار تؤیسه کیشی، تؤیمس بلیق
کپچ اؤتر کون رؤزی‌سیزگه، بو انیق
بیر پیشیق حالین بیلالمس هپچ خام
سؤزنی قیسقرتماق کپره‌کدور، والسلام

من ذره و، خورشید لقایی تو مرا
بیمار غمم، عین دوایی تو مرا
بی‌بال و پر اندر پی تو می‌پرّم
من کاه شدم، چو کهربایی تو مرا

ترجمه:

مېن ذره من و سېن اېسه، خورشیدلقا
مېن غم کسلی، سېن اېسه دردیم گه دوا
آرتینگده قنات‌سیز اوچه‌من هردایم
مېن مَیده سامان، سېن کهربا سن گؤیا

مولانا:

این بانگ خوش از جانب کیوان منست
این بوی خوش از گلشن و بستان منست
آن چیز که بر دل و بر جان منست
تا می‌رود او کجا رود آن منست

ترجمه:

دلکش بو نوا ینگره‌دی کیوانیم دن
بو عطر اېسَر گلشن و بستانیم دن
هر یېرگه که کېتسه او مېنینگ دور، هرگز
کېتمس یوره‌گیم، خیال لریم، جانیم دن

مولانا:

جانی که حریف بود، بیگانه شده است
عقلی که طبیب بود، دیوانه شده است

میران همه گنجها به ویرانه نهند
ویرانهٔ ما ز گنج ویرانه شده است
ترجمه:
جان اپردی حریف، بۆلدی بېگانه بوگون
عقل اپردی طبیب، بۆلدی دېوانه بوگون
ویرانەده گنجلرنی کۆمگەی شاەلر
گنج اَیلەدی ویرانەنی ویرانه بوگون

مولانا:
آن کس که ترا شناخت جانرا چه کند
فرزند و عیال و خانمان را چه کند
دیوانه کنی هر دو جهانش بدهی
دیوانهٔ تو هر دو جهان را چه کند
ترجمه:
اُول کیم تانیدی سېنی، بو جاننی نې قیلر
فرزند و عیال و خاندانننی نې قیلر
دېوانه قیلیب، ایکّی جهاننی بېرەسن
تېلبەنگ بو جهان و اُول جهاننی نې قیلر
مولانا:
بیدار شو ای دل که جهان می‌گذرد
وین مایهٔ عمر رایگان می‌گذرد
در منزل تن مخسب و غافل منشین
کز منزل عمر کاروان می‌گذرد
ترجمه:

اویغان یورەگیم مېنینگ، جهان اؤتماقده
عمر حاصلی مفت و رایگان اؤتماقده
تن منزلیده اوخلەمه، غافل بؤلمه
عمرینگ اوییدن بو کاروان اؤتماقده

مولانا:
بر هر جاییکه سر نهم مسجود اوست
بر شش جهت و برون ز شش معبود اوست
باغ و گل و بلبل و سماع و شاهد
این جمله بهانه و همه مقصود اوست
ترجمه:
هر یېرده بؤلەی سجدەده، مسجود اُول دور
هر آلتی جهت اوستیده معبود اُول دور
باغ و گل و بلبل و سماع و شاهد
بو جمله بهانه، برچه مقصود اُول دور

ظهیرالدین محمد بابر:
ای ماه، شام وصل تو صبح سعادت است
روز جدایی تو ولی شام فرقت است
جانم بکن جراحت و راحت رسان به دل
از تو به جانِ خسته جراحت چو راحت است
خالی که مانده ای به رخ لاله گون خویش
بر جان بیدلان تو آن داغ حسرت است
از کام جام باده بگیرید کام دل

اکنون که وقت باده و هنگام عشرت است
گر ریخت یار خون تو زنهار دم مزن
خوش باش بابرا که همین دم غنیمت است

ترجمه:

شام وصلینگ، اې آییم، صبح سعادت بیلگامېن
أیریلیق کون‌لارنی لېکن شام محنت بیلگامېن
کؤنگلومه راحت بېریب، جانیم جراحت أیلاگیل
گر جراحت سېندین اېرسا، جانغه راحت بیلگامېن
لاله دېک رخسارینگا قؤیغان اوشال خالینگنی، مېن
بارچه بېدل لار جانیغه داغ حسرت بیلگامېن
کام جام باده‌دین کام دل حاصل أیلانگیز،
کیم بو دمنی وقت مَی، هنگام عشرت بیلگامېن
یار اگر تؤکسا قانینگنی بابرا، دم اورماگیل،
شاد بؤلگیل کیم بو دم‌لارنی غنیمت بیلگامېن.

بابر:

لاله را داغ از آن دم که به دل حاصل بود
داغ عشق تو مرا لاله صفت در دل بود
عمر من رفت و مرا فرقت او ساخت هـلاک
چه کنم؟ عمر من دلشده مستعجل بود
رخ نمودی و به من مردنم آسان کردی
ورنه در فرقت تو زیستنم مشکل بود
بابر از عقل فرو مانده، چه تشویش کنی؟
اې خوش آندم که ز می بیخود و لایعقل بود

ترجمه:

لاله قلبیدا چو اول داغ وفا حاصل اېدی
لاله دېک داغ محبت‌ته دلیم منزل اېدی
کېتدی اول عمریم و هجرانی مېنی قیلدی هلاک
نېتای، عمریم شو قدر قیسقه و مستعجل اېدی
کؤرساتیب یوزنی مېنینگ اؤلماغیم آسان اېتتینگ
فرقتینگدا یشه‌شیم یؤقسه بسی مشکل اېدی
عقلیدین بابر آزیب تور، مونگا تشویش نې دور؟
اې خوش اول دم که ایچیب باده‌نی لایعقل اېدی

بابر:

قاصد به من آورد سلامت، ای دوست
خوشحال شدم ز ذکر نامت، ای دوست
تا نامِ سلام باشد اندر عالم،
نامی باشی و هم سلامت، ای دوست

ترجمه:

قاصد مېنگا کېلتوردی سلامینگ، اې دؤست
خوش قیلدی دلیم‌نی خوش کلامینگ، اې دؤست
عالم دا سلام نامی تا بار، اؤلسون
جسمینگ ساغ، و شهره یخشی نامینگ، اې دؤست

بابر:

نام تو میان عجم و هم عرب است
وز نامهٔ تو در دل محزون طرب است

هرکس ز معما بدر آرد نامی،
نام از تو برآورد معما، عجب است

ترجمه:

نامینگنی بیلور برچه عجم، برچه عرب
نامینگ بېرادور قیغولی کۆنگولگه طرب
هرکیم چیقارور نام معما دین، لېک،
سېندین چیقارور نام معما، بو عجب.

حاضرگی اؤزبیک شعریگه قیسقه بیر نظر

شعر و نظم ارەسیده فرق بار می؟

بوگونگی ادبیاتیمیزنینگ موزون نمونەلری شعر می یا نظم؟

شعر حقیده ارسطو دوریدن باشلب بوگونگچه فیلسوفلر اؤزلریچه؛ ادبیات بیلیمدانلری اؤزلریچه؛ شاعرلر اؤزلریچه تورلی تعریفلر بېرگنلر، بیراق اېنگ قدیمگی، یعنی ارسطودن باشلب، بوگونگی ادبیاتچیلر و تنقیدچیلرگچه شعر حقیدەگی تورلی تعریفلرده بیر مشترکلیک کۆرینەدی، او اېسه **وزن یا آهنگ** دیر. دېمک، شعر و نثر ارەسیدەگی بیرینچی کته فرق وزن یا ریتم و آهنگ دیر. خواه اونینگ ضرب سانلری تېنگ بۆلسین (عروض و برماق وزنلری)، خواه سانلری آز و کۆپ بۆلسین (نیمایی وزنده گی شعر).

بو تعریفلرده، ایکینچی مشترکلیک هم تاپیلیب، زمانیمیزگچه یېتیب کېلگن. او اېسه، **خیال و تصویر** دیر. ارسطودن کېین، ابن سینا شعرگه **"خیال"** عنصرینی قۆشیب، **"شعر، موزون و مخَیّل کلام دیر"** دېب، تعریفلەدی. کېینراق**"عاطفه و احساس"** عنصری هم قۆشیلدی. اېندی شعر حقیده سۆزلەسک، البته **آهنگ، خیال و تصویر، عاطفه و احساس** عنصرلریدن اَیری بۆلگن سۆزلرنی شعر، دېب قبول قیلیشیمیز قیین بۆلەدی.

اپسکی یا ممتاز ادبیاتیمیزده **"قافیه و ردیف"** هم اپنگ کته اهمیتگه اپگه بۆلگن و اولرسیز، شعرنی تصور قیلیش هم ممکن بۆلمه‌گن. گرچه قافیه (ایچکی و تشقی قافیه‌لر) هم اۆز اۆرنیده شعرنینگ آهنگی اوچون کته خدمت قیله‌دی.

شعرده مضمون و شکل بیرلیگی و گۆزه‌للیگی، همده سۆز بایلیگی گه کته اعتبار بېریله‌دی. تویغو و احساس (کیشیلیک و جمعیلیک)، شعرنینگ تأثیریگه مهم نقشی بار. مولانانینگ **"یوره‌کدن قان جۆشیب آتیلسه، مېن اونگه شعر رنگینی بېره‌من"** دېگنی هم انه شو موضوعگه قره‌شلی دیر. انسان نینگ ایچکی تویغولری و کېچینمه‌لری، خیال بېزه‌گی بیلن بېزلسه، ریتم گه کیریب یَېرلسه، یاقیملی و ینگی سۆزلر و ترکیبلرگه قاریشیب، غزل، مثنوی، رباعی، ...، و یا آق شعر کۆیلگینی هم کییسه، شونده شعر بوتون بارلیگی بیلن وجودگه کېله‌دی.

بیز دایم اۆزبېک ممتاز ادبیاتیمیز و بویوک نماینده‌لری نوایی، بابر، لطفی، آتایی، ...، نادره بېگم، اوَیسی، ...لردن فخرله‌نیب کېلگنمیز. دایم گلله‌گن، یشنه‌گن ممتاز ادبیاتیمیز و پارله‌گن ممتاز شاعرلریمیز بیلن مقته‌نیب یشه‌گنمیز. بو، بیر حقیقت؛ اما **"حلوا دېگن مینن آغیز شیرین بۆلمس"** دېگنلریدېک، اۆتمیشگه فخرله‌نیب‌گینه یشش، بوگونگی اۆزبېک ادبیاتی و تیلی اوچون یېترلی می؟

بوگون افغانستان اۆزبېک ادبیاتیده سان جهتدن یوزدن آرتیق شاعرلر آتینی اوچره‌تمیز. اولرنینگ ایریملری اوچ–تۆرت شعری تۆپلم اپگه‌سی؛ بعضیلری بیر تۆپلم نی نشر اېتگنلر؛ کۆپلری تۆپلم قیلگن بۆلمسه‌لر–ده، انترنت سایتلریده، تذکره‌لر، باسمه نشریه‌لر همده خاص موضوعلرگه بغیشلب تیارلنگن تۆپلملرده اۆز شعرلرینی نشر قیلگنلر. بولر اره‌سیده اېرککلر سانی کۆپ بۆلیب، عیال شاعرلر اېسه 20 کیشیدن

آرتیق. یاشلر یا که یاشی کۆپراق بۆلسه هم، بیراق اپندیگینه شعر عالمیگه قۆشیلگنلرنی هم اگر بو قطار و فهرستگه قۆشسک، قووانچدن قرسک چالیب، قووانیب کپتیشیمیز انیق.

یوقاریده‌گی سۆزلردن، شاعرلر کۆپلیگی بوگونگی ادبیاتیمیز هم بورونغی ممتاز ادبیاتیمیزدن قالیشمس اپکن، دپگن فکرنی هر انسانده توغدیره‌دی؛ بیراق سان نینگ اۆزی بیر ادبیات نینگ یوکسه لیشی، رواج لنیشی، یشنه شی گه پپترلی میکن؟ بولرنی بیر یاققه قۆیه‌یلیک، بیر ادبیاتنی شکللەنیشیگه پپترلی می؟

هرعصر و یا هردوره‌نینگ اۆزیگه خاص تیلی، خاص تورموش یۆسونی، خاص تفکری بۆله‌دی و شولر بیلن تانیله‌دی. اورخون–ینی‌سای تاش بیتیکلریده‌گی تیل، اجتماعی مناسبتلر، تورموش یۆسونی و تفکرینی کاشغری دوریده‌گی تیل...، کاشغری دوریده‌گی خصوصیتلرنی نوایی دوریده‌گی خصوصیتلر بیلن تپنگلشتیریش ممکن می؟

بولر اره‌سیده قنچه زمان و مکان فاصله‌سی بار بۆلسه، اۆشنچه تیللری، تورموش طرزلری، تفکرلریده هم فاصله و اوزاقلیک بار و حتی قنچه که ارقه‌گه، اۆتمیشگه قره‌ب بارسک، فرقلرنی کته‌راق و اۆرته‌ده‌گی مسافه‌نی کۆپراق و چوقوررراق کۆره‌میز.

بوندن مقصدیمیز نیمه دیر؟

بوندن مقصد شوکه، هرزمان نینگ اۆز تیلی، اۆز تفکری، اۆز بدیعی افاده‌سی، یعنی زمانویلیک خصوصیتی بۆلیشی کپره‌ک. بیزنینگ

چاغداش (معاصر) شعریمیزده هم اؤزیگه خاص تیل، خاص تفکر، خاص بدیعی اسلوب و افاده سؤزلری، یعنی زمانویلیک بار می؟

بو موضوعنی یاریتیش اوچون اثبات–دلیللر، شعری اؤرنکلر کؤلتیریش کؤره‌ک. شونده‌ی ائکن، بیرینچیدن ممتاز شعریمیز نماینده‌لری نوایی، بابر و نادره‌لردن اؤرنکلر کؤلتیره‌میز. نوایی بیر پیتلرده (550 ییل بورون) یاری نینگ کؤزینی مقتب، أیتگن ائدی:

قراکؤزوم کؤل و مردملیغ ائمدی فن قیلغیل

کؤزوم قراسیده مردم کبی وطن قیلغیل

بو شعر سؤز اؤیینی بایلیگی، چوقور معناسی، اجتماعی روحی و بدیعی صنعتلری بیلن اؤز زمانیده هم مشهور ائدی و حاضر هم اؤزبیکستانده، بیرقنچه خوانندەلر اونی اؤزبیک کوی و مقاملریگه سالیب، کویله‌یدیلر. بوشعرده نوایی **"مردملیغ"** بیلن **مردم "کؤز قراچیغی"، قراکؤز** بیلن (یار وصفی و خصوصیتی) **کؤز قراسی** (کؤز قراچیغی) نی بدیعی سؤز صنعتی بیلن کؤلتیریب، مضمون جهتدن چوقور اجتماعی فکر و اؤگیتنی بیان ائتگن. نوایی: اگر سین قره کؤز سیوگلیم، مردملیغ، یعنی مردم سیورلیک، انسانیلیک، مهر–شفقتنی شعار قیلسنگ، کؤز اؤرته‌سیدن کؤز مردمکی دیک اؤرین آلرسن، دیگن.

دیمک، بو ییرده بیرتماندن سیوگلی قره کؤز و گؤزه‌ل دیب أیتیلگن بؤلسه، ایکینچی تماندن انسانی فضیلتلر ارقه‌لی گؤزه‌للیگی کؤزگه تشلنه‌دی. بو بیلن انسانگه ائزگولیک تیله‌گنلر، خلق کؤزیگه عزیز بؤله‌دی، دییلگن.

ائندی اؤز زمانیمیزگه ییتیب کؤلیب، **"قراکؤز"**، تشبیهی نی افغانستان چاغداش اؤزبیک شاعرلری و اؤزبیکستان جاغداش بیر شاعری نینگ شعریده کؤره‌میز.

کؤزلریم دن آلدی اویقو اپ دل‌آرا کؤزلرینگ
هم عنان اختیاریم آلدی زیبا کؤزلرینگ

و:

وقت سحر ناز اویقودن آچتینگ فریبا کؤزلرینگ
عالم نی مدهوش ایله‌گه‌ی اُول ایکی زیبا کؤزلرینگ

یا شو شاعردن بو بیت، نوایی أیتگن "مردملیغ" معناسینی تکرارله‌یدی:

اہل کؤکسیده جای آلدی بوگون، خاطره‌میز تا
مردملیک و مردانه صفتلیک‌نی فن اہتدیم

ینه بیر تانیقلی چاغداش شاعریمیز نوایی نینگ شو مطلع سیگه قره‌تیب، یازگن:

قه‌یدن تاپیلدی آغریق، بیلمان قراکؤزینگگه
یا تېگدی مو یامان کؤز، اپ جان، قراکؤزینگگه

و شو شاعردن تغین بو بیت:

هرکیم که سېور سیز کبی بیر کؤزی قرانی
اؤز جانیگه ساتقین آلور البته بلانی

یوقاریده‌گی بیتلر شهلا کؤز، قراکؤز، آغریگن کؤز، فریبا کؤز، ... نی مقته‌گن، بیراق سؤزلری اپسکی و شعر قالبی هم اپسکی بؤلگن حالده، سؤز صنعتلریدن بیرار نشانه، بیرار خیال و تصویر، بیرار تیتره‌ته‌دیگن تویغو–احساس اوچره‌تمه‌یمیز! اپندی شعری تؤپلملری

بؤلمه‌گن یا شعر عالمیگه اپندی آدیم تشلب، شعر أیتیب یورگن یاشراق شاعرلرنینگ شعرلریگه نیمه هم دپیش ممکن؟!

اگر بیرینچي و ایکینچی شاعرلریمیزنینگ شعرلریگه تنقیدی کؤز بیلن قره‌لسه، اینیقسه سؤنگگی بیتلریده کته ینگلیش بارلیگی بپللی. بیرینچی شاعر، اوچینچی بیتی نینگ بیرینچی مصرع سیده "خاطره‌میز" دپب کؤپلیک، ایکینچی مصرع ده اپسه "فن اپتدیم" دپب بیرلیک شکلنی کپلتیرگن. بو اپسه، دستور نقطه نظریدن ینگلیش دیر.

ایکینچی شاعریمیزنینگ شعریده "ساتیب آلماق" فعلی "ساتقین" سؤزی بیلن افاده اپتیلگن. "قین" و "غین" صفت یساوچی قؤشیمچه دیر: یانغین، سؤلغین، ساتقین، تاشقین.

اینیقسه "ساتقین" بوگون سلبی معنی گه اپگه دیر. او چقیمچی، گپ تاشووچی و پول عوضیگه باشقه لرنینگ ملهیی بؤلیب یورگن کیمسه‌لرگه نسبتاً قؤلـله‌نیله‌دی. بو سؤز شاعرنینگ باشقه بَیتلریده هم "ساتیب آلیش" معنی سیده ایشله‌تیلگن.

اپندی اؤزبپکستان چاغداش عیال شاعری "ضمیره روزیووا" نینگ "عطرگل گه اَیلنه‌من" ناملی شعری تؤپلمیدن اؤرنک:

روپه رم گه قؤییب قؤیدی کیم
قیزیل گلگه ایلنگن اؤت نی
قاره کؤزیم، بغرینگگه آلگین
سپل–سپل بؤلیب آققن وجودنی...

هجران بو گل عمریم گه اؤق دیر
شفقت قیلگین، کپل اپ تپره‌گیم
بو دَم جسمیم، وجودیم یؤق دیر

روپه رنگده تیترر یوره‌گیم
قاره کؤزیم، بغرینگگه آلگین!

خضر و حیوان چشمه‌سی یا آب حیات نی 500 ییلدن بورونغی شاعرلر همده چاغداش شاعر شعریده کؤره‌میز:

خطی لبی غه توتاش بؤلسه، اې کؤنگول، نې عجب
که خضر چشمهٔ حیوانغه رهنمایی دور
"بابر"
خضردېک بیخبر او چشمه دن ایچگنده زلال
بیلدی تاپمیش نی کیم ایستر اېدی حالا خالینگ
*****
بقا سویی یقاسی اوزره اویین اوردی مو خضر
یؤق اېرسه، او چوچوک اېرنینگ اوزه اوچوغ کؤرونور
لبیب

شعرده روانلیک و ساده لیک، شعردن لذت آلیشنی تأمانله‌یدی. شونینگ اوچون، گؤزەل ترکیبلرنی هم حاضرگی زمان تیلیگه ماس لتیب، یره‌تیش کېره‌ک. ایریم شاعرلریمیز ارخه‌ییک، یعنی استعمالدن چیققن یا که فقط کلاسیک شعرلرده قؤللنگن سؤزلرنی شعرلریگه کېلتیره‌دیلر و بو بیلن شاید که عنعنوی شعرگه وفادار قالیشلرینی یا که باشقه بیرار نرسه‌نی می انگلتماقچی بؤله‌دیلر. حتی بیر قدرلی شاعریمیز انترنت صفحه‌سیده ینگی فورم ده (اېرکین شعر) بیر شعر یازیب، هرسطر شعریده بیر ارخه‌ییک سؤزنی کېلتیرگن اېدی. قیزیغی شو که هر سؤزنی سانلر بیلن کؤرسه‌تیب، شعرنینگ سؤنگگیده، سؤزلر

معناسینی بېرگن اېدی. قیزیقراغی شو که بیر معنی نی انگله‌تووچی ایکی–اوچته استعمالدن توشگن سۆزلرنی کېلتیرگن اېدی.

اگر اېسکرگن سۆزلرنی قیته استعمالگه کیریتیش مقصد بۆلسه، شعرنی اونگه فدا قیلیش کېره‌ک اېمس، بلکه مقاله و ژورنالیستیک نثرده شعردن کۆره یخشیراق بو ایستکنی عملگه آشیریش ممکن–کو! یا رادیو و تلویزیون ارقه‌لی هرکون ایکیته اېسکی سۆزنی نېچه قتله ایشله‌تیب أیتیلسه، تیزراق و آسانراق اونی اۆرگه‌نیش میسر بۆله‌دی.

شعرنی نېگه بونده‌ی بلالرگه اوچره‌ته‌میز؟

اۆرنکلر:

یاغلیغینگ کیم جان بیله مېن خسته دورمېن زار انگا
خسته جانلار رشته‌سیدین دور مگر هرتار انگا

"بابر"

بابر آلتی بیتلی بیر غزلیده تۆرت قتله "یاغلیغ" سۆزینی ایشلتگن و جوده گۆزه‌ل بدیعي صنعتلر ارقه‌لی بوتون شعرنی یار یاغلیغی یا که قرسی یا که باش رومالیگه بغیشلب، تورلی تعریفلر، ترکیبلر، تشبیه‌لر و استعاره‌لر بیلن اونی مقته‌گن.

کلاسیک یا ممتاز شاعرلریمیز زمانیده بو سۆز استعمالده اېکن، بیراق حاضر بو سۆز ایشله‌تیلمسه–ده، ایریم افغانستانلیک چاغداش شاعرلریمیز زور بېریب ایشلتماقده‌لر. اولردن بیری شونده‌ی دېگن:

یاغلیغی گلزار صحنی نقشی دیر دېب قۆیمه‌نگیز
یولدوز و آیدن بېزه‌نگن اسمان کۆرگن میسیز؟

آق یول گزیته سی نینگ 25= سانیده نشرایتیلدی

عیاللر ادبیاتیگه تبعیض و زوراوانچیلیک تأثیری

افغانستان و عموماً آلگنده شرق و اسلام مملکتلری ادبیات تاریخلری، اپرککلر ادبیاتی تاریخلری دیر. هر بیر ادبیات تاریخی (دری، پشتو، اؤزبیک...) ده فقط و فقط اپرکک شاعرلر، تاریخچیلر، تذکره-چیلر، موسیقی‌چیلر، تصوف و علم ساحه لریده شهرت قازانگنلر نامینی اوچره‌تەمیز و اگر بیرار– ایکیرار عیال آتینی اوچره‌تسک هم ، اولرنینگ ادبی، هنری و علمی سیمالری اونچەلیک یاروتیلمەگن؛ اثرلریدن کؤپراق نمونەلر کېلتیریلمەگن و حیات یا بیوگرافی‌لری انیق یازیلمەگن-لیگینی کؤرەمیز. بو حال البته اچینرلی دیر؛ بیراق بو، اوزاق اؤتمیش-لردن حاضرگچه عیاللردن، اینیقسه اؤزبیک عیاللریدن شاعر، یازووچی، تاریخچی، علم، عرفان، هنر و فرهنگ نینگ باشقه ترماقلریده قلم تېبرەتگن عیاللر بؤلمەگن دیگنی اېمس!

اېندی، اگر بو حال نینگ سببلری یا که دلیل‌لرینی ایزلماقچی بؤلسک، انچه دلیللر و عامل لرنی تاپیشیمیز ممکن. بیزنینگچه قوییده-گیلرنی، سببلردن سبب و عاملردن عامل دیېش ممکن:

- تبعیضلی جمعیتده عیاللرگه نسبتاً اپرککلر و اؤغیل بالەلرگه کؤپراق اعتبار بېریلیش، اولرگه تعلیم آلیش اوچون امکان باریچه مادی و معنوی امکانلر نی یرەتیب بېریش؛

- اؤتمیشده تعلیم آلیش و سواد اؤرگه‌نیش آسان بؤلمه‌گنی و فقط یوقاری طبقه گه منسوب یا مادی تماندن تأمین لنگن عایله‌لر گینه، اؤز فرزندلریگه تعلیم آلیش فرصت لری و امکانیت لرینی یره‌تیب ببره‌آلگنی و قویی طبقه‌لر فرزندلری عموماً و قیزلری خصوصاً بو امکانیت گه ایگه بؤلمه‌گنلیگی؛
- یوقاری طبقه گه منسوب کیشی لرده هم البته جمعیت نینگ قالاقلیگی سببلی، قیزلر و عیاللرنی مدرسه و مکتب لرگه یيباریش یا خصوصی ایرکک استادنی اویگه چقیریش نینگ عیب سنه-لیشی؛
- جمعیت قالاق لیگی سببلی، استعداد و سواد ایگه-سی بؤلگن عیاللرنینگ یا شعر و باشقه ادبی و هنری فعالیت لرگه قؤشیلمس‌لیکلری و یا اگر بو فعالیت لرنی قیلگن بؤلسه‌لر هم، اونی آشکار قیله‌آلمه‌گنلیکلری؛
- شاعر، ادیب، عالم و هنرمند عیاللرنینگ آتینی تیلگه آلیش یا تذکره‌لرده ذکر ایتیش، جمعیت عنعنه‌لریگه تؤغری کیلمسلیگی سببلی، اولرنینگ آتی و اثرلری، تذکره لرگه کیریتیلمه-گنلیگی؛
- چاپ صنعتی اختراع بؤلگندن آلدین، کتابت و دیوان توزیش، اینیقسه نسخه‌لر کؤچیریش قیین لیگی، همده قیمت لیگی، کؤپ شاعرلرنینگ اثرلری یؤقالگنی گه سبب بؤلگنی گه گواه-میز. اوزاق اؤتمیشدن 20 نچی عصرگچه، یا شاهلر و شاهزاده‌لر اثرلری، یا شاهلر و شاهزاده‌لر حمایت قیلگن شاعر و ادیب لر نینگ اثرلری خطاطلر و تذهیب چیلر آرقه‌لی کتابت و تذهیب قیلینیب، بیزگچه یيتیب کیلگنی؛

■ استعدادلی عیاللرگه حسد قیلیش و اولرنی اپرکک لردن اوستون‌راق لیگینی کؤرالمه‌ی، استعدادلرینی بؤغیب تشلش و حتی که اؤلدیریش یؤلی بیلن بؤلسه هم، اولرنینگ سپسی اثرلری و ایزلرینی اؤچیریب تشله گنلیگی.

ادیب و شاعر عیاللر گه نسبتاً اؤتکه زیلگن بونده‌ی تبعیض لر، قره مه قرشیلیک لر، باسیملر و کمسیتیش لر نینگ قانلی ایزلرینی اوزاق اؤتمیشدن حاضرگی زمان‌گچه، بوتون ادبیات تاریخیمیز و معاصر ادبیاتیمیز ده کؤریش ممکن. بونینگ بیز خبر تاپگن و رسمی سند لر ده قید اپتیلیگن لری تله‌ی گینه، اما بیز بیلمه گن، اپشیتمه گن، رسمی سندلرده قید اپتیلمه گن سانسیز- سناقسیز واقعه لر نینگ یوز بپرگنینی قوییده گی مثاللر دن انگلب آلیش ممکن بؤله دی. کپلینگ اؤتمیشده و سؤنگی یوز ییل آره سیده گی زمانیمیز ده عیال ادبی سیمالریمیزگه اؤتکه‌زیلگن باسیم لر، زؤراوانچیلیک لر و ظلم لر نی کؤز دن کپچیریب، عیاللر ادبیاتی نپگه هر پیتده انقراض گه اوچره گنی نینگ دلیللر و سببلرینی انگلب آله‌یلیک.

بیز گه رسمی سند لر «تاریخلر، ادبیات تاریخلری و تذکره لر» آرقه لی یپتیب کپلگن بیرینچی ادبیات و فرهنگ قربانی، اتاقلی، استعدادلی، اؤز دوری و حتی که حاضر گچه هم ادبی سیمالر آره سیده بیرینچی لیکنی اپگللب کپلگن بلخلیک رابعه دیر.

رابعه نینگ چپکسیز استعدادی، عالی معلوماتلی لیگی و هر ایشده اکه سی حارث دن اوستون راق و کوچلی راق اپکن لیگینی اونینگ زماناش شاعرلری و تذکره چیلری اعتراف اپتگنلر. بو مثل سیز عیال نینگ ایه‌نچلی تقدیری هم برچه ادبی و تاریخی سندلرده قید اپتیلگن. بو سندلر گه کؤره، بلخلیک رابعه، بپکتاش ناملی قولی گه

بۆلگن سېوگیسی اوچون، اکه سی حارث بویروغی بیلن قیزیتیلگن حمام ده تامیرینی کېسیب، شهید اېته دیلر، اما مېنینگ اۆیله شیمچه، رابعه فقط گینه سېوگی سببلی اۆلدیریلمه گن، بلکه اونینگ اۆلدیریلیشی گه اساسی سبب، اونینگ عقل، ذکاوت، بیلیم و سیاست ساحه لریده حارث دن اوستونلیگی، اینیقسه شعرلری آرقه لی بوتون مملکت و حتی که چېگره لردن تشقری مشهور بۆلیب، اونینگ شعر لری رودکی کبی اتاقلی شاعر تمانیدن شاهلر و بویوک امیرلر مجلس لریده کویلنگنی دیر. کعب وفاتیدن سۆنگ، حارث امیرلیککه اېریشگن بۆلسه هم، سینگلی سی نینگ شهرتی، شعرلری و یخشی ایشلری بیلن خلق قلبیدن جای آلگنی، اینیقسه شاهلر و بویوک امیرلری حضوریده حارث نینگ آتی اېمس، بلکه رابعه نینگ آتی حرمت بیلن تیلگه آلینگنی، حارث نی حسد و رشک اۆتیگه یاندیرگن و رابعه نینگ عرفانی سېوگی- محبتی گه نفسانی توس بېریب، اونی کېچیریلمس کتته گناه قیلیب کۆرسه تیب، قتلیگه بېل باغله گن.

ایکینچی ادبی قربانلیک، بابری لر یا کۆرگانی لر تورک بویوک سلاله سی نینگ اتاقلی شاه قیزی و عیال شاعری زېب النساء بېگیم دیر. تاریخده معلوم لیگیچه تورک سلاله‌لری جهان مدنیت تاریخی، اینیقسه اسلام و شرق دولتلری تاریخیگه عیاللرگه حق-حقوق بېرگنی و اولرگه حرمت بیلن قره گنی نقطۀ نظریدن علیحده اۆرین توته دی. امیرتېمور کۆره‌گان امپراتورلیگی و اونینگ دوامچیلری تېموری لر و بابری لرچه، هېچ بیر دولت و سلاله عیاللرگه شونچه‌لیک حرمت کۆرسه‌تیب، حق-حقوق بېرمه‌گن دېسک، مبالغه بۆلمه‌یدی.

تېموریلر دوریده، عیاللر نه فقط سیاست و مملکت اداره سیده، بلکه اوروشلرده هم یانمه-یان تورگنلر. امیرتېمور سفرده بۆلسه، اونینگ

عیاللری، اینیقسه سرای ملک خانیم مملکت اداره‌سی، فرزندلر تربیه‌سی و یورتیده بؤله‌یاتگن قوریلیش ایش لریگه باش–قاش بؤلیب تورر ایدی. امیرتیمور زوجه‌لری سرای ملک خانیم و تومان آغا، شاهرخ میرزا نینگ زوجه‌سی گوهرشاد بیگیم، خلیل سلطان نینگ زوجه‌سی شادملک خانیم، سلطان حسین میرزانینگ آنه سی فیروزه بیگیم و زوجه‌سی خدیجه بیگیم، جهانگیر میرزا و میرانشاه میرزالرنینگ زوجه‌سی سیوین بیکه "خانزاده بیگیم"، بابرنینگ اولوغ آنه سی ایسان دولت بیگیم، آنه-سی قوتلوق نگار خانیم، ایگاچیسی خانزاده بیگیم، سویوکلی زوجه‌سی ماهیم بیگیم، کامران میرزا نینگ قیزی گلرخ بیگیم، جهانگیر "سلیم شاه" نینگ زوجه سی نورجهان بیگیم و باشقه زوجه‌لری حیات النسا بیگیم، فناء النسا بیگیم و دلارام بیگیم، شاه جهان نینگ زوجه‌سی ارجمندبانو بیگیم (ممتاز محل) و قیزی جهان آرا بیگیم، اورنگزیب قیزی زیب النسا بیگیم و شونگه اؤخشش ینه قنچه‌دن قنچه تدبیرلی، عقل–ذکاوتلی، دولت، علم و مدنیتگه اؤز حصه لرینی قؤشگن عیاللر آتینی تیلگه آلیش و اولر حقیده کؤپ صفحه‌لر یازیش ممکن؛ اما هر حالده اولر آره سیده هم شاعر عیاللر گه باشقه چه راق یانداشگن شاهلر هم گاهیده نظرگه تشلنه دی. بیز بو بیرده اورنگزیب نینگ عالم و شاعر قیزی زیب النساء بیگیم نینگ تقدیرینی بو مقاله میز گه تیگیشلی بؤلگنی اوچون ایتیب اؤته میز.

اورنگزیب نینگ قیزی زیب النساء بیگیم یخشی تعلیم و تربیت آلگن، اؤز دوری نینگ برچه معمول بؤلگن بیلیم و هنرلر نی اؤرگنگن، جوده سیزگیر، استعدادلی، نازک تویغولر و هیجانلر گه تؤله یوره ک ایگه سی بؤلگن شاعر ایدی. او هم بلخلیک رابعه دیک سرایده گی بیک (قول) لردن بیرینی سیویب، اونگه شعر یازیب یورگن.

بیر کون باغده سۊیکلی یاری بیلن اوچره شیب تورگنیده، اورنگزیب هم باغ سیریگه کېلیب، اولرگه یقین لشه دی. زېب النساء بېگیم آبروسی و آته سی غضبیدن قۊرقیب، نیمه قیلیشگه حیران بۊلیب قاله دی. شونده زېب النساء بېگیم نینگ آبروسی و پاک آتی خوف آستیگه قالیشدن قۊرققن عاشق ییگیت، علاج تاپالمه ی، بیرەم لر ده آش پیشیریله دیگن کتته قزان ایچیگه کیریب، یاشینه دی. اورنگزېب پادشاه بو نی سېزیب، قزان آستیگه آلاو یاقیشنی بویوره دی. اولکن آلاو یاقه دیلر، اما زېب النساء بېگیم نینگ آبرو سینی اۊیله گن عاشق ییگیت، قزان ایچیده کوییب، دردینی ایچیگه یوتیب، تاووش چیقرمه ی، جان بېریب اۊله دی و بونی کۊرگن زېب النساء قیغو گه باتیب، عمری نینگ سۊنگی گچه تورموش گه چیقمه ی، یلغوزلیکده دنیا دن کۊز یومه دی.

کېینگی یوز ییللیککه کېلسک، ینه عیال شاعر نینگ قربانلیگینی کۊرەمیز. بو اېسه فارس تیلی نینگ اتاقلی شاعری فروغ فرخزاد دیر. بو عیال شاعر زمانی گچه عیال شاعرلریمیز اېرکک شاعرلرگه اېرگشیب، اولرنینگ سایەسی و تصویری بۊلیب کېلماقده اېدی‌لر. اولرنینگ کۊپلری اۊز کېچینمه‌لری، عیاللیک حسیات و هیجانلری، اۊز سېس‌لرینی چیقەریش و ایتیشدن چۊچیب یا که عنعنه دن چیقالمه‌ی، اېرککلر تمانیدن عیاللرگه خاص قیلیب یرەتیلگن اۊخشەتیشلر و سمبوللردن بېملال فایده لنردیلر یا که پروین اعتصامی گه اۊخشب فقط گینه اخلاقی، دینی، اجتماعی و تربیه قیلوچی نظم لر یازیب، سېوگی دن سۊز آچمس اېدیلر. بونینگ اساسی دلیللریدن بیری شو بۊلسه کېرەک که، عیال شاعرلر، اېرکک شاعرلر اثرلرینی اۊقیب، اۊشه شعرلر آرقه‌لی شعر و ادبیات بیلن تانیشیب کېلگن اېدیلر و

ایکینچی دن عیاللیک حس–تویغولرینی عکس ایتتیریشدن قۇرقردیلر. شونینگ اوچون ایرککلر قۇللەگن سۇزلر، اۇخشەتیشلر، استعارەلر، ترکیبلر، سیمالر، قەرمانلر و تویغولر بیلن اولرنینگ آنگ و ذهنلری یوغریلگن و تۇلگن ایدی و ینه شونینگ اوچون، کۇپلری نینگ شعرلریدن شاعرنینگ آتی و تخلصی آلیب تشلنسه، بو شعرنی بیر عیال شاعر یرەتگنیگه ایشانمسدی کیشی.

فروغ فرخزاد بیرینچی بۇلیب، عیال شاعر نینگ تویغولری، دردلری، کەچینمه لری و ارمان لرینی اۇز شعرلریده عکس ایتتردی، اما قالاق جمعیت بو طبیعی حسیات نی تن آلمه دی، توشونمه دی و توشونیش نی هم ایسته مه ی، تهمت لر اۇقلرینی بو شاعر گه قره تیب آتدیلر، اونی بدنام، عار–ناموس سیز، یینگیلتک عیال دیب، اۇز دایره لریدن چیقه ریب تشله دیلر. بو ملامتلر، تهمتلر و یالغانلر گه حتی که اونینگ سویوکلی تورموش اۇرتاغی هم ایشانیب، قۇشیلیب، فروغ فرخزاد دن اجرەلدی و همه دن هم قتیق راق و ایەنچلی راغی شو ایدی که فروغ نینگ یگانه فرزندینی اونینگ بغریدن یولیب آلیب، اۇله اۇلگونیچه کۇریش حقینی اوندن آلدیلر. بو حساس شاعر بوتون قیسقه عمرینی انه شو درد بیلن اۇتکزدی و آخری هم جوده یاشلیگیده موتری و باله لر سرویسی نینگ ساخته می یا که تصا دفی بیر تۇقنه شووی ده هلاک بۇلدی. حاضر اونینگ وفاتیدن 30 ییلدن کۇپراق اۇتگن بۇلسه هم، اونینگ شعرلری و اونینگ اولوغ آتی حالی گچه ایران نینگ حکومتی تمانیدن همان سانسور ده قالیب کېلماقده.

اۇز یورتیمیز نینگ سۇنگی 30 ییللریده عیاللر گه ینه هم تورلی تضیق لر و باسیم لر اۇتکه زیلماقده، اینیقسه بو تضیق لر و باسیم لر عیال شاعرلریمیز نینگ نازک و مهر دن تۇله یوره ک لرینی

سیقیب، تاتلی حیات لرینی آغولنتیرماقده. بو عیال شاعر، یازوچی، ژورنالیست، هنرمند و تلویزیون نطاقلری یا عیاللر اپرکین لیگی گه قرشی بؤلگن یاووز کوچلر و کیشیلر تمانیدن قتل اپتیلماقده یا تورلی باسیملر، قره مه قرشیلیک لر و ظلملر گه برداش بپرالمه گن، چیدالمه گن لر اؤز جانلریگه قصد قیلیب، اؤز قؤللری بیلن اؤز حیاتلرینی توگتماقده لر. یقین وقتلرده هراتلیک استعدادلی شاعر «نادیا انجمن» و بیر قنچه تلویزیون نطاقلر نینگ اؤلیمی و اؤلدیریلگن لری شو سؤزلریمیز نینگ اثباتی دیر.

مپنینگ فکریمچه اپرکینلیک، دموکراسی و تپنگلیک کبی توشونچه لر بو کونگی جمعیتیمیز گه کپره کلی چه توشونرلی اپمس. بو آماجلر و ینه ده عیاللر تورموشینی یخشیلش، اولر تؤغریسیده بؤله یاتگن هر قنده ی تبعیض و زؤراوانچیلیک لر آلدینی آلیش گه اپریشیش اوچون حکومتیمیز، مدنی جامعه، عاموی رسانه لر، دین عالم لری و ضیالیلر نینگ بیرگه لیکده بیر منتظم و مشترک پالیسی و پروگرام، حتی که قانون و مقرره لر نی یازیب، ملکه آشیریش لری کپره ک. قیز- خاتین لرگه سوادلی بؤلیش، مسلک و تخصص اپگه سی بؤلیش، تجربه آرتیریش اوچون قوله ی فرصتلر و امکانیت لرنی یره تیب بپریش جوده ضرور. عایله و جمعیت ده، قیز-خاتین لر نینگ حق-حقوقلری و اؤرین لری باره سیده آگاهلیک بپریش، توشونتیریش و رغبت لنتیریش کمپاین لرینی یؤلگه قؤییش کپره ک. انه شونده، دموکراسی، تپنگلیک، اپرکین لیک کبی اپزگو آماجلر گه اپریشیش ممکن بؤله دی؛ عیاللریمیز بختلی و تاتلی حیات کپچیره آله دیلر؛ ادبیات، هنر، بیلیم، سیاست، تجارت و باشقه ساحه لر ده اؤزلیک لرینی

کؤرسته آله دیلر. بو ایسه، جمعیتیمیز نـی یوکسـه لـیش، رواج لنـیش، فراوانلیک، آسایشده لیک و تینچلیک تمان ایتکلب باره دی.

کابل: ۱۳۸۸/ ۲۰۰۹

منبعلر:

1- ابن عربشاه، عجایب المقدور فی اخبار تیمور، ام. ای. نجاتی ترجمه سی، علمی و فرهنگی نشریات شرکتی، تهران: ۱۹۹۴- ییل.

2- بابر، ظهیرالدین‌محمد، بابرنامه، ایجی مانو (نشرگه تیارلاوچی)، کیوتو: ۱۹۹۵- ییل.

3- صفا، دکتور ذبیح الله، تاریخ ادبیات در ایران، ۵- جلد، ۱- قسم، فردوس نشری، تهران: ۱۳۷۸- ییل.

5- فرهنگ (مجله)، ۱۱- ییل، ۱۲- سان، کابل: ۲۰۰۳- ییل.

6- چاووش (مجله)، ۴-۵- سان، ۱۳۷۹- ییل.

اؤزبېک عیاللری و عیاللیک شعر

اؤزبېک ادبیاتی تاریخی اوزاق اؤتمیش و بای مېراثگه اېگه. بیراق اوشبو اوزاق زمان چؤزیغیده مینگ افسوس که عیال سیماسی جدا خیره‌دیر. هجری اؤنینچی/میلادی اؤن آلتینچی یوزییللیکدن تورک–اؤزبېک ادبیات، صنعت، بیلیم و مدنیت تاریخیده عیاللر سیماسی رنگ، جلا و پارلشی کؤزگه تشلنسه–ده، بیراق اولرنینگ دېیرلی برچه‌سی فارسچه یازیب، تورکچه یا قدیم اؤزبېکچه ده یازمه‌گنلر!

میلادی اؤن سکیزینچی یوز ییللیک اداغلری و اؤن تؤقوزینچی یوزییللیک باشلریگه کېلیب، اؤزبېک عیاللری شعری خودّی بامبو درختی کبی بؤی–بستینی کؤرسه‌تیب، اولغه‌یه‌دی. یعنی بامبو درختی کؤپ ییللر بؤیی یېر آستیده اؤنیب اؤسیب، قؤقسدن توپراق آستیدن باش کؤته‌ریب، بیر ییل ایچیده اؤته اؤسیب بؤیی ۲۰ مترگچه یېتگنیدېک، اؤزبېک عیال شعریتی هم بیردنیگه اؤنیب اؤسیب چیقدی. کؤپلب عیال شاعرلر یلغوز بیر نېچه پارچه شعر بیلن اېمس، بلکه اؤزبېکچه و فارسچه دېوانلری بیلن میدانگه چیقیب کېلدیلر.

فرغانه ملکه‌سی نادره بېگیم اؤزی نینگ اؤزبېکچه و فارسچه دېوانلری بیلن میدانگه کېلدی. نادره نینگ اؤزی شاعر و بیلیم و مدنیت اهلی بؤلگنلیگی اوچون، کؤپ شاعر، ادیب و عالملر جمله‌دن عیال

شاعرلرنی تشویق و ترغیب اپتدی. اونینگ بو اپزگو ایشی نینگ اونومی جدا پارلاق اپدی. ماهلرآییم نادره بپگیم، جهان آتین اوویسی، محزونه و دلشاد برنا اؤشه کپزلرنینگ دانگ تره‌تگن عیال شاعرلریدن دیرلر. اولرنینگ شعرلری اؤزلریگه زمانداش بؤلگن اپرکک شاعرلر شعرلری بیلن برابرلیک قیله‌دی.

حاضرگی هجری یوزییللیک نینگ اؤرته‌لریگچه اؤزبپک شاعرلری و فارس تیللیکلر کؤپ شعرلر أیتگن بؤلسه‌لر–ده، بیراق بو شعرلر کؤپراق اپرلرچه روح و تویغوگه اپگه بؤلیب، تصویرلنگن سیمالری خودّی اپرککلرنینگ شعرلریدپک دیر. بو اؤرینده، نادره بپگیم شعریده اپرکک سیماسی عکس اپتتیریلگن نپچه اؤرنک نی کپلتیره میز:

شمعدیک اورتاب تنیمنی احتیاط اپت دودینی
کیم کپراکلی‌دور سواد خط ریحانیغه دود[1]
Sham’dek o’rtab tanimni ehtiyot et dudini
kim keraklidur savodi xatti rayhonig’a dud

****

مشکین خطینگ بهاریده‌سیمین عذارسن
عنبر ساچر گل اوزره سقالینگدین اؤرگولای[2]
Mishkin xating bahorida siminuzorsan
Anbar sochar gul uzra soqolingdin o’rgulay

---

[1] (نادره بیگم و شعرهای او، شفیقه یارقین، نشرکرده اکادمی علوم افغانستان، کابل: ۱۹۸۹، ص۷۷)

[2] همان، ص ۷۸

یا سېویکلی اېری فرغانه حاکمی امیر عمر خان اۏلومیدن کېین أیتیلگن اوشبو شعرده، اونی "آدم" و اۏزینی "حوا"گه اۏخشه تیب، اېری نینگ فراقیده فریاد و ناله چېککن:

مېندین أییردی دوران اول یار همدمیمنی
قایدین تاپارمن اېمدی شاه مکرمیمنی؟
حوا صفت جهانده ایزلارمن آدمیمنی
یاریمدین أیریلیب‌من کیمگا دېین غمیمنی؟
دشوار اېکان جهانده تنهالیغ ابتلاسی[3] **(همان، ص ۷۹)**

Mendin ayirdi davron ul yori hamdamimni
Qaydin toparman emdi shahi mukarramimni?
Havva sifat jahonda izlarman Odamimni
Dushvor ekan jahonda tanhilig’ ibtilosi

****

یا ینه فراقنامه‌لریدن بیریده اۏزینی زلیخا، عذرا و شیرین و سېویکلیسینی اېسه یوسف، وامق و فرهاد چهره‌سیده کۏره‌دی:

گذرگاهیده تیکدیم کازه، پروا قیلمادی شاهیم
غرور حسندین یاد زلیخا قیلمادی شاهیم

Guzargohida tikdim koza, parvo qilmadi shohim
G’ururi husndin yodi Zulayxo qilmadi shohim

[3] همان، ص ۷۹

افغانستانده آمو دریا چپگره‌لری أیریلگندن سؤنگ، ایکی تمان اؤزبپکلری بیر–بیریدن أیری توشیب قالدیلر. آمو دریانینگ او تمانیده یازوولری نینگ عربچه‌دن لاتین و کپین سیریلیک و اوندن سونگ ینه ینگی لاتینگه اؤزگرتیریلیشی اوشبو أیریلیقنی جدا کپنگه‌یتیردی. دریانینگ او تمانیده شعر و ادب یوکسه‌لیب رواجلندی. بیراق دریانینگ بو تمانیده، اؤتگن و حاضرگی حکومتلرنینگ تبعیضی و استبدادلیک سیاستلری طفیلی اؤزبپک تیلی اته‌یلب اونوتیلیب، رواجله‌نیشگه قوله‌ی شرایط و امکانیتگه اپگه بؤلالمه‌دی. مطبوعاتده اؤزبپک تیلیده هیچ بیر نرسه نشر یوزینی کؤرالمه‌دی؛ اؤزبپک اپرلر شعری بؤغیزلریده قوریب قالدی؛ اؤزبپک عیال شاعرلرینی گپیرمسه هم بؤله‌دی، چونکه اولرنیکی حتی حاضرگی کپزده هم توتقونلیک و امکانیتسیزلیکده‌دیر.

دموکراسی نینگ اؤن ییللیگیده، یعنی (هجری ۱۳۴۳/میلادی ۱۹۶۵) ییلی اپرکین "خلق" جریده‌سینینگ ایکینچی سانیده، دکتور شرعی جوزجانی نینگ بیرته اؤزبپکچه شعری و کپینگی سانیده ینه بیر پارچه شعری باسیلیب چیقدی. بیراق عیاللر شعری حالی هم چپتده قالگن اپدی. نهایت، هجری ۱۳۵۷/میلادی ۱۹۷۸– ییلی ثور اؤزگریشی اؤزی نینگ یخشی–یمان یوتوقلری بیلن یؤلدن یپتیب کپلدی و اوشبو یورتده یشاوچی تورلی قوملر اؤز آنه تیللریگه سؤزلش، یازیش، اپشیتیش و اینیقسه اؤرگنیش حقیگه اپگه بؤلدیلر. اؤزبپک تیلیده اؤقوو کتابلر یازیلیب باسیلیب چیقدی؛ یولدوز، فاریاب، جوزجانان، قلم، ژوندون، عرفان، فرهنگ مردم، ملیتهای برادر و باشقه نشریه‌لرده اؤزبپک تیلیده شعر، داستان و مقاله‌لر چاپ امکانینی تاپدی.

اوشبو سیاسی و اجتماعی اؤزگریشلر بیلن بیرگه، اؤزبپک خاتین–قیزلری هم قلم قؤللریگه آلدیلر و ادبی ایجاد، جمله‌دن شعر یازیشگه

باشلەدیلر. مېن "ایپک تالەلـری" (Ipak Tolalari) آتلـی کتابیمـده دېوان اېگەسی بۏلگن و مطبوعاتده شـعرلری تـرقلگن ۱۹ تـه اۏزبېـک عیال شاعرنی ترجمهٔ حاللری و شعری اۏرنکلری بیلن تانیتگن من. اولر قوییدەگیلردن عبارت:

دکتور شفیقه یارقین دیباج (۲ شـعر تـوپلمی، ۲ شـعری ترجمـه توپلمی و ۱ بالەلر اوچون شعری توپلمی باسیلگن)، کبرا کیوان (۱ شـعر توپلمی باسیلگن)، جمیله ایثار (۱ شعر توپلمی باسیلگن)، فرشته بـیگم، آصفه شاداب، ماریا سزاوار، مهریه مهری، شفیقه سخا یۏلچی، آیسلطان خیری، فوزیه یلـدا، دلجـان یۏلـداش، حمیـرا رسـتگار، مـلا خیرالنسـاء سرپلی، سایره یعقوب زاده، نبیه مصطفی زاده، لیلا زارع، حمیرا محزون قاضی زاده، نسیمه صولت، معصومه سېوینچ.

ایکینچی کتاب (تذکره) "یولدوزلر ایزیدن" آتلی کتاب دیـر. بـو کتاب هجری ۱۳۹۲/میلادی ۲۰۱۴-ییلی ۳۱۱ بېتـده، اعتصـام باسـمه خانەسیده کابلده باسیلیب چیقدی. اثرده ۴۹ کیشی یاش و اېندی شعر یازه باشلەگن اۏزبېک شاعرلری تانیتیلگن. بولردن ۸ کیشی عیال شاعر هم اۏرین توتگن. اولرنینگ تخلصی اساسیده آتلری قوییدەگیچەدیر:

شگوفه آرزو، زلیخا امانی، فریده انیق، فهیمه سلطان خانکېلدی، سیاره صمدی، زهره کارگر، هنگامه مرادی، حماسه نوا عزیزی.

اېندی، یازوونینگ بو بۏلیمـده، اوشـبو عیـال شـاعرلر شـعرلری نینگ شکل و محتواسی حقیده بیرآز سۏز یوریتسک.

اېرکک یا عیال، کېکسه یا یاش، دېـوان اېگـەسـی یـا دېـوانی بۏلمەگن اۏزبېک شاعرلرنینگ دېیرلی کۏپی عروضـی شـعر أیتـەدیلـر. شعرلرنینگ کۏپلری غزل و رباعی قالبلریده بۏلیـب، گاهیـده مخمـس، قیسقه مثنویلر، بیت و تۏرتلیکلر هم یازەدیلر. بو اۏرته ده، شفیقه یارقین

کؤپ ییللردن بیری هجالیک، آق، قیسقه و هایکو شعر تورلریگه یوز کیلتیرگن. بو تور شعرلرنینگ اؤرنکلری اونینگ "آلیسدن بیر سیس" (۱۲۹ بیت، کابل، افغان مسلکی باسمه خانه‌سی) و "اویغاق توشلر" (۱۰۸ بیت، کابل، الازهر نشریاتی) همده ایچکی و تشقی نشریه‌لر و انترنت سایتلریده ترقه‌تیلگن.

جمیله ایثار هم اؤزی نینگ "بهار آرزوسیده" آتلی تؤپلمیده (۲۰۰۹/ ۱۳۸۸ ییلی، کابلده شفیقه یارقین مقدمه‌سی و اهتمامی بیلن باسیلگن) وزننی سیندیریشنی تجربه قیلیب، کیین اونی دوام ایتتیریب، زمان بیلن همنفسلیکده نیمایی، هجایی و آق شعرلر یازه باشله‌دی.

کبرا کیوان اوزی نینگ "آلیتین تاج" ناملی اؤزبیکچه و فارسچه شعری تؤپلمیده (۱۵۳ بیتده ۱۳۸۷/ ۲۰۰۸-ییلی، مزار شریف ده میرزا اولوغ بیک باسمه خانه‌سیده باسیلگن) عروضی وزنلر بیلن بیرگه، نیمایی و هجایی وزنلرنی تجربه قیلگن.

سیاره صمدی هم شعرنی عروضی وزنلر بیلن باشله‌دی. اؤزینی اوشبو شعرلرده تاپالمه‌گچ، استادی شفیقه یارقین نینگ تشویقی بیلن آق شعرگه یوز کیلتیریب، اوشبو یؤنه‌لیشده ینگی و کینگ افقلرگه ایریشدی. بوگون او، ایزچیل اق شعر أیتماقده و شو بیلن بیرگه هایکو و قیسقه شعرلرنی هم تجربه قیلماقده. اونینگ شعرلری تؤپلمی یقین کیزلرده دکتور شفیقه یارقین تقریضی بیلن باسیلیب چیقه‌دی.

چاغداش اؤزبیک ادبیاتیده عیاللر شعرلری موضوعسیگه نظر تشله‌گنیمیزده، موضوعلر تورلنیشینی یقّال کؤره میز. طبیعت وصفی، سیوگی، آنه لیک تویغولری، اؤلکه سیورلیک، انساندوستلیک، اؤگیت و اخلاق، تینچلیک و اوروش، اجتماعی تینگسیزلیکلردن شکوه‌لر، زوراوانلیک، عیاللرنینگ ناقوله‌ی آغیر احوالی بیانی کبی اجتماعی

موضوعلر اوشبو شعرلرده اؤز عکسینی تاپگن. بیـراق، بـولرده سـبوگی، شاعرنینگ عاطفی حالتلری و هیجانلری بیرینچی اؤرینده توره‌دی.

اپندی ایککی شاعردن اؤرنکلر بپره‌میز:

جمیله ایثار:

تق – تق

آچیلیب کپتدی اپشیک

کپلدی شباده کیریب

قؤیدی یوزیمگه لبین

اؤپدی یوز شوق بیلن

تره‌دی ساچلریمی

سیله‌دی باشلریمی

کپتدی قَیتیب یؤلیگه

****

اینجیگن

اینجیگنمن

جوده هم اینجیگن

یپردن

یپرلیکلردن

قووانچنی اؤلدیرگنلردن

سبوگینی بؤغگنلردن

قویاشنی اؤغیرله‌گنلردن

عزیزیم!

آلیب بار مپنی

سېوگی سیارەسیدەگی

سېوینچ یورتیگه

سیاره رحمانی:

بیر چنقاقلیک لذتي قدر،
ساغیندیم هیچ ساغینمه گن آنلرني بو آن.
مینگه تانیش سیز سلقینلیکلر،
دله لرده ییره گن،
الوان بیر سیوگي کبي،
الّه له یدي قوچیب روحیمني.
اوزیمني تانیالمه ي،
اوزیم بیلن تارتیشوده من ینه،
اوزیمنینگ سینگنیمني کوریپمن منه.
سرقیت قالگن چله جان بیر مونگلیک،
رومالیمدن توته دي تغین.
هر سفرگي بیکین،
تینمه گن کونگلیمگه مینینگ–
سنچیلیب کیته دي ساغینچ گویاکه میخ ده ي.
ساچیلیب کیته دي ایریلیق مییه م ایچیگه،
کوزیمده گي تاتلي اویقو،
اوچیب کیته دي؛
مین،
ساغینگنده سِیره ساغینمه گن آنلریمني.

****

عیاللر اوچون

مین،
گپیریب بیرگوم اوز حقیمده؛
شرقی سیوگی‌من،
یاغمیر یاشلی‌من.
کونه‌من ناچار عنعنه‌لرگه،
اوله‌من بی‌خواست مشت‌لر تگیده،
سولسم- ده اگر،
قویاش‌سیز باغده،
باشیم ایگمسمن نامرد آلدیده.
شرقی سیوگی‌من؛
آدملرنینگ نیشی‌دن-
قورققن عاجز عاشق‌من،
نفرت گه،
و قیغوگه،
یامان، چیرکنج سوزلرگه-
لایق کورینگن قول‌من.
عیاللیگیم طفیلی کم‌سیتیلگن مخلوق‌من،
روحیمده‌گی ایرک گلی،
آچیلسه هم،
کولسه هم،
سولدیریب، ییغله‌تیب-
قان یوتدیریلگن قیزمن،
اخیر شرقی سیوگی‌نینگ عاقبتی ایریلیق.

ایزداشلیک می یا فکرداشلیک؟

امیر خسرو، جامی و نوایی قصیده لری نینگ مقایسه و تحلیلی گه دایر

امیر الکلام نظام الدین علیشیر نوایی نینگ قصیده لری اونچه کوپ بولمسه هم, دری تیلیده یازگن «تحفه الافکار» قصیده سی فلسفی – اجتماعی فکر لر و ادبی_ بدیعی صنعت لری بیلن قصیده ژانری نینگ یوقاری چوققی لریدن جای آلگن.

کوپینچه قصیده دیگنده, مدحیه و مدحیه – مرثیه لر کوزگه تشلنه دی, چونکه غزنوی لر و سلجوقی لر دوریده عنصری, فرخی, عسجدی, ظهیر فاریابی لر کبی اوته مشهور و ماهر قصیده سرا شاعرلر قصیده نی بدیعی لیک و گوزه ل لیک نقطة نظریدن شعرنینگ اینگ یوقاری چوققی لریگه کوته ریب, اونی شاهلر و امیرلر نی مقتش بیلن چیگره لنتیریب قویگن لری سببلی, کیینگی شاعرلر هم قصیده نی شو موضوع لرگه قره تیب, یازدیلر. باریب – باریب قصیده مدح و ثنا وسیله سیگه ایله نیب قالدی.

مدحیه قصیده لر اوزیگه خاص توزیلیش گه ایگه. اونده, تغزل یا تشبیب یا نصیب, گریز یا قاچیش, اصل موضوع یعنی مقتاوگه قیتیش, دعاییه, حسن طلب یا مخلص کبی رکن لر موجود. اما بعضی

بیر رسالت لی شاعرلر جمله دن حکیم ناصر خسرو بلخی و سنایی غزنوی گه اوخشه گن شاعرلر قصیده نی توزیلیش و موضوع نقطة نظریدن بوتونلی اوزگرتیردیلر. بونده ی شاعرلر قصیده نینگ شکلی نی تغزل و گریز و حسن طلب کبی رکن لردن بوتونلی چیتله تیب, بیرینچی بیت یعنی مطلع دن باشلب کوزگه توتگن موضوعنی یاروتیب بیریش گه کیردیلر. شونینگدیک قصیده نینگ موضوعینی کوپراق پند و نصیحت, فلسفه و حکمت, اخلاق و آداب, علم و معرفت, تصوف و عرفان کبی موضوع لرگه قره تدیلر.

امیر خسرو دهلوی – بلخی هم قصیده نی مدح موضوعیدن, فلسفه و حکمت, پند و نصیحت کبی موضوع لرگه قره تگن شاعرلردن بیری حسابلنه دی. بو اتاقلی شاعرنینگ لجه الابرار « دریای ابرار» ناملی فلسفی – اخلاقی و اجتماعی قصیده سی کیینچه لیک مولانا عبدالرحمن جامی و میر علیشیر نوایی لر دقتینی اوزیگه تارتیب لجه الاسرار و تحفه الافکار قصیده لرنینگ یره تیلیشیگه سببچی بولدی.

جامی و نوایی زمانداش و فکرداش شاعرلر ایدیلر. ایکله شاعر هم خسرو دهلوی گه ارادت و اخلاص قوییب, اونینگ غزل لریگه نظیره لر یازیب, اونینگ نامینی هر دایم حرمت بیلن تیلگه آلگن لر. لجه الابرار قصیده سی گه هم نظیره یازیش شونده ی اخلاص و حرمت نتیجه سی دییلسه, خطا بولمه یدی. چونکه ایتیب اوتگنیمیز دیک تتبع قیلیش گه لایق فلسفی, عرفانی و اجتماعی قصیده لرنینگ سانی فارس ادبیاتی ده کم ایمس.

مقاله سرلوحه سینی «ایزداشلیک می یا فکرداشلیک؟» دیب بیلگی لگنیمیز گه قیتسک, لجه الابرار, لجه الاسرار و تحفه الافکار قصیده لری شکل, یعنی وزن, قافیه و ردیف نقطة نظریدن هم,

مضمون یعنی آلغه سوریلگن غایه لر نقطة نظریدن هم بیر – بیریگه اوخشه گن حالده بدیعی صنعت لر, سوز اویین لری همده بعضی بیر غایه و مضمون نینگ آلغه سوریش یا که بیان قیلیش اسلوبی نقطة نظریدن فرقلی دیر. بو موضوعنی بیلیب آلیش اوچون, اوچله قصیده نینگ مطلع لری ییترلی دیر. امیر خسرو نینگ قصیده سی بونده ی باشلنه دی:

کوس شه خالی و بانگ غلغلش درد سر است
هر که قانع شد به خشک و تر, شه بحر و بر است

جامی قصیده سی نینگ مطلعی بوندن عبارت:

کنگر ایوان شه کز کاخ کیوان برتر است
رخنه ها دان کش به دیوار حصار دین در است

و نوایی بو مطلع نی جواباً یازه دی:

آتشین لعلی که تاج خسروان را زیور است
اخگری بهر خیال خام پختن در سر است

اوچّله قصیده باشله نیشی دن–آق شاه نی آگاهلنتیره دی, شاهلیک شأن و شوکتی, زیب و زینتی, درد سر و خام خیال ایکن لیگینی اوقتیره دی, اونگه کونگل قویمسلیک, او بیلن مغرورلنمسلیک ضرورلیگینی بیلدیره دی. اما شاعر لرنینگ هر بیریسی, اوزیگه خاص اسلوب, اوزیگه خاص بولگن سوز صنعت لری بیلن بیان ایته دی.

امیر خسرو مطلعی نینگ بیرینچی و ایکینچی مصرع لری آره سیده مستحکم رابطه اورنه تیلمه گن. چونکه, بیرینچی مصرعده قطعی قیلیب, شاهلرنینگ نقاره سی بوش و غلغله سی باش آغریغی دیب ایتیلسه, ایکینچی مصرع ده هول و قوروققه قانع بولگن کیشی بحر و بر یعنی ییر و سوو پادشاهی دیر, دیب, حکم چیقره دی. بو ایکی

مصرع ده فقط خشک و تر, بحر و بر آره سیده تضاد صنعتی موجود, اما هول و قوروققه قانع بولگن کیشی قنده ی قیلیب, بحر و بر پادشاهی بولیشی ممکن لیگینی اثباتلب بیرمه یدی.

جامی نینگ مطلعینی هم جوده گوزه ل و مستحکم دیب, بها بیره آلمه ی میز, چونکه اونده هم, ایکی مصرع آره سیده گی منطقی رابطه یوزه گه کیلمه گن. شاهلر قصری کنگره سی, دین قورغانی نینگ رخنه (تیشیگی) سی دیب, حکم چیقه ریلگن بولسه هم, بونینگ اوچون دلیل و اثبات کیلتیریلمه گن. شونینگ دیک, بیرینچی مصرع سست راق واقع بولگن, چونکه شاه ایوانی نینگ کنگره سی, دین قورغانی دیواریگه رخنه سالسه هم, آسمان قصریدن یوقاری راق دیب, ایتیله دی.

نوایی نینگ مطلعی خسرو و جامی لرنینگ مطلع لریدن انچه اوستون توره دی. بو دعوامیز نینگ اثباتی قوییده گی لردن عبارت:

1. نوایی قصیده سی نینگ مطلعیده, بیرینچی و ایکینچی مصرعلر آره سیده اوزیلمس منطقی رابطه موجود, بیرینچی مصرع ایکینچی مصرع گه یول آچیب بیره دی, ایکینچی مصرع بیرینچی مصرع نی ایضاحله یدی و هر ایکله مصرع بیر – بیرینی قوللب قوت لیدی. قیزیل لعل, آلاوگه اوخشه یدی. آلاو خام نرسه لرنی پیشیریش اوچون قوللنه دی, لعل نینگ جایی تاجده و تاج نینگ جایی باشده دیر. البته خام خیال لر هم باشده بولگنی سببلی, آلاو و خام خیال بیر جایده بولیشی کیره ک. بو ایکی مصرع آره سیده معنا و بدیعی لیک نقطة نظریدن اوزیلمس مستحکم رابطه نی اوزیش ممکن ایمس لیگی, بو مطلع اوته ماهرلیک بیلن یازیلگنی دن دلالت بیره دی.

2. نوایی نینگ مطلعینی شعری صنعت لر مجموعه سی, یعنی توپلمی دییش ممکن, چونکه لعل و آتش آره سیده تشبیه, لعل, تاج و زیور آره سیده مراعات النظیر, تاج بیلن شاه آره سیده تناسب صنعت لری موجود. آتشین لعل تشبیهی ده تشبیه حرف لری یوقلیگی, اونینگ کوچینی آشیره دی, چونکه لعل نی آتش, یعنی آلاوگه اوخشه یدی دیمه یدی, بلکه لعل نینگ اوزینی آلاو دیب, حکم قیله دی. دیمک, شو سببلی او, بلیغ تشبیه لردن حسابلنه دی. شونینگدیک ایکینچی مصرعده اخگر و پختن (چوغ و پیشیریش) آره سیده منطقی تناسب بولسه, خام و پخته (خام و پیشیغ) آره سیده تضاد صنعتی موجود. ایکله مصرع نی بیر – بیریگه سالیشتیریب قره لسه, بیرینچی مصرع مبتدا, ایکینچی مصرع خبر, بیرینچی سی مدعا, ایکینچی سی مثل, بیرینچی سی لف, ایکینچی سی نشر دیب هم ایتیش ممکن.
3. شعرنی شعر قیله دیگان نرسه, غیر حقیقی, یعنی مجازی تصویرلشگه باغلیق دیر. شاعرنینگ خیالیده یره تیلگن تصویر, قنچه لیک غیر حقیقی, یعنی مجازی بولسه, اونینگ بدیعی لیگی و تصویری اوشنچه کوچلی راق بوله دی. نوایی نینگ مطلعیده هم شونده ی مجازی تصویر یره تیلگنیگه گواه بولدیک. بیرینچی مجازی تصویر, لعل دن یسلگن چوغ بولسه, ایکینچی مجازی تصویر, خیال نینگ خام لیگی, اوچینچی مجازی تصویر, خام خیال نی لعل النگه سی یاردمیده پیشیریش, تورتینچی مجازی تصویر, تاجنی, چوغی لاویللب تورگن اوچاغ دیب, تصور قیلیش دیر. البته سونگی تصویرنی شاعر آچیب بیرمه یدی, اما تاج نینگ کورینیشی

هم, آلتین دن یسلگنی هم, اونده یانیب تورگن لعل نینـگ چـوغی هم, آلتین اوچاغ نی ایسلته دی.

4. نوایی نینگ آنه تیلی دری بولمسه هم, تحفه الافکار قصیده سی ده سوز اوییننینی نهایت مهارت بیلن کورستگن. مطلـع ده (جـیم و خ) حرفلری آلتی مراتبـه, تـاج, خسـرو, اخگـر, خـام, خیـال و پخـتن سوزلریده کیلتیریلگن.

5. جامی ایکی مصرع دن عبارت بـولگن بیـر مطلـع ده بـیش مراتبـه سـوزنی قیسـقرتیریش گـه مجبـور بـولگن. بیرینچـی مصـرع ده «کنگره» سـوزینی «کنگـر», «شـاه» سـوزینی «شـه», «کـه از» سوزلرینی «کز» قیلیب قیسقرتیرگن بولسه, ایکینچی مصـرع ده « کـه اش» سـوزلرینی «کـش» و «انـدر» سـوزینی « در» قیلیـب قیسقرتیره دی. خسرو هم «شـاه» سـوزینی هـر ایکلـه مصـرع ده «شـه» قیلیـب قیسـقرتیرگن. سـوزلرنی قیسـقرتیریش و تلفظینـی اوزگرتیریش کته عیب حسابلنمسه ده, ییتـوک و اتـاقلی شـاعر لـر هیچ بولمه گنده مطلع ده کوپراق کوچ صـرفلب, سـوزلرنی یخشـی لب تنلش ضرورتینی سیزیب, شعرنینگ مطلعینی بی عیب و نقصان سیز یره تیشگه اورینه دیلر. نوایی نینـگ قصـیده سـیده هـم سـوز قیسقرتیریشی موجود, لیکن مطلع بیتی ایتیب اوتگنیمیز دیـک, نـه فقط عیب سیز و نقصان سیز, بلکه جـوده چیرایلـی, ادبـی صـنعت لرگه بای شاه بیت و شاه مطلع لردن حسابلنه دی.

مضمون نی نظرده توتسک, امیر خسـرو (102) بیتلـی قصـیده سیده شاه, مفتی, فقیه, منجم, حکیم کبی لرنی عیـب لیـدی, همـت, خاکسارلیک, فقیرلیک, راسـتلیک, محنـت سـیورلیک, جوانمردلیـک و سخاوتنی ترغیب ایتیب, هر قنده ی یامان فعل و یامان نیت نـی قـاره

لب, کیشیلرنی یخشی یولگه, یوللیدی. جامی (100) بیت ده خسرو کبی مفتی, فلسفی, حکیم, منجم کبی لرنی عیب لسه, خسرو ترغیب قیلگن یخشی فضیلت لرنی ترغیب و منع ایتگن عمل لرنی منع ایته دی. شونینگدیک اوز قصیده سینی خسرو قصیده سیگه اوخشه تیب یازگنی و اونی لجه الاسرار دیب ناملشی نی, قصیده نینگ یره تیلیش تاریخی (880) نی «فرخ» سوزیدن حاصل قیلیش ممکن لیگی نی بیان قیله دی, اما جامی اوز قصیده سیده تواضع نی ترغیب ایتگن بولسه هم, اوزینی خسرو دن یوقاری راق قویماقچی بوله دی:

همچو فکر بکر خسرو زاده است از لطف طبع
در کمال خوبی این یک خواهر, آن یک خواهر است
ای بسا خواهر که با خواهر چو گردد جلوه گر
در جمال اکبر بود هر چند در سال اصغر است

یعنی بو ایکی قصیده, کمال و گوزه ل لیکده ایکی آپه – سینگیل گه اوخشه یدیلر, اما یاشده کیچیک راق بولگن سینگیل(جامی قصیده سی), جمالده آپه سیدن (امیر خسرو قصیده سیدن) اولوغراق دیر. بونی هم ایتیب اوتیش کیره ک که جامی نینگ قصیده سیده اوچ – تورت جایده سوکیش سوزلری جای آلگن.

نوایی بیرینچی بیت دن باشلب شاه گه هجومینی باشله یدی. ایکینچی, اوچینچی, تورتینچی و بیشینچی بیت لرده هم شو مقصد دن قیتمه ی, مدعا مثل صنعتی یاردمیده موضوعنی یخشیراق آچیب بیریشگه حرکت قیله دی. شاه دن قورقمه گن, شاه قلی دن قورقمسلیگی انیق. شونینگ اوچون نوایی شاه نینگ سلبی تامان لرینی ایتگندن سونگ, خواجه, صدر, حاکم, شیخ, واعظ, فقیه, قاضی, حکیم, منجم, سفله, تردامن, دله, ظالم کبی لرنی قتیق تنقید قیله دی

و عکسینچه, عشق, فقر, عرفان, مردلیک, خاکسارلیک, راستلیکنی مقتب, ترغیب ایته دی. قصیده نینگ بیر قسمی, جامی گه بغیشلنه دی, قصیده نینگ نامله نیش دلیلی و یازیلگن تاریخی قید ایتیلیب, دعاییه بیلن توگه تیله دی.

خسرو, جامی و نوایی, مدعا مثل صنعتی دن کینگ فایده لنگن لر. اما نوایی, مدعا مثل نی هر بیر بیتیده قوللیدی. اونینگ مثل لری قوییده گی شکل لردن عبارت:

♦ مدعانینگ اثباتی اوچون, جناس صنعتی آرقه لی سوزلرنینگ شکل و معناسیدن فایده له نیله دی. مثال اوچون «عاقبت نی اویلمه گن شاه, ملک نی ویران قیله دی», دیگن حکم نینگ اثباتی اوچون, «خسرو» سوزیدن فایده لنه دی.چونکه خسرونینگ معناسی پادشاه دیر, اما عاقبت سیز خسرو, شکل نقطة نظریدن «خسر» بوله دی و «خسر» سوزی نقصان, کمچیلیک, زیان و بوزیلیش معناسینی افاده لیدی:

شه که یاد از مرگ نارد, زوست ویرانی ملک

خسرو بی عاقبت, خسر بلاد و کشور است

شونینگدیک صفر و اصفر, نحس و نجس, عبیر و عنبر, فقیه و فقه, قرب و عقرب, دور و داور, قصر و قیصر, قاف و فاقه سوزلری اوشبو مقصد اوچون قوللنیله دی.

♦ مدعا اثباتی اوچون تلمیح صنعتی آرقه لی تاریخی و دینی حکایه لرگه اشارت قیلینه دی. پیغمبرنینگ حدیث لریدن فایده لنه دی. مثلاً: جام جم, خضر و آب حیات, خیبر حصاری و عرب اسیرلری, سنجر و مرونینگ آبادلیگی, ابراهیم و آذر حکایه لریگه و پیغمبر (ص) نینگ «الفقر فخری» کبی حدیث لری گه اشارت لر موجود.

♦ مدعا اثباتی اوچون همه گه قویاشدیک یاروغ بولگن حقیقت نی کیلتیره دی. مثلاً: گنبد خضرا (آسمان) نینگ ایشی توکیش دیر, دیب دعوا قیله دی, اثباتی اوچون اینگ ساده, همه بیله دیگان مثل کفایه. حنا نینگ برگی یشیل, اما عملی قیزیل قیلیش دیر, دییدی:

گنبد خضرا که خونریزست فعلش, دور نیست
برگ حنا اخضر آمد, لیک رنگش احمر است

و یا مرد کیشی آلدیده فنا و بقا آره سیده گی مسافه بیر منزل دیر, دیب دعوی قیلسه, اثباتی اوچون آفتاب مشرق دن مغرب گه چه بولگن اوزون مسافه نی بیر کونده باسیب اوتیشینی مثل قیلیب بیرەدی:

مرد را یک منزل از ملک فنا دان تا بقا
مهر را یک روزه راه از باختر تا خاور است

شونینگدیک یلنغاچ کیشی قیشده قلتیره گنی, اوخله گن کیشی اویقوده سوزلگنده, اویغاغلر کولگیسی قیسته گنی, تویه اوچون صحراده قوروق تیکان, خرما دیک شیرین ایکنی, اپیک قورتی, ایپککه اوره لیب اولیشی, مرمر تاشی سوودن موج تاپمسلیگی, شمع نینگ آره سیده گی ایپنی اوزون راق بولگنده, قیرقیلیشی, دُر نینگ قیمتی, بیضه (تخم) دن انچه آرتیق راق لیگی کبی حقیقت لر, مثل بولیب, نوایی نینگ مدعالری اثباتی اوچون خدمت قیله دی.

♦ مدعا اثباتی اوچون برچه گه عیان بولگن حقیقت نی ایمس, بلکه خواص لرگه معلوم بولگن حقیقت نی یا اوزی کوریب, مشاهده قیلگن واقعه لرنی مثل اورنیگه کیلتیره دی, مثلاً: یاش باله لر اوییننی (فالیز بازلیک) دهقان نینگ فالیزی دن توبدن فرقلی ایکن لیگی, باله لیکده اورگنیلگن نرسه لر, قریلیکده ایسده قالیشی, دف (دایره, چیلدیرمه) یاریلسه, اونینگ چنبری, میمون نی اوینه تیش اوچون

قوللنیلیشی, سیچقان تخم نی قنده ی قیلیب, اوغیرلشی کبی واقعه لرگه اشارت قیله دی. ایتیب اوتیلگن سونگی مثل جوده قیزیقرلی دیر. بونده ی حادثه نی کوب کیشی لر کورمه گن و حتی که ایشیتمه گنی هم ممکن. مین هم نوایی نینگ بو حادثه گه قیلگن اشارتینی توشونمه گنیم سببلی,کوپ کیشی لرگه مراجعت قیلدیم. آخر بیر کیشی, واقعه قنده‌ی یوز بیریشینی ایتیب بیرگنی دن سونگ, نوایی نینگ قوییده گی بیتی معناسینی انگله دیم. نوایی بونده ی دییدی:

ذلت آمد حاصل خائن, که موشان چون کنند
بیضه دزدی, این یکی زنبرکش, آن یک زنبر است

یعنی خیانتکار کیشی‌لرنینگ حاصلی ذلت و پستلیکدن باشقه نرسه ایمس. مثالی, سیچقان سیماسیده کورینه دی. اولر تخم لرنی اوغیرلگنده, بیری زنبرو باشقه‌سی زنبرکش بوله‌دی. سیچقان قنده ی قیلیب زنبر و زنبرکش بوله دی؟ دیگن سوال گه بونده ی جواب تاپدیم: تخم نی اوغیرلش اوچون, ایککی سیچقان بیر- بیریگه یاردم بیره دی. بیریسی آرقه سینی بیرگه یاپیشتیریب یاته‌دی و قول- آیاغی بیلن تخمنی کوکسیگه اوشلب توره دی. ایککینچی سی ایسه, اونینگ دُمینی تیشله گن حال ده اونی سودره‌ب اویه سیگه آلیب باره دی. یعنی بیریسی زنبر بولیب, تخم نی کوکسیگه آرته دی, ایککینچی سی زنبرکش بولیب, اونی تارته دی.

نوایی نینگ تحفه الافکار قصیده سی انه شونده ی قیزیقرلی واقعه لر حکایه سی, مدعا مثل و باشقه ادبی صنعت لری بیلن خسرو و جامی لرنینگ لجه الابرار و لجه الاسرار قصیده لری دن اوستون راق توره دی. بونده ی اوستون لیک دعوا سینی اثباتلش اوچون یوقاریده

ایتیب اوتیلگن موضوع لر دن تشقری, قویی لرنی ایتیب اوتیش کیره کلی, دیب بیلدیک.

۱. امیر خسرو نینگ مطلعی اونچه لی کوچلی ایمس و مصرع لر آره سیده منطقی رابطه یوق, دیب اثبات له گن ایدیک. نوایی هم انه شو کمچیلیک نی بیلیب آلیب, خسرو قصیده سی نینگ مطلعینی تضمین قیله دی و هر بیر مصرعینی, بیت نینگ ایککینچی مصرعی اورنیگه قویب, بیر- بیر مصرع اولرگه قوشیب, اوزیلگن رابطه نی مستحکم باغلب توره دی:

لازم شاهی نباشد خالی از درد سری
«کوس شه خالی و بانگ غلغلش درد سر است»
با دهان خشک و چشم تر قناعت کن, از آنک
«هر که قانع شد به خشک و تر, شه بحر و بر است»

نوایی نینگ قوشگن مصرعلری خسرو نینگ مصرعلرینی معنا نقطة نظریدن کوچَیتیرگنی یققال کورینیب توریپدی .

۲. نوایی سلطان سنجر سلجوقینی مرو نینگ بانی سی, یعنی مرو شهریگه اساس سالگن کیشی دیب بها لیدی, اما جامی سنجر نینگ حرص دن آچیلگن آغیزی مرو توپراغیدن تولدی, دیب سنجر نی حقارت قیله دی:

نوایی: **ملک دل پیر و جوان را هست آبادان ز عشق**
بانی مرو کهن سنجر, زنو هم سنجر است
جامی: **شد دهان حرص سنجر پر, ولی از خاک مرو**
این سخن بشنو که مروی از دهان سنجر است

۳. نقصان ده هم بیرار فایده بار, دیگن دعوا نی نوایی قوییده گی مثل بیلن اثبات لب بیره دی:

ای بسا نقصان که در ضمنش بود یک نوع سود
چون دف لولی درید, از بهر میمون چنبر است

یعنی نقصان ده هم بیرار فایده بار. لولی نینگ دایره سی یاریلسه, چنبری میمون نی اوینه تیش اوچون کیره ک بوله دی.

خسرو شو معنینی قوییده گی بیت بیلن انگله ته دی:

هیچ زشتی نیست, کو را خوبیی همراه نیست
زنگی شبرنگ را دندان, چو درُ اظهر است

یعنی زشت (خنک) لر نی هم بیرار چیرایی بوله دی. توندیک قرا زنگی (قاره تنلی)نی تیشلری, در دیک آق دیر. امیر خسرو اوشبو بیت نینگ بیرینچی مصرعیده زشت نینگ چیرایلی جایی بوله دی, دیب یخشی موضوعنی کوته ره دی, لیکن قاره تنلی کیشی لرنی «زنگی شبرنگ» دیب, تحقیر لیدی.

ینه دف و چنبر دن امیر خسرو بونده ی مضمون یره ته دی:

دل که شد بیمار, امیدی بود تا قالب است
دف که شد سوراخ, غربالی بود تا چنبر است

یعنی, یوره ک کسل بولسه هم, اگر جسم تیریک قالسه, امید بار. دف یاریلسه, چنبر دن غربال یسش ممکن. خسرو نینگ بو بیتی کوپ شعر لر و فکر لرگه قرشی توره دی, چونکه قالب یعنی جسم اصل ایمس, بلکه جان و یوره ک اصل دیر. قالب بوزیلسه, یعنی مثال اوچون, قول- آیاغ بوتونلی قیرقیلسه, کوز کور بولسه, قولاق کر بولسه, یشش ممکن, اما یوره ک اورمه ی تاختب قالسه, و یا جان (روح) چیقیب کیتسه, قالب نینگ هیچ کیره گی قالمه یدی.

۴. نوایی بیر ایشنی یخشی و یمان کیشی بیر دیک قیلالمیدی. یخشی کیشی, یخشی لیککه و یامان کیشی ضرر و نقصان سری آلیب باره دی, دیگن موضوعنی قوییده گی دیک افاده له گن:

ظالم و عادل نه یکسانند در تعمیر ملک

خوک, دیگر در شیار ملک و دهقان دیگر است

یعنی, ظالم و عادل اورنی, ملک نی آباد ایتیشده بیر دیک ایمس. مثال صورتده, یاوایی تونغیز ییرنی کاولب, پیخان قیله دی, اما دهقان ییر نی شدیار قیلیب, ایکیش اوچون تیار لیدی. جامی شو مضوننی بونده ی افاده قیلگن:

کامل و ناقص نه یکسانند در قطع امور

آنچه از شمشیر می آید, نه حد خنجر است

یعنی, کامل و ناقص, ایشنی قطع ایتیش (بجریش) ده بیردیک ایمس. شمشیر قیله دیگان ایشنی, خنجر قیلاَلمیدی. جامی نینگ بو بیتی ده ایککینچی مصرع, بیرینچی مصرع نینگ ایضاحلشی یا اثباتی اوچون یاردم بیرالمیدی. شمشیر و خنجر, کامل و ناقص بولسه لر هم, ایکاوی اولدیریش و ضرر ییتکزیش اوچون قوللنیله دی. شمشیر نی فقط شکلیگه قره ب, کامل دییش, منطق نقطة نظریدن, توغری کیلمه یدی.

یوقاریده ایتیب اوتیلگن مضمونلر گه اوخشش بیر قنچه بیتلر ینه ده نوایی, جامی و خسرو لر نینگ قصیده لریده موجود. هر بیری سیگه توضیح بیریش, مقاله نی اونلب صفحه گه چوزیشی ممکن. شونینگ اوچون خلاصه قیلیب ایته دیگان بولسک, امیر خسرو بیرینچی بولیب, دریای ابرار قصیده سینی یازدی, جامی اونینگ فکریگه قوشیلیب, دریای اسرار قصیده سینی یره تدی, نوایی بو ایککی قصیده نی چوقور

اورگه نیب, اولر ده گی ناانیق راق موضوعلر نی انیقلش, ینگی موضوعلر نی یره تیش, سوز صنعتلری و مجازی تصویرلر یاردمیده موضوعنی کوچلی و تأثیرلی ایتیشینی, اوزیگه مقصد قیلیب قویدی. در حقیقت, نوایی نینگ فکرلر تحفه سی (تحفه الافکار) قصیده سی نینگ بیتلری سانی آزراق بولسه هم, چقور معنا و گوزه ل افاده سی بیلن اوزیگه خاص یوکسک اورینده توره دی. شونینگ اوچون بو قصیده نی تقلید ایمس, بلکه فکرداشلیک نینگ ینگی بیر محصولی دییش که حقلی میز.

عارف شاعر لر, کامل انسان بولیشنی اوز لریگه مقصد قیلیب, قویگنلر, هر دایم کامل انسانینی ایزلب یورگنلر, و انسانینی کمال ساری آلیب باریشگه اینتیلگن لر. امیر خسرو, مولانا جامی و علیشیر نوایی هم اوز لری نینگ لجه الابرار, لجه الاسرار و تحفه الافکار قصیده لرینی انه شو بیر مقدس غایه, یعنی انسان فضیلت لرینی آشیریش و اونی کمال ساری یوللش اوچون, یازگنلر.

پاک روحلری شاد و جایلری جنتده بولسین!

مقيمي، ينگيليكلر باشلاوچيسى

ادبيات، خصوصاً، شعريت شونده‌ى بير درخت‌كه، او اؤز–اؤزيدن اونيب چيقمه‌يدى. بلكه او اؤسيشى، يشنه‌شى و يوكسه‌ليشى اوچون هم اؤتميش نينگ به‌قوّت ايلديزلريگه، هم بوگونگى كون نينگ ينگى و اؤسووچن نوده‌لريگه محتاجدير. بعضاً بو ينگى اونگن نوده‌لر اؤز اطرافيده‌گى سوو، هوا، يير و بؤشليقدن شونچه‌ليک اونوملى فايده‌لنه‌ديلركه، نتيجه‌ده اؤزلرى قلين شاخلى، مستحكم ايلديزلى، سيرحاصل و كولنكه‌لى درختگه ايله‌نيب، ينگى نوده‌لر و ياش كورتكلر چيقره باشله‌يديلر.

شبهه‌سيز، «مقيمي» فارس و اؤزبيک ادبياتى نينگ دايم يشيل و بلند بؤيلى درختى نينگ به‌قوّت شاخلريدن بيريدير. او اوشبو ايكّى به‌قوّت ايلديز نينگ اؤتميشده‌گى و بوگونگى كونده‌گى امكانيت همده ياردم‌لريدن بهره آليب، سيرحاصل و نوده يئتيشتيرووچى درختگه ايلندى.

مقيمي نينگ قيسقه‌چه ترجمه‌ى حالى:

محمدامين خؤجه مقيمي ۱۸۵۰–ييلده قؤقان شهريده دنياگه كيلگن. اونينگ آته‌سى ميرزاخؤجه اصلى تاشكينتليک بؤليب، ۱۸۳۵–۱۸۳۶ ييللرده اكه‌سى ميرفاضل بيلن قؤقانگه كيلگن و شو يير‌ده دايمي يه‌شب قالگن. مقيمي نينگ آنه‌سى عايشه‌بيبى هم خجندليک بؤليب، اكه‌سى بيلن قؤقانده قؤنيم تاپگن و تقدير تقاضاسى بيلن ميرزا خؤجه‌گه

تورموشگه چیققن اپدی. مقیمي نینگ آته‌سی نانوایلیک بیلن شغللنگن، اما آنه‌سی علملی عیال بۏلیب، قۏقان عیاللری اۏرته‌سیده اۏزی نینگ غزلخوانلیک و قصه‌خوانلیکلری بیلن کتّه شهرت و محبت قازانگن اپدی. عیاللر اونی حرمت بیلن "خماری بیبی "دپب اته‌شردی. بیزنینگچه، بو ذوقلی و بیلیملی عیال، اۏغلی مقیمي نینگ ادبي ذوقی شکللەنیشی و یۏنەلیش آلیشیگه جوده ایجابي تاثیر کۏرستگن.

مقیمي دستلب اۏز محله‌سیده‌گی مکتبخانه‌ده سواد چیقرگن، سۏنگره فرغانه نینگ مشهور شاعره‌سی و ملکه‌سی نادره‌بپگیم تامانیدن برپا اپتیلگن "حاکم آییم "مدرسه‌سیده تحصیلنی دوام اپتتیریب، اونی ۱۸۷۲–۱۸۷۳ ییللرده تاملەگن. شوندن سۏنگ، بیلیمینی ینه‌ده آشیریش مقصدیده اۏشه دور نینگ اپنگ ییریک علم مرکزی بۏلگن بخارا شهریگه یۏل آلگن. اۏقیشنی بیتیریب، فارس تیلینی مکمل اپگللەگچ، ۱۸۷۶–ییلده آنه یورتی قۏقانگه قَیتیب کپلگن. (1)

او کپینچه‌لیک "یپرلرنی قَیته تیکلش "اداره‌سیده خدمتچی بۏلیب ایشگه کیردی و اوزاق وقت دوامیده قۏقان قیشلاقلری همده شهرلریگه خدمت سفرلری اویوشتیریب، خلق حیاتی بیلن یقیندن تانیشدی. بو سفرلر و تانیشوولر اونینگ اجتماعي قره‌شلری شکللەنیشیگه کتّه تاثیر کۏرستدی. چنانچه، اونینگ ایلک هجویه اثری حسابلنگن "در مذمت آقجر به طریق مخمس» «آقجر مذمتیده مخمس» اثری سِردریا بۏییده‌گی "آقجر "قیشلاغیگه قیلگن رسمي سفری دوامیده‌گی بپ‌واسطه کوزه‌تووللری محصولیدیر.

مقیمي نینگ دایمي ایشی و یپترلی معاشی یۏق اپدی، شو سببلی آته‌سی میرزاخۏجه اونگه مالي یاردم کۏرسه‌تیب توررردی. بیراق، ۱۸۷۹–ییلدن کپین اونینگ خاتینی و آته‌سی کپتمه–کپت بو دنیانی

ترک ایتگچ، حیات نینگ آغیر تشویشلری و خرجاتلری اونینگ بؤینیگه توشدی. او قؤقانده آرتیق قاله آلمه‌ی، بار–بودینی ساتیب، یخشیراق ایش و حیات ایلینجیده تاشکینت‌گه یؤل آلیشگه قرار قیلدی. او اؤز شعرلریدن بیریده اؤزی نینگ چاره‌سیزلیگی و آغیر قسمتی حقیده شونده‌ی دییدی: (2)

سفر می‌خواستم کردن، که این جا کاروبارم نی
چه سازم بهر رفتن توشه‌ی راه وقرارم نی
ندارم طاقت ماندن، به رفتن اختیارم نی
مقیمی چشم بر راه هدایت مانده، دریابش! (۳(

ترجمه‌سی:

سفر قیلماقچی ایدیم، چونکه بو یېرده ایشیم هم، درآمدیم هم یؤق، کېتیش اوچون یؤل آذوقه‌م و قراریم یؤق، قالیشگه طاقتیم، کېتیشگه ایسه اختیاریم یؤق، مقیمي هدایت یؤلیگه کؤز تیکیب قالگن، اونگه مدد قیل. (۳)

مقیمي ایلک بار ۱۸۸۷ یاکه ۱۸۸۸–ییلده تاشکینت‌گه سفر قیلدی و تاشکینت ادبي محیطی بیلن مستحکم و یقین علاقه‌لر اؤرنتدی. چنانچه، "المه‌یی "اسملی شاعر بیلن شونده‌ی ادبي و فکري باغلیقلیک تاپدی که، اونینگ کؤپلب شعرلریگه مخمسلر باغله‌دی و تتبع‌لر قیلدی. شونینگدېک، ۱۸۹۲ و ۱۸۹۹–ییللرده هم تاشکینت‌گه سفر قیلیب، هر سفر قؤقانگه اونوتیلمس خاطره‌لر دنیاسی بیلن قَیتدی. اما بو سفرلر اونینگ حیاتیده‌گی توگونلرنی یېچه آلمه‌دی. او بوتون عمرینی مدرسه حجره‌سیده اؤتکزدی، خطاطلیک، مقواسازلیک (صحافلیک) و اؤزیگه اخلاصمند بؤلگن بای کیشیلر نینگ مالي یاردمی بیلن کون کېچیردی.

او عمری نینگ آخرلریده قولاق آغریغی و سریغلیک (یرقان) کبی تورلی کسللیکلرگه چه‌لینیب، بیر نچه ییل عذاب چپکدی. نهایت، ۱۹۰۳–ییل ۲۵–مي ده ۵۳ یاشیده قۏقانده‌گی مدرسه حجره‌سیده شو غم و رنجلرگه تۏله دنیادن کۏز یومدی.(۴)

مقيمي اثرلری:

مقیمي‌دن بېش‌مینگ بَیتگه یقین شعر میراث قالگن بۏلیب، اولر غزل، مخمس، مربع، مثنوي، تویوق (تورکي شعرنینگ بیر توری بۏلیب، تۏرت مصرعدن عبارت، رمل مسدس مقصور یاکه محذوف وزنیده یازیله‌دی و اونده تۏلیق تجنیسگه عمل قیلینه‌دی)، رباعی و فردلرنی تشکیل اېته‌دی. (۵(

مقیمي ۱۹– عصر آخریده‌گی اۏزبېک دموکراتیک ادبیاتی نینگ ایلک شاعرلریدن بیری بۏلیب، طنز، هجو و سیاحتنامه ژانرلرینی کېنگ مقصدلری اوچون شعری‌گه کیریتدی. بو ژانرلر نینگ هر بیری اونینگ دوریده‌گی ادبي دوره‌لرده کۏپلب طرفدارلر و ایزداشلر تاپدی، باشقه شاعرلر تامانیدن تقلید قیلیندی. بوندن تشقری، بو کۏپلب ینگیلیکلر باشلاوچیسی بۏلگن شاعردن منظوم و منثور مکتوبلر هم قالگن بۏلیب، اولر اونینگ حیاتی و قره‌شلری نینگ کۏپلب قیرّه‌لریگه یاروغلیک بغیشله‌یدی.

مقیمي اثرلری ۱۸۶۸–ییلدن کېین، یعنی اونینگ تیریکلیک دوریدن باشلب، اۏزبېکستان نینگ ینگی تشکیل اېتیلگن تاشکېنت، خیوه و باشقه جایلرده‌گی کۏپلب مطبعه‌لریده چاپ اېتیلیب، خلق قۏلیگه یېتیب باردی. بیراق اونینگ اثرلری و قره‌شلری یوزه‌سیدن تدقیقات و ایزله‌نیشلر او وفات اېتگنیدن تۏرت ییل اۏتیب، یعنی ۱۹۰۷–ییلدن کېین باشلندی. شو ییلی روس عالِمی نیکلای آستروموف اونینگ

شعرلریدن کیچیک بیر سرەلنگن تؤپلمنی اؤزی نینگ قیسقەچە سؤزباشیسی بیلن تاشکېنتده "دېوان مقيمي "نامی بیلن نشر اېتدی.

۱۹۱۰–ییلده تاشکېنتده "دېوان مقيمي معه هجويات"، ۱۹۱۲–ییلده اېسه تاشکېنتده مقيمي شعرلری نینگ ایکّینچی تؤپلمی چاپ اېتیلدی. ۱۹۳۸–ییلده مشهور اؤزبېک شاعری غفور غلام، مقيمي نینگ ۲۷ پرچه شعرینی اؤز ایچیگه آلگن ۴۰۰ بَیتلیک تؤپلمینی "بیاض مقيمي "نامی بیلن نشر قیلدی. ۱۹۵۰–ییلده ماسکوده مقيمي اثرلری نینگ ایکّینچی سرەلنگن تؤپلمی "لیریک شعرلر و هجویەلر "نامی بیلن دولت بدیعي ادبیات نشریاتی تامانیدن چاپ اېتیلدی. مقیمی‌شناسلیک جریانیده ۱۹۵۳–ییلدن کېین سېزیلرلی رواجلەنیش و یوکسەلیش کؤزگه تشلنەدی. چونکه مقيمي وفاتی نینگ ۵۰ ییللیگی مناسبتی بیلن اونینگ اثرلری نینگ مکملراق تؤپلملری بیلن بیرگه انیق علمي تدقیقاتلر چاپ اېتیلیب، کېنگ عامه اعتباریگه حواله قیلیندی. ح. یعقوبوف اؤزی نینگ «مقيمي–اؤزبېک دموکرات شاعری» ناملی کتابینی، آ. عالِمجانوف اېسه «محمد امین مقيمي» کتابینی عینِ شو ییلی نشر اېتدیلر. ۱۹۵۵–ییلده ح. ظریفوف تامانیدن «محمد امین مقيمي» کتابی، ح. رزّاقوف تامانیدن اېسه «مقيمي و ذوقي» کتابی چاپ اېتیلدی. ۱۹۸۵–ییلده «فرقت و مقيمي» مقالەلر تؤپلمی، ۱۹۶۰–ییلده اېسه مقيمي اثرلری نینگ ایکّی جلدلیک تؤپلمی نشر قیلیندی و بو سلسله شو وقتگچه دوام اېتیب کېلماقده. (۶)

۱۹–عصر نینگ آخری و ۲۰– عصر نینگ باشلریده روس ادبیاتی تاثیریده دموکراتیک ادبیات شکللندی. اولر نینگ برچەسی بویوک نوایي اثرلری نینگ اولکن منبعیدن بهره آلگن اېدیلر. اینیقسه، ۱۹– عصر نینگ ایکّینچی یرمیده نوایي و اونینگ اثرلری دموکرات

شاعرلر نینگ ادبي کمالاتی و شهرت منبعی بۆلدی. چونکه نوايي غزللریگه مخمس و مسدسلر باغلب، اونینگ اسلوبیده ینگی شعرلر بیتدیلر. مقیمي ایجادیده هم عینِ شونده‌ی تاثیرله‌نیشلر تۆلیق کۆرینه‌دی. اوشبو عصرده نواییدن تشقری، کلاسیک فارس، روس و جهان ادبیاتی نینگ باشقه تانیقلی همده یېتکچی نماینده‌لری هم اۆز تاثیرینی کۆرستدیلر. جمله‌دن، نظامي گنجه‌وي، امیر خسرو بلخي– دهلوي، شیخ سعدي، حکیم عمر خیام نیشابوري، مولانا جامي هروي، حافظ شېرازی و فضولي انه شونده‌ی تاثیر کۆرستگن ایجادکارلردن‌دیر. مقیمي، اینیقسه، مولانا جامینی اۆز استاذی دېب بیلگن، اونگه اېرگشگن و غزللریگه مخمسلر باغله‌گن. چنانچه، قوییده‌گی مخمس‌ده جامینی قویاش، اۆزینی اېسه کیچیک بیر ذرّه دېب بیلگن. مخمس قوییده‌گیچه‌دیر:

اصل غزل فارس تیلیده:

قدم را رنجه سوی ما غریبان می‌کنی یانی؟
به مشتاقان جمال خود نمایان می‌کنی یانی؟
مسیحایی، دوای دردمندان می‌کنی یانی؟
به رحمت التفات ما اسیران می‌کنی یانی؟
نگاهی جانب ما خاکساران می‌کنی یانی؟

کشیدم بسکه هجران، غرق خون شد خانه‌ی دیده
به رنگ حلقه‌ی تصویر نون شد خانه‌ی دیده
ز جوش گریه و اشکم برون شد خانه‌ی دیده
چو یعقوبم ز گریه سرنگون شد خانه‌ی دیده
خدایا، یوسف ما را به کنعان می‌کنی یانی؟

به باغ دهر فصل گل بهاران می‌کنی روشن
تمام کوه و صحرا را به باران می‌کنی روشن
گهر از قطره‌های ابر نیسان می‌کنی روشن
شب تاریک را با ماه تابان می‌کنی روشن
درون قبر تاریکم چراغان می‌کنی یانی؟
گنهکارم، غریق بحر عصیان تو می‌باشم
اسیر و مبتلای نفس شیطان تو می‌باشم
به غفلت داده عمر از دست، نادان تو می‌باشم
شب اول که من در گور مهمان تو می‌باشم
شها، انعام و احسانت به مهمان می‌کنی یانی؟

مقیمی ذره، همچون آفتاب خاوری جامی
ضعیف و عاجزم، کن دستگیری، یاوری، جامی
به دادِ دادخواهان از تو شاید داوری، جامی
کدامین درد و محنت را کنم یادآوری، جامی
تو آسان مشکل ما مستمندان می‌کنی یانی؟ (۷)

ترجمه‌سی:

بیز غریب‌لر تمان‌گه قدم‌رنجه قیله‌سن‌می یاکه یؤقمی؟
مشتاق‌لرگه جمالینگ‌نی نمایان قیله‌سن‌می یاکه یؤقمی؟
مسیحاسن، کسللرنی دوا قیله‌سن‌می یاکه یؤقمی؟
بیز اسیرلرگه رحم–شفقت بیلن التفات کؤرسته‌سن‌می یاکه یؤقمی؟
بیز خاکسارلر تامانیگه بیر بار باقه‌سن‌می یاکه یؤقمی؟

هجران چېکەوېرگنیمدن کۆزیم اویی قان بۆلدی،
تصویر حلقەسیدېک کۆز اویی "نون) "اېگیلگن) حرفیگه اۆخشب قالدی
کۆپ ییغلەگنیم‌دن کۆزیم اویی‌دن چیقدی
یعقوب‌دېک ییغی‌دن کۆزیم اویی ییقیلدی
یا رببیم، بیز نینگ یوسفیمیزنی کنعانگه قَیتره‌سن می یاکه یۆقمی؟

دهر باغینی گل فصلیده بهار بیلن شینم قیله‌سن
تاغ و توزلرنی یاغمیر بیلن کۆرکم قیله‌سن
نیسان بولوتی‌دن تامچیله‌گن تامچی‌نی اینجو قیله‌سن
قرانغو کېچه‌نی آی بیلن یاروته‌سن
قرانغو مزاریم‌نی یاختی قیله‌سن‌می یاکه یۆقمی؟

گناهکارمن، سېنینگ عصیانینگ دېنگیزیگه غرق بۆلگنمن،
نفس و شیطان اسیریگه ایلنگنمن
عمرنی غفلت‌گه ببرگن نادانینگ‌من
اې شاه، بیرینچی کېچه گۆرده سېنگه مهمان بۆلگنیمده،
اۆز مهمانینگگه انعام و احسان کۆرسته‌سن‌می یاکه یۆقمی؟

مقیمي بیر ذرّه‌دیر، شرق قویاشی‌دیر جامي
ضعیف و عاجزمن، قۆلیمدن توت، یاردم ببر، ای جامی
دادخواه‌لر دادی‌گه یېتیش سېنینگ قۆلینگ‌دن کېله‌دی

قیسی درد و محنتیم‌نی ایسلته‌ی، ای جامی
بیز محتاجلر قیین‌چیلیگینی آسان قیله‌سن‌می، ای جامي

أیتیب اؤتیلگنیدیک، مقیمي دستلب اؤزیدن آلدینگی اؤتگن شاعرلر، مثال اوچون امیر علیشیر نوایي، مولانا جامي و فضولیگه ایرگشگن و اولرگه تقلید قیلگن. اما کیینچه‌لیک نه‌فقط اؤز یؤلینی تاپدی، بلکه بو ینگی یؤلده باشقه‌لرگه یؤلباشچی و یؤل آچووچی بؤلدی و کیینگیلر اونینگ ایزیدن باریب، او آچگن ینگی یؤلدن یوردیلر.

بو ینگی یؤل اؤز–اؤزیدن آچیلگنی یؤق، بلکه اونینگ آچیلیشیگه معلوم عامللر و سببلر یاردم بیرگن. انه شونده‌ی مهم عاملدن بیری، مقیمي نینگ علم اؤرگه‌نیش همده ۱۹ عصر نینگ ۷۰–ییللریده احمد دانش باشچیلیگیده‌گی بخارا نینگ سیاسي و مدني آقیملری بیلن یقیندن تانیشیش اوچون بخارا شهریگه قیلگن سفریدیر. او اوشبو فکري حرکتلردن تاثیرلنیب، دموکرات و ایرکین فکرلی شاعر صفتیده قالبگه توشگن کلیشه‌لیک موضوعلر و رسمي شکللر چنگالیدن چیقدی و اؤز شعری هُما قوشی نینگ پروازی اوچون کینگراق میدان تاپدی. (۸)

مقیمي اؤز شهرتینی اؤزی نینگ هجو و هزل شعرلری و خودّی شونینگدیک، منظوم سیاحتنامه‌لری شرافتی بیلن قازاندی. اونینگ اؤزی تینگسیز جمعیتده کؤپلب محروملیکلرنی باشدن کیچیرگن، اؤزی بیلن جمعیت نینگ یوقاری طبقه‌لری اؤرته‌سیده‌گی اولکن فرقنی انگلب یبتگن ایدی. او اوشبو تینگسیزلیکلرگه قرشی کوره‌شیش نینگ یگانه یؤلینی جمعیت نینگ اؤشه یوقاری قتلملرینی تنقید قیلیش، هجو ایتیش و مسخره‌لشده کؤردی و بو یؤلدن ددیل ایلگری یوردی. قیسقه وقت ایچیده بو شعرلر قؤلمه–قؤل، آغیزدن–آغیزگه اؤتیب، خلق

اؤرته‌سیده و ادبي دوره‌لرده داوروق قازاندی، ینگی بیر مکتبگه ایله‌نیب، کؤپلب ایزداشلر تاپدی. مشهور اؤزبیک شاعری و تدقیقاتچیسی ذاکرجان فرقت اوشبو ادبي دوره یاکه اویوشمه حقیده معلومات بیریب، مقیمي، ذوقی، اؤزی و باشقه ایجادکارلرنی تیلگه آله‌دی همده بو ادبي انجمن نه‌فقط قؤقانده، بلکه فرغانه و حتا بوتون تورکستانده مشهور بؤلگه‌نینی اعتراف ایته‌دی.

اوشبو ادبي گروه نینگ هجویه شعرلری بو دوره‌دن تشقریده‌گی باشقه شاعرلرگه سلبي تاثیر کؤرسه‌تردی و اولر، بولرگه جوابیه هجویه‌لر یازیشردی. مثلاً، ۱۸۸۶–ییلده محیی اؤزی نینگ "قصیده است در شکایت حماقت اهل زمانه) "زمانه اهلی احمقلیگیدن شکایت قصیده‌سی) شعریده مقیمي و اونینگ فکرداش همده بیرحلقه‌ده بؤلگن دؤستلریگه قتّیق هجوم قیلیب، اولرنی "عامی ایشکلر"، "باش–آیاقسیز شاعرنمالر"، "الله و رسول نینگ امریگه بیگانه و بي‌پروا کیمسه‌لر "دیب اته‌یدی.

اصل شعر فارسچه:

این سفله‌های شوم که آنان میان خلق
پیداشدند، پرده‌ی ایمان همی‌درند
اوینایلیک و کولایلیک»(۹)، گویان میان خوی
حکم خدا و امر پیمبر نمی‌برند
این چند سفله‌های چپن (۱۰)، نام شاعری
بر خویش داده‌اند و همه امی و خرند
نبود سواد و این همه غولان احمقند
اوباش‌اند و فرقه‌ی بی‌پاو بی‌سراند (۱۱)

اؤزبەکچه ترجمەسی:

خلق آرەسیده تاپیلگن بو مشئوم پستکشلر اِیمان پردەسینی بیرتماقدەلر.

«اؤینەیلیک و کولەیلیک» دەبیه، خدا نینگ حکمی بیلن پیغمبر نینگ امرینی فرقلەمەیدیلر.

چپن کیبگن بو بیر نەچه پستکشلر اؤزلریگه شاعر نامینی بەرگنلر، اما برچەلری امی و اەشکدیرلر.

سوادلری یؤق، بولر نینگ برچەسی احمق غوللردیر، اوباش (بەزاری) و باشسیز-آیاقسیز طایفەدیرلر.

مقیمي، محیی‌گه جواباً «نیست» (یؤقدیر) ردیفلی غزل یازگن. اونی اوشبو مقاله نینگ آخریده کەلتیرەمیز.

مقیمي اؤزی نینگ هجوی، هزلي شعرلریده و طنزلریده جمعیت نینگ فریبگر و سلبي قیافەلرینی تنقید قیلگن. مثلاً، قؤقان بایلری نینگ پوللرینی فریبگرلیک و تاولمەچیلیک بیلن اؤزلشتیریب، سؤنگ غایب بؤلگن و بو واقعه خلق آرەسیده مشهور بؤلگن «ویکتور دەمیروف» حقیده بیر نەچیته مخمس و مثنوي یازگن. شونینگدەک، زوود(فابریکه) اەگەسی «لختین» حقیده هم هجویه شعرلر یرەتگن بؤلیب، بو هجویه و طنزلر باشقه شاعرلر تامانیدن هم دوام اەتتیریلگن. نتیجەده ادبیاتده «دوکچی اەشان سیکلی»، «ویکتور سیکلی»، «لختین سیکلی» پیدا بؤلگن. مثال طریقەسیده، ویکتوربای هجویەسیدن (مخمس شکلیده یازیلگن) بیرینچی و آخرگی بندلرنی، مقیمي نینگ هجویه شعرلردەگی اسلوبینی بیرآز کؤرسەتیش اوچون کەلتیرەمیز :

هجو بەکتوربای

کیسّه بازی دفترگه آلگان اەکان بەکتوربای،

بایلر بایی بایلرگه کاردان اپکان بپکتوربای،
معلوم، مشهور خوقندگه شیطان اپکان بپکتوربای،
کانتوره‌لر ایچینده یمان اپکان بپکتوربای،
تپمیر صندیق دپگانی یلغان اپکان بپکتوربای

یلمس‌لرنی بیلدیردینگ، سودخور کؤنگلین تیندیردینگ
مکر و حیله ایشله‌تیب، قؤناق قیلیب، کؤندیردینگ،
کؤپ بایلرنی سیندیریدینگ، سودخؤر کؤنگلین تیندیردینگ
یؤق جایلردن اوندوروب، صندیق پولگه تؤلدیردینگ،
بیر کوره‌شده ییقیتگن پالوان اپکـن بپکتوربای.

بیرینچی بند نینگ ترجمه‌سی: خلص، «ویکتور» برچه بایلردن کؤره عهده‌برا بؤلیب، اداره آچگن اپکن. قؤقانده اوندن کؤره مشهورراق شیطان بؤلمه‌گن، سودخورلر آره‌سیده اوندن یامانراغی تاپیلمه‌گن. اولر ایته‌دیگن تپمیر صندوق اپسه یالغان اپکن.

آخرگی بند نینگ ترجمه‌سی:

بیلمه‌گنلرگه توشونتیردینگ، سودخورلرنینگ کؤنگلینی خاطرجمع قیلدینگ، مکر و حیله بیلن اولرنی کؤندیردینگ، کؤپلرنی کسادگه اوچره‌تدینگ، امکانسیز جایلردن پول تاپدینگ، صندوقلرنی تؤلدیردینگ. او بیر اؤزی شونده‌ی پهلوان‌که، بیرگینه حرکت بیلن رقیبینی یپر تیشله‌ته‌دی.

مقیمي هجویه‌لری عموماً آلگنده اوچ گروهگه تصنیف قیلینیشی ممکن:

1 تزاریزم عملدارلری و حاکملرینی تنقید و فاش قیلیشده، اوشبو طنزلری بار: طنابدارلر، دادخواه‌من، ایزلنگیز، سیلاو، ینگی مپوه‌لر،

"ابلّیک‌باشی) "ابلّیک کیشیلیک گروه رهبری) دیب نام قؤییلگن ایت مدحیده و شونگه اؤخششلر.

2 محلي "بایلر"نی (دولتلی کیشیلرنی) تنقید و هجو قیلیش، مستملکه‌چی کپیتالیستلر نینگ قیلمیشلرینی فاش ابتیشده بولرنی سنب اؤتیش ممکن: ماسکو بایی تعریفیده، ویکتوربای هجوی، ویکتور واقعه‌سی، لختین شکایتیده، کؤر عاشوربای حاجی واقعه‌سی، تؤی ایقان بچه، حاجی قداقچی، گپ تؤغریسیده گپ و هکذا.

3 ایشله‌مسدن، تبکینخؤرلیک و تنپرورلیککه عادتلنگن ملا و روحانیلرنی هجو قیلیش همده اولر نینگ بعضی حرکت و فعللرینی کولگیلی طرزده کؤرسه‌تیش، مثلاً: مینگ‌تپه خلیفه‌سی هجوی، قوربقه مذمتیده، اولیا و هکذا (۱۲)

مقیمي هزل (هزلیات) ژانرینی ینه‌ده رواجلنتیردی، هجو و هزلنی اؤزارا قاریشتیریب، خلقچیل و قیزیقرلی شعرلر تقدیم ابتدی. بو شعرلر نینگ کؤپلب قهرمانلرینی حیوانلر و حشره‌لر، مثال اوچون آت، چیبین و باشقه‌لر تشکیل ابته‌دی. بو کبی شعرلر هم تنقیدي شعرلر کبی عامه دیدیگه ماس کبلیب، تبزده شهرت قازاندی، باشقه شاعرلر تامانیدن تقلید قیلینیب، ادبیاته‌گی بیر آقیمگه ایلندی. شولردن بیر نمونه:

آت

اورمه بیر قمچی، آلور مینگ انتقام، اؤلسون بو آت
تیشلب و تبپیب اؤتر عمری مدام، اؤلسون بو آت
هبچ کیشیگه بؤلمه‌گی چون وحشی رام، اؤلسون بو آت
تاب یؤق افعالی‌نی کؤرمک، حرام اؤلسون بو آت
حیف‌دور هرگز سوغورمنگ، تشن‌کام اؤلسون بو آت

طرفه کیرچنغی و سنغی، خیره و بدکاردور
فکر و ذکری دایما اندیشه‌سی آزاردور
شاوقینی‌دن اہل، مینیب چیقسنگ اگر، بیزاردور
گر سفر قیلسنگ بیراو همراهلیککه زاردور
شتته سالغه‌ی یۆلده کیم قیلسه سلام، اۆلسون بو آت

بدقباغ، صورت ساووق، رنگیده کۆر کیم قانی یۆق
بہده نی چَینیب یوترگه تیش بیله درمانی یۆق
هر قدمده قاقیلور جسمیده لاغر جانی یۆق
مینگن آدم بۆلمسه مجروح تا امکانی یۆق
گۆییا قیرآرقاتیغی بې‌نیام، اۆلسون بو آت

داغولی خصلت، موغامبیر، فعل وماطواری قیزیق
باغله‌سنگ بیر یہرگه، کہلسانگ ناگهان قَیتیب یہشیق
بیرمه‌گی توتقیچ، مثالی سبچیبان اۆغری میشیق،
گرچه هنگی جنگریدور، کاشکی بولسه پیشیق،
اۆلگوچه قۆش و جواز بابیده خام، اۆلسون بو آت

ذرّه مینگنده حضور بیرله حلاوت کۆرمه‌دیم
شوم‌لیغیدن هیچ بیر منزلده تینچلیک کۆرمه‌دیم،
ایرته آقشام پشتلب، بیر لحظه اہمسیز قۆیمه‌دیم،
قنچه باقسنگ سل‌گه اۆخشب، رنگی چیقماس بیلمه‌دیم،
سینگدورالماس، اہسه رد قیلگه‌ی طعام، اۆلسون بو آت

یخشی‌سی بول: باش کېسینگ قیلگنده تؤی، ایلب سؤقوم
یا مهمی خیره قؤش، اؤرنیگه قؤی ایلب سؤقوم
حاجت ایرماسدور یؤقاتغیل گفت و گؤی، ایلەب سؤقوم
دم بیلن یالین کوزەب، جزاسی سؤی ایلب سؤقوم،
پرچەی جول، صدقەی زین و لگام اؤلسون بو آت

دفعتا تؤختار ییراقدین بولسه بیر آدم دوچار
انگه باقیب کیشنەگی آغزین آچیب چون اژدهار
قیتەدور ناچار اؤتالمەی آرقەسیغه کؤچه تار،
صدقەی اېم و خەشک کېتسین، قؤیینگ آچ و نهار
اېرتەراق یېتسون هلاکت‌گه تمام، اؤلسون بو آت

ترجمەسی:

اگر بو آت نینگ یاشی حقیده سؤرەسنگیز، بو ییل انیق‌که مینگ یاشگه تؤلەدی. قریلیگیدن یاشلیگیده تیشی بؤلگنمی–یؤقمی، بیلیب بؤلمەیدی. اگر قمچی اوریب حرکتگه کېلتیرماقچی بؤلسنگ، مستلر کبی اؤشه جای نینگ اؤزیده هوشیدن کېتەدی. شونچەلیک آزغین و کوچسیز که، اگر اؤز حالیگه قؤیسنگیز، هفتەلب شو کؤیده قالەدی. اگر آغزیگه بیر دانه دان آلسه، اونی بیر هفته چینەمسدن علاجی یؤق، اگر یوتسه هم، او دان هضم بؤلمەی، بوتونلیگیچه بدنیدن چیقەدی. او بېچارەگه کؤپ ظلم قیلمەگین که، محشر کونیده اگر قصاص آلگودېک بؤلسه، او اوستینگگه مینیب آلەدی.

مقيمي شعريتی نينگ شاعرلر و خلق تامانيدن قيزغين کوتيب آلينگن همده معقوللنگن ينه بير ينگيليگی – اونينگ منظوم سياحتنامه‌لريدير. مقيمي‌گه قدَر اؤزبېک ادبياتيده نثري سياحتنامه‌لر موجود اېدی، بيراق مقيمي ايلک بار اونی منظوم ژانرده رواجلنتيردی و اونينگ بو اثرلريگه هم تقليد قيلينديی. مثلاً، شاعر ذوقی اونينگ دوامی اؤله‌راق "عابد مينگباشی حقيده هجو "ناملی سياحتنامه يره‌تدی. شونی بيليش کېره‌ک‌که، مقيمي نينگ سياحتنامه‌لری تنقيدي کرکترگه اېگه بؤليب، اساساً محلي مينگباشيلر و يوزباشيلرگه هجوم قيلگن، اولر نينگ قيلميشلرينی فاش و تنقيد اېتگن. مقيمي نينگ سياحتنامه‌لری بولردير: سياحتنامه‌ی قۆقان – فرغآنه، سياحتنامه‌ی قۆقان – شاه مردان، سياحتنامه‌ی قۆقان – اسفره (۱۳).

بوندن تشقری، بو سياحتنامه‌لر بيز نينگ نظريميزده اؤشه اؤلکه آدملرينی، شهرلرينی، عدالتسيزليکلرينی و رسم-رواج‌لرينی مسخره قيله‌دی و کمسيته‌دی، شو نقطه‌ی نظردن بولرنی بونچه‌ليک ترغيب و تشويق قيلمسليک کېره‌ک اېدی. بو کبی شعرلر بديعي، اېسته‌تيک، لساني، تصويري، مضمون و شکل جهتيدن هم بيز نينگ ممتاز کلاسيک شعری معيارلريميز بيلن تېنگلشه آلمه‌يدی. اگر بو شعرلر آرقه‌لی مقيمي نينگ مهارتی، استعدادی، بديعي ذوقی، اېسته‌تيک قره‌شلری، تجربه‌سی و علمي بيليملرينی اؤلچه‌يدگن بؤلسک، او اؤز زماناشلری، جمله‌دن محيی، خلوتي و باشقه‌لردن پستراق مقامده توره‌دی. عيناً شو سببلی هم شاعر محيی- يوقاريده ذکر اېتيلگنيدېک- اونی "شاعرنما "دېب اته‌گن.

اما نېگه مقيمي نينگ شعرلری سانی، بديعي و لساني مسأله‌لری جهتيدن باشقه زماناشلری نينگ شعرلريدن يخشيراق و کۆپراق

بؤلمەسه–ده، شونچەلیک کؤپ مرته قَیته و تورلی شکللرده چاپ اپتیلگن، حتا ماسکوده قیته–قیته نشر قیلینگن؟ بیزنینگچه، بو سؤراق نینگ جوابینی مقیمي شعرلری نینگ مضمونیدن ایزلش کېرەک. مقیمي اؤشه دورده اؤز وطنلری نینگ مستقللیگی و آزادلیگی یؤلیده شؤرالر حاکمیتیگه قرشی کورەشەیاتگن "مینگباشیلر"نی (مینگ کیشیلیک قؤشین)، وطننی حمایه قیلیش اوچون خلقنی روحلنتیرەیاتگن و چارلەیاتگن روحانیلرنی تنقید قیلگن اېدی.

بو غایه، شبهەسیز، باسقینچی شؤرالر حکومتی نینگ مقصدلریگه ماس کېلگنی اوچون، اولر اونی نشر اېتیشگه بېل باغلەدیلر و اونینگ ترغیباتینی رغبتلنتیریب، قؤللب–قوّتلەدیلر. اؤزبېکستانده هم ماسکو نقطەی نظریدن قرەب، مقیمي اثرلرینی علاجی باریچه کېنگراق یاییشگه حرکت قیلدیلر.

مقیمي شعرلری تیلی اؤزبېک ادبي و سؤزلشوو (آغزەکی) تیلی، فارس تیلی و اینیقسه روس تیلی نینگ قاریشمەسیدن عبارتدیر. اؤشه دورده، حتا اؤزبېکستان مستقللیککه اېریشگونیگه قدَر ده، روس تیلینی بیلیش امتیازلردن بیری سنەلیب، یاپیق اېشیکلرنی آچووچی ویزه وظیفەسینی اؤتردی. مقیمي گرچه او تیلده یازمەگن بؤلسه–ده، او تیل نینگ سؤز و اصطلاحلریدن کېنگ فایدەلندی و صاف آنه تیلینی اؤشه بېگانه تیل بیلن تؤلدیردی. چنانچی، بوگونگی کونده اؤشه ناتؤغری و مسوولیتسیز حرکتلر و تقلیدلر نتیجەسیده اؤزبېک تیلی روس تیلی نینگ تاثیری آستیده نەفقط اؤزی نینگ اصل سؤزلرینی یؤقاتیب، اولر نینگ اؤرنیگه روسچه سؤزلرنی قبول قیلدی، بلکه کؤپ اؤرینلرده تیل نینگ سینتکتیک و گرامري توزیلیشیگه هم ضرر یېتدی. قیزیغی شونده‌که، بعضی تدقیقاتچیلر ایکّی تیل نینگ بو نامتناسب

قاریشمه‌سینی اؤزبېک تیلی نینگ یوتوقلریدن بیری دېب بیلیشگن. مثلاً، مقیمي اثرلرینی نشرگه تیارلاوچی هم روس تیلی نینگ بو اؤرینسیز اره‌له‌شووینی مقیمي اثرلری نینگ بدیعي حسنی و فضیلتی دېب حسابلب، شونده‌ی دېگن" :بو دورده روس تیلی نینگ مقیمي شعریتیگه کیریب کېلیشی مقیمي تیلی ترقیاتی و بایېشیگه خدمت قیلدی، اؤزبېکلر اؤزبېک تیلینی قدرتلی و نفوذلی روس تیلی بیلن بایېتدیلر(۱۴)

حقیقتده ایسه، روس تیلی نینگ بو سؤز و بیریکمه‌لری مقیمي شعریتیده آرتیقچه بؤلیب، بعضیلر نینگ کولگیسی، باشقه‌لر نینگ ایسه غضبینی کېلتیریشدن اؤزگه نتیجه بېرمه‌یدی. بو سؤزلرگه دقّت قیلینگ: فابریکانت (فابریکه ایگه‌سی)، ماسکویچ (ماسکولیک)، پېچت (مُهر)، کانتوره (موسسه، کارخانه)، زه‌که‌لت (بیعانه)، زواد(فابریکه)، پیه‌ن (مست، شرابخؤر)، الکه‌گول (الکولی) و هکذا. او فقط سؤزلرنی کېلتیریش بیلن چېکلنمه‌ی، روسچه عباره‌لرنی هم قوللـه‌یدی.

مقیمي روسچه سؤزلرنی هېچ بیر ملاحظه‌سیز ایشله‌تیب، بونی اؤزیگه خاص تشبث و ینگیلیک دېب بیلگنی کبی، فارسچه سؤزلردن هم جوده کؤپ مقدارده فایده‌لنه‌دی‌که، حتا بیر پرچه اؤزبېکچه شعر اؤرته‌سیده بیر بَیت یاکه بیر مصرع یاکه بیر عباره یاکه یریم مصرع بوتونله‌ی فارسچه کیریب کېلیشیگه یؤل قؤیه‌دی.

خودّی شونده‌ی، او اؤز شعرینی عروض قاعده‌لری و معیارلری بیلن هم نسبتاً بېزه‌ب تقدیم اېته‌دی. گاه-گاهیده اونینگ شعرلری ایچیده نقصانلر هم کؤرینه‌دی، یعنی بعضی اؤرینلرده وزنلر اؤزگه‌ریب، بیر وزندن باشقه وزنگه اؤتیب کېته‌دی. بیراق بو حالتلر جوده کؤپ و کؤزگه تشلنه‌دیگن درجه‌ده ایمس. مثلاً، او اؤزی نینگ "اؤزیم هر

جایده مبن کؤنگلیم سبنده‌دور "مربع–ترجیع‌بندیده مفاعیلن مفاعیلن وزنی بیلن باشلب، فاعلاتن مفاعیلن فعولن وزنیگه یبتیب کبله‌دی.

مقیمي قافیه قؤللش و اونی باغلشده هم اوشبو علم نینگ قبول قیلینگن معیار و قاعده‌لریگه رعایه قیلمه‌یدی و اونینگ شعرلریده بو جهتدن خطالر کؤرینه‌دی، بو خطالر بوگونگی کونگچه اؤزبیک برماق (هجا وزنلی) شعریده تکرارله‌نیب کبلماقده. بو – رَوي حرفی، رَوي حرکتی و اوندن آلدینگی همده کبینگی حرفلرگه رعایه قیلمسلیکدیر. مثال طریقه‌سیده، او فیل‌دور سؤزینی غول‌دور و مول‌دور کبیلر بیلن قافیه‌له‌یدی.

در مذمت آقجر به طریق مخمس "شعری نینگ تؤرتینچی بندیده پیچینگ، کبچیگ، ایچینگ سؤزلری کؤچینگ سؤزی بیلن قافیه‌لنگن.

بیراق مقیمي گاهیده قافیه‌لرنی جوده یخشی باغله‌یدی، اینیقسه اؤز غزللریده ایچکی قافیه‌لرنی قؤللـه‌گنیده، بو ایش نینگ عهده‌سیدن جوده یخشی چیقه‌دی و بو، تحسینگه لایقدیر. بونگه نمونه قیلیب "کلبه آرا "غزلینی کبلتیریش ممکن.

بو غزل آلتی بَیتدن عبارت بؤلیب، برچه بَیتلری اوچته–اوچته‌دن ایچکی قافیه‌گه ابگه‌دیر.

او گاهیده بعضی بدیعي صنعتلرنی هم ینگی معنالر و نسبتاً ایری بیر کیفیت بیلن اؤز شعریده مهارت بیلن کبلتیره‌دی. بو، اونینگ شعرده‌گی استعدادیگه گواهلیک بیره‌دی. مقیمي نینگ فارسچه شعریدن بیر نبچه نمونه:

دل ز شور عشق بیباکی کم از انگیز نیست
یکدمم بی آه و چشمم اشک حسرت ریز نیست

چین ابرویش به قتل عاشقان شمشیر ناز
خنجر الماس چون مژگان او خونریز نیست

می‌کنم کوه غم از شوق همان شیرین لبی
تیشه فرهاد پیش ناخن من تیز نیست

سوخت طاقت‌ها به راه انتظاری‌ها هنوز
سوی ما باری نگاه مرحمت آمیز نیست

دوش از آیینه پرسیدم به حیرت رفت و گفت:
الفت روی‌آشنایان جز غبارانگیز نیست

نیستم مهجور صاحب حمد لله خودپسند
از دگر چیزی اگر چندی مرا پرهیز نیست

می‌برد محیی به هرجا دعوی عرض کمال
غیر نقصانم مقیم امروز دستاویز نیست

منظر غزلی‌گه مخمس:

بتی دارم که ترسا از خطش زنهارها دارد
به یاد جلوه اش کبک دری رفتارها دارد (ز نّار(
هزاران همچو من در هر قدم بیمارها دارد

مرنج ایدل ز عشقش گر جفا، آزارها دارد
محبت اینچنین با عشقباران کارها دارد

کلاه فقر تاجم، شوکت دارا دهد طبعم
به کنج بی‌نشانی شهرت عنقا دهد طبعم
گهِ مخموری ام کیفیت صهبا دهد طبعم
عجب نبوَد به جنت عرض استغنا دهد طبعم
چنین کز فکر رویش خاطرم گلزارها دارد

شعوری کو، نمایم فرق از فردای خود دی را
ندانم همچنان مستقبلم، ایام ماضی را
دماغ امتیازم نیست از اندوه شادی را
تجلی گویمت یا روح قدسی خوانمت، زیرا
زبان شوقم از دیوانگی گفتارها دارد

خیال کاکلش خاطر پریشان میکند، ورنه
شبم را یاد رخسارش چراغان میکند, ورنه
طبیعت لاله آسا داغ سامان میکند، ورنه
دل زارم غمش در سینه پنهان میکند، ورنه
کتابت ها، سخن ها، رازها، اسرارها دارد

اگر خواهی که گردی از گزند خلق امان، ای دل
مکن هرگز قبول اختلاط ناکسان، ای دل
خوشا مردی که در یک گوشه‌یی باشد نهان، ای دل

مپرس از بی‌تمیزی‌های ابنای زمان ای دل
کزین سگ طینتان آیینه ام زنگارها دارد

قناعت کرد هرکس، یافت گنج بیکران خود
به آبی تر شود نان، دید عیش جاودان خود
نمی‌ارزد گرفتن منت دونان به جان خود
به دنیا قانعم با نعمت طبع روان خود
بهار فطرتم سحرآفرین اشعارها دارد

به دوشم بارهستی بسته دیدم تا درین صحرا
ندارم غیر حق بر هیچ کارم از کسی یارا
اگر پرسیده ای حال مقیم بی‌سر و پا را
به یاران گلفروشی می‌کنم، با منکران خارا
به هر محفل جنونم منتظر بازارها دارد

منبعلر و ایضاحلر:

۱. اثرلر، مقیمي، پروفیسور غلام کریموف نینگ تیارله‌شی و سؤزباشیسی بیلن، «غفور غلام» نشریاتی، تاشکېنت: ۱۹۷۴، ۶–۷ بېتلر.

۲ . غ. ک. کریموف، اؤزبېک ادبیاتی تاریخی، اوچینچی جلد، «اؤقیتووچی» نشریاتی، تاشکېنت: ۱۹۸۷، ۸۱–بېت.

۳ . برچه شعري ترجمه‌لر مقاله مؤلفیگه تېگیشلیدیر.

۴ . اؤزبېک ادبیاتی تاریخی، ۸۴–۸۷ بېتلر.

۵. گرچه غلام کریموف «اثرلر» مقیمي کتابی نینگ توزووچیسی صفتیده کتاب سؤزباشیسی نینگ ۱۷–بېتیده مقیمي نینگ رباعیلری، فردلری و تویوقلری هم بارلیگینی یازگن بؤلسه–ده، عینِ شو نشرده بو ژانرلردن نمونەلر کېلتیریلمەگن.

۶ اؤزبېک ادبیاتی تاریخی، ۷۰– ۷۳ بېتلر.

۷ (۱۶) اثرلر، مقیمي، ۲۶۶–بېت.

۸ اؤزبېک ادبیاتی تاریخی، ۸۸–۹۰ بېتلر.

۹ اثرلر، مقیمي، ۱۳–بېت.

۱۰ معناسی: «رقصگه توشەیلیک» (یاکه: «اؤیینگه توشەیلیک») و «کولەیلیک».

۱۱ معناسی: حقارتچی، بېحیا سؤزلاوچی، آداب و حیاگه ضد گېلرنی ایتووچی کیشی.

۱۲ محیی دېوانی، قؤلیازمه نسخه ۱۳۰۳ نمره، ابوریحان بېروني نامیدەگی شرقشناسلیک انستیتوتی، تاشکېنت: ۱۳۴–۱۳۵–بېتلر.

۱۳ اؤزبېک ادبیاتی تاریخی، ۱۰۱–بېت.

۱۴ اؤشه اثر، ۲۷–بېت .

ایضاح: بو مقاله افغانستان بیلیملر اکادیمیەسی علمی مجلەسی 'خراسان "نینگ ۲۶ سانی، اوچینچی دوره، اوچینچی سان، اسد– سنبله ۱۳۸۴– قویاش ییلی فارس تیلیده ۱۱۱ بیت دن ۱۲۶ بیتگچه چاپ بولگن.

افغانستان‌ده اؤزبېک تیلی نینگ یوکسلگن یا آرتگه قالگن دورلری

اؤزبېک تیلی نی بیر بویوک قوم نینگ تیلی دېب تن آلیش و اؤزبېک تیلی و اېلی گه آزگینه حق بېریش، ظاهر شاه وقتی دن ۱۵ دقیقه‌لیک رادیو اېشیتتیریشی بیلن باشلندی .

ظاهرشاه دوریده، دموکراسی و پارلمانی دور باشلنگی دن کېین، بیر اؤزبېک وزیر کابینه ده و بیر نېچه اؤزبېک رییس و مدیر تورلی ولایتلر اداره لریده تعیین اېتیلدیلر. مهمی شو اېدی که هر کیم نینگ اؤز ایشخانه و اؤز مقامیده آز بؤلسه– ده، صلاحیتی بار اېدی.

اما بو دور مهم اېمس، نېگه که قیلینگن ایش لر جوده آز. اًینیقسه فاشیست و دیکتاتور سردار داوود دوریده اؤشه ۱۵ دقیقه دن یریم ساعت گه کؤپه‌یتیریلگن اؤزبېکچه پروگرام هم رادیو دن یؤق قیلیندی و حتا قومی تخلص لر هم منع اېتیلدی!

ثور انقلابی یا بعضیلر تعبیریده (ثور کودتاسی) نینگ جنایت لری یا یخشی و یامانلیگی حقیده سؤزله‌مه‌ی من، نېگه که بو حقده هر کیم

اؤز قرەشی بیلن قضاوت قیلگن و کېلگوسیده هم اؤز قضاوتینی قیلەوېرەدی، حتا تورلی تاریخ یا خاطره یازووچیلر هم اوز قرەش لری اساسیده یا بو دور نی بوتونلەی آقلب یا بوتونلەی قارەلب، قلم تېبرەتگنلر، اما فاکت لرگه اساس‌لەنیب اُیتگنده، مېنینگ نظریم ده، اؤزبېک تیلی و اېلی اوچون اېنگ پارلاق و حتا قیته توغیلیش، قیته اؤسیش و اولغەییش دور، انه شو دور یعنی (۱۳۵۷– ۱۳۷۱) ییللری اېدی. بو دور ده بجەریلگن مهم و اېسلش گه ارزیگولی ایشلرنی اېسیم گه قالگنیچه یازه من:

۱ –افغانستان ده ایلک بار «یولدوز» و «گوراش» هفتەلیگی اؤزبېک و تورکمن تیل لریده کابل دن منظم روشده اوزلوک سیز ترقله باشلندی و ولایت لرنینگ فارس تیلیده نشر اېتیله دیگان جریده لریده هم اؤزبیکچه و تورکمنچه گه ستون‌لر اجره تیلیب، شعر، حکایه و مقاله لر ترقەتیله باشلندی.

۲ –افغانستان بیلیملر اکادمیسی، معارف وزیرلیگی و عالی تحصیلات وزیرلیگی ده اؤزبېک تیلی دیپارتمنت لری آچیلدی.

۳ –قشّاق عایله لردن چیققن و واسطه و پولی بؤلمەگن یوزلب اؤزبېک قیز و اؤغیل فرزندلری عالی تحصیل اوچون، اُینیقسه اؤزبېک تیلینی اؤرگەنیش و اؤزبېک تیلی متخصصی بؤلیش اوچون بورسیه لرگه یوباریلدی .

بوگونگی کونده اتاقلی کدرلر بؤلیب تورگن دکتور سید محمد عالم لبیب، یونیورسیتی استادی نورالله آلتای، دکتور عزیزالله آرال، شاعر و تحقیقاتچی ذکرالله ایشانچ کبی لر اؤشه دور ده خارج ده، اُینیقسه اؤزبیکستان جمهوریتی ده اؤقیگن کیشی لر دیرلر.

۴ –اؤنلب وزیر، معین، والی، اولوسوال و رییس اؤزبېک لردن تعیین‌لندی. حتا حزب نینگ سیاسی بیورو و مرکزی کمیته سی، زون لر نینگ منشی سی، شورای انقلابی اعضاسی و رییس جمهور معاونی هم اؤزبېک لردن تعیین‌لنگن اېدی و بو کیشی لر اؤز مقام لریده تؤلیق صلاحیت لری بار اېدی. نظامی ساحه ده هم ظاهر و داوود دوریده دگرمن و دگروالليککه يېتالمه‌گن اؤزبېکلر، جنرالیککه، حتا خلق قهرمانی عنوانی گه يېتديلر .

۵ –اؤزبېک و تورکمن تیلی نینگ درسلیک کتاب لری، همده ۱ دن ۹ نچی صنف گچه برچه مضمون لرنینگ کتاب لری اؤزبېک و تورکمن تیل لریده تألیف و چاپ اېتیلیب، تدریس قیلیندی.

۶ –افغانستان یازووچی لر اویوشمه سیده اؤنلب اؤزبېک و تورکمن شاعرلریمیز نینگ بدیعی کتاب لری جمله دن دکتور سید عبدالحکیم شرعی جوزجانی، استاد محمد امین متین اندخویی، اشرف عظیمی، داکتر عبدالسلام آثم، استاد سید محمد عالم لبیب نینگ اؤزبېک تیلیده‌گی شعری تؤپلم‌لری و استاد قاری محمد عظیم عظیمی نینگ فارسچه سیلنمه شعری تؤپلمی "با کاروان بیدل "چاپ اېتیلدی و یازووچی لر اویوشمه سی نینگ رسمی نشریه سی "ژوندون "مجله سی نینگ فارسی و پشتو ایدیشن لریده اؤزبېکچه و تورکمنچه بؤلیم لر آچیلدی و اؤزبېکچه– تورکمنچه بدیعی ایجاد نمونه لری نشر قیلیندی. اؤزبېکچه ایدیشنی نینگ محرری و مسؤولی مېن (شفیقه یارقین) اېدیم .

۷" –ملیت های برادر "مجله سیده، "میهن "جریده سیده و تورلی نشریه لرده اؤزبېکچه مقاله لر و شعر و حکایه لر ترقه‌تیلدی.

۸ –اؤزبېک خلقی نینگ اتاقلی ماهر نقاش، سیاستچی و مشروطه‌چیسی پروفیسور غلام محمد میمنه‌گی و استقلال اوروشی نینگ قهرمان لریدن بیری بؤلگن امام بېردی اؤزبېک نینگ جوده کته اولچم ده بؤلگن پورتریت یا تصویرلری خلق تردد قیله‌دیگان و دایم گاوجوم بؤلیب تورگن اېنگ مهم موقعیت لرده، یعنی اطلاعات و فرهنگ وزارتی و مالیه وزارتی دېوارلریدن آسیلدی.

۹ –افغانستان دموکراتیک جمهوریتی ریاستی نینگ بویروغی و دموکراتیک حزب نینگ سیاسی بیوروسی قراری گه کؤره، اؤزبېک بویوک شاعر، ادیب، سیاستچی و متفکری امیر علیشېر نوایی نامی گه اؤن ییللیک تحقیقی دور بېریلدی و افغانستان بیلیم لر اکادمیسی رهبرلیگیده برچه تحقیقی و علمی وزارتخانه لر، مالیه وزیرلیگی، اطلاعات و فرهنگ وزیرلیگی گه بو حقده مسوولیت لر تاپشیریلدی.

شو بویروق و قرار اساسیده نوایی نینگ خمسه، محاکمه‌اللغتین، محبوب القلوب، مکارم الاخلاق کتاب لری، بویوک شاه، اتاقلی شاعر و سینچکاو تاریخچی ظهیرالدین محمد بابر نینگ دیوانی، ادب پرور ملکه نادره بېگیم نینگ دیوانی، تورکمن شاعری ذلیلی نینگ دیوانی کته تیراژ لرده چاپ اېتیلدی .

اگر نوایی گه بیریلگن شو اؤن ییللک ده یوزلب کتاب تیارله‌گن بؤلسه اېدیک، برچه سی باسیلیب چیقردی، اما اؤزیمیز فایده‌لنه آلمه‌دیک– افسوس!

۱۰ –کابل یونیورسیتیتی ده، کابل و بعضی ولایتلر نینگ دارالمعلمین لریده اؤزبېک تیلی و ادبیاتی دیپارتمنتی آچیلدی. کؤپ اثرلر مؤلفی، شاعر و تحقیقاتچی محمد کاظم امینی، تاشقین بهایی و

آی‌سلطان خیری کبی لر انه شو دور نینگ شهرت تاپگن محصللری دن دیر.

۱۱ –کابل یونیورسیتیتی، بیلیملر اکادیمیسی، معارف وزیرلیگی نینگ تالیف و ترجمه ریاستی گه اؤزبېکستان دن استادلر و علمی مشاورلر چقیریلدیلر.

۱۲ –امیر علیشېر نوایی نامیگه ادبی مهم مدال ضرب اوریلدی و بیرینچی بار اؤزبېک اتاقلی شاعر، یازووچی و مترجمی دکتور شرعی جوزجانی گه شو مدال بېریلدی.

۱۳ –نېچه اؤزبېک اولوغ ذات لریدن اؤزلری حیات بؤلگن چاغ لریده، شوکتلی سیمینار لر آرقه‌لی تجلیل قیلیندی. جمله دن اؤزبېک بویوک شاعری، خطیب و معارف اهلی الحاج قاری محمد عظیم عظیمی سرپلی نینگ تجلیلی و قدرله‌شی اوچون بیر کونلیک علمی سیمینار آریانا هوتلی (بوگونگی سیرینا هوتلی) ده اؤتکه‌زیلدی و انه شو مناسبت بیلن شو اولوغ ذات گه «کارمند شایسته فرهنگ» لقبی هم بېریلدی.

۱۴ –ظهیرالدن محمد بابر، امیر علیشېر نوایی و مخدومقلی فراغی اوچون نېچه کونلیک خلق ارا علمی سیمینارلر و سمپوزیملر اؤتکه‌زیلدی.

۱۵ –اؤنلب و یوزلب جوده عالی کیفیت گه اېگه بؤلگن صوتی و تصویری اؤزبېکچه و تورکمنچه قؤشیق لر افغانستان ملی رادیو و تلویزیونی ده ثبت و نشر بؤلدی.

۱۶ –نقاش، مینیاتوریست، کمپوزیتور و چالغوچی استاد محمد شفیع عظیمی رهبرلیگیده "ظفر "هنری گروهی تشکیل اېتیلدی. بو

هنری گروه نینگ قیلگن خدمتی اؤزبېک و تورکمن موسیقی سی اوچون اونوتیلمس و تکرارلنمس دیر .

بو گروه حتا مکتب موسیقی درسلیک کتابی اوچون گؤزەل قۆشیق لر یرەتیب، صوتی کست لر و تصویری کتابینی موسیقی نُتی یا الفباسی بیلن تیارلەدیلر. بو ایش یگانه و هیچ قچان بۆلمەگن و حاضرگچه ینه بیرار مرته تکرار لنمەگن ایش بۆلیب قالدی .

۱۷ –جلال‌آباد شهریده اؤزبېک– تورکمن و پشتون قوم لری دۆستلیگی هفته سی اقوام و قبایل وزارتی تمانیدن تشکیل اېتیلدی و بو قوملرگه منسوب بۆلگن شاعرلر اؤزارا مشاعره لر اؤتکزدیلر .

ینه شولرگه اؤخشش اؤنلب باشقه فرهنگی و علمی ایشلر نی بو فهرست گه قۆشیش ممکن.

اېنگ مهمی شو که اؤشنده اؤزبېک و تورکمن کدرلریمیز مدیر می یا رییس، معین می یا وزیر، یا شورای انقلابی اعضاسی، یا شورای مرکزی اعضاسی، یا والی و زون باشلیغی، یا جنرال و دگروال، صلاحیت و عزت بیلن ایشلردیلر.

اؤشه دور دن کېین و حاضرگی کونلرده اؤزبېک تیلی، ادبیات و فرهنگی، نې احوالده؟

مجاهدلر و بیرینچی طالبلر دورلری حقیده هیچ بیر سۆز اًیتمەسم هم بۆلەدی. اؤشنده نه باش امان قالگن اېدی، نه معنویت و مدنیت. حیات بوتونلەی تاختب قالگن اېدی، گویا! فقط ظلم، عدالت‌سیزلیک، تورلی تعصب، ایش‌سیزلیک، ناامنلیک و هر ساحه ده نورەش و یېمیریلیش حکم سوررردی .

شونینگ‌دېک جنبش و غرب دموکراسی‌سی دوریده قیسی فرهنگی ایشلرنی اېسلەی آلەسیزلر؟

قنچه اؤزبېکچه و تورکمنچه کتابلر دولت امکانیتی بیلن چاپ بؤلگنی گه گواه سیزلر؟

اؤزبېک تیلیده دایمی و منظم چاپ بؤله‌دیگان بیرار روزنامه (کونده‌لیک)، جریده (هفته‌لیک) و آیلیک یا (آی‌نامه) مجله‌نگیز بارمیدی؟

اؤزبېک وزیری، رییسی، والی و اولوسوالی، حتا رییس جمهور معاونی ده صلاحیت بار میدی؟

وزیرلرینگیز حتا اؤز سؤزچی (سخنگو) لری یا دفترلری رییسی نی اؤزلری تعیین قیله آلرمیدیلر؟

بعضی دعواچیلر، "تیلیمیزنی جنبش رسمی قیلگن"، بعضی ادعاچیلر "اشرف غنی اؤزبېک تیلی ملی کونینی تعیین قیلدی"، دېب غوغا کؤته‌ره‌دیلر!!! و بونی اؤز یوتوقلری دېب توشونه‌دیلر و خلق آنگیگه هم سینگدیرماقچی بؤله‌دیلر!

اؤزبېک تیلی رسمی بؤلیب قانون گه کیردیمی؟ هه! اما یانیده حتا ۵۰ مینگ کیشی سؤزلاوچیسی بؤلمه‌گن تیللر هم رسمی بؤلدی، کو !

بیر کون اؤزبېک تیلی ملی کونی دېب اعلان قیلیندی می؟ هه! اما باشقه آز سؤزلاوچیسی بؤلگن تیللرنینگ هم ملی کونلری هر ییل تجلیل قیلینیب توریبدی و گاهیده بیزدن کؤره یخشیراق نشانلنماقده اېمس می؟

اؤزبېک و تورکمن تیللریمیز رسمی بؤلگنی بیلن، تطبیق ساحه سی، تیل رواج له‌نیشی و یوکسه‌لیشی اوچون دولت تمانیدن قیلینگن ایش لرنی کؤرسته آلاله‌میز می؟!

تیلمیز بوندن ۴۷ ییل آلدین دموکراتیک حاکمیتی نینگ تؤرتینچی فرمانی اساسیده رسمیت تاپگن اېدی، نېگه که اؤشه زمان ده هر فرمان، قانون اؤرنی و حیثیتی گه اېگه اېدی.

هیچ بیر تیل، فقط گینه قانون نینگ صفحه سیده یازیلگنی یا فلان کون، فلان تیل نینگ ملی کونی، دېب اعلان قیلینگنی بیلن رسمیت تاپمەیدی و یوکسەلیش و رواجلەنیش گه یوز توتالمەیدی. تیل نینگ رسمیت تاپیشی و یوکسەلیشی اوچون دولت و حکومت، کېرەکلی مسوولیت و مکلفیت لرنی بؤینی گه آلیشی، کېرەکلی بودجه و امکانیت لرنی بېریشی، تېگیشلی وزارتخانه لر و ارگان لرگه آچیق- آیدین پلان لر و مسوولیت لرنی یوکلەشی و تطبیقی‌نی نظارت قیلیب باریشی کېرەک !

تیلیمیز رسمی بؤلیب، قانون گه هم کیریتیلدی، بیر ملی کونگه هم اېگه بؤلدی، اما قنچه اؤزبېکچه کتابلر دولت بودجه سی و حمایتی بیلن چاپ اېتیلدی؟ هیچ! قنچه خلق ارا علمی سیمینارلر و سمپوزیملر اؤتگن اولوغ سیمالریمیز یا چاغداش ادبی سیمالریمیزنی اولوغلش اوچون تشکیل اېتیلدی؟ هیچ! قیسی بویوک ادبی سیمامیز نامیگه مدال ضرب اوریلدی و کیم گه بېریلدی؟ هیچ کیم گه! قنچه استاد، اؤقیتووچی و طلبه ملکه آشیریش و اؤزبېک تیلی نی چوقوراق اؤرگەنیش اوچون بیر منظم پروگرام اساسیده اؤزبېکستانگه یوباریلدی؟ هیچ !

اگر حاضر یوزلرچه اؤزبېکچه کتاب لریمیز یا قیسقه مدت دوام اېتگن بیرار جریدەمیز چاپ و ترقەتیلگن بؤلسه، فقط گینه شخصی تشبث لر بیلن بؤلگن، خلاص! یعنی شاعر و یازووچی لریمیز یا اؤز مالی هزینه لری بیلن یا خارج دەگی فرهنگی اویوشمه لر یاردمی بیلن یا بای

تانیش لری نینگ مالی حامی لیگی بیلن اؤز کتاب لرینی چاپ قیلیب کېلماقده لر. دولت هزینه سی بیلن فقط گینه بیر جریده و اؤزبېک تیلی نینگ درسلیک کتابلری (۱-۶ نچی صنف گچه فقط بیر مضمون) چاپ بؤلگن، خلاص!

کاشکی شو درسلیک کتابلر اؤزبېک بالەلری نیازی گه جواب بېرالسه ایدی! کتابلر، نه فقط اؤقووچی باله لر سانیدن انچه آزراق چاپ اېتیلگن ایدی، بلکه بیر بار چاپ بؤلدی و کتابلر ایسکرگندن کېین قیته چاپ اېتیلمەدی. حال بو که هر درسلیک کتاب نینگ استهلاک دوری کؤپیده اوچ ییل دیر و اوندن کېین ینگی دن قرەش (تجدید نظر) بیلن قیته چاپ بؤلیشی کېرەک. بو ایش، جهانی نورم حسابلنەدی.

ینه تأسف بیلن اُیتیش کېرەک که درسلیک پلان ده اؤزبېک تیلی درسلیک کتابی قیسی شکلده، قیسی درسلیک ساعت لریده و فارسی تیللیک لر هم اؤزبېکلر بیلن بیر صنف ده بؤلسه، اؤزبېک تیلی درسلیک کتابی کیم لرگه درس بېریلیشی انیق لنمەگن. شونینگ اوچون بو معضله بیر کته بهانه بؤلیب، کؤپ ولایتلر ده، جمله دن بلخ ولایتی ده ییللر دوامیده اؤقیتیلمەی، انبارخانه لرده چیریب کېتدی یا سیچقانلر یېمیشی بؤلدی یا قیش ده صنف لر و اداره لر نی ایسیتیش اوچون بخاری لر ده کویدیریلدی !

منه! بو تیلیمییز نینگ رسمی بؤلگنی و یا فلان کون تیلمیز نینگ ملی کونی دېب، اعلان قیلینگنی یوتوغی!!

بوگونگی کونده (اوچ ییل دن بېری) ینه قاره دور بوتون اؤلکه گه و برچه قوملر و تیللرگه باشلنگن، اُینیقسه اؤزبېک تیلی و قیز-خاتینلر اؤقیشی و ادبی ایجادینی نشر اېتیش گه کېچیب اوتیش ممکن بؤلالمەی تورگن اولکن تؤسیق‌لر قؤییلگن .

اگر برچه قوملر اُینیقسه اؤزبیک و تورکمن قوملری اؤز ارا بیرلشمسه لر و کورەشمسەلر، تیلیمیز احوالی جوده آغیر بؤله دی و شونچه ییللر دوامیده قؤلگه کیریتگن شو آزگینه فرهنگی یوتوقلریمیز نی قؤلدن چیقاره میز و شو نېچه قدم آلغه سوریلیشیمیز هم تاختب قالەدی .

عزیز اؤزبېکلریم !

لطف اېتیب، احساساتی بؤلمس دن، خودغرض انسانلر هیاهوسیگه قؤشیلمس دن، کؤز آچیب، مطالعه قیلیب، حقیقتلرگه چوقورراق قرەب، تیلیمیز و اېلیمیز نینگ حاضرگی و کېلەجک احوالی حقیده یخشیلب اؤیلنگ و بی‌طرفلیک بیلن چین سؤزلنگ!

تیلیمیز، مېن و سیز و کېلەجک نسلیمیز دن کؤپ کورەش لر، مجاهده لر، جان کؤیرلیک لر، فدایی لیک لر و مسؤولانه ایشلش، مسؤولانه یازیش، مسؤولانه اؤرگەنیش و اؤرگەتیش نی طلب قیلەدی .

افغانستانده اؤزبېک باله‌لر ادبیاتی‌نینگ اؤتمیشی و بوگونگی وضعیتی

کیریش سؤز

ادبیات هر بیر ملت نینگ معنوی دنیاسی، تاریخی و فرهنگی بایلیگی نی عکس اېتیره‌دی. باله لر ادبیاتی اېسه بو بایلیک نی یاش نسلگه یېتکیزیب باریش نینگ قوله‌ی یؤللری دن بیری دیر. باله‌لیک‌ده اؤقیلگن و اېشیتیلگن حکایه، اېرتک و شعر لر باله نینگ خیالینی کېنگه‌یتیره‌دی؛ تیلینی بای اېته‌دی و اخلاقینی شکل‌لنتیره‌دی.

افغانستان‌ده اؤزبېکچه باله لر ادبیاتی اؤزبېک خلقی نینگ قدیمی فرهنگی میراثی، آغزه‌کی ادبیاتی و چاغداش یازمه ادبی جریان‌لری اساسیده شکللنگن. افغانستان اؤزبېک‌لری آره‌سیده باله‌لرگه اتلگن اثر لر، کؤپ پیت‌دن بېری نشر امکانینی تاپمه‌گن بؤلسه‌ده، خلق اېسی و ادبی اؤرنک لر آرقه‌لی یشب کېلگن.

آغزه‌کی ادبی میراث و باله‌لر دنیاسی

اۆزبېک باله لر ادبیاتی نینگ بولاغی، اۆزبېک خلقی نینگ آغزەکی ادبیاتی خزینه سیگه باریب تقەلەدی. آنه لر نینگ اللـەلری، باله لر اۆیین‌لریده أیتیلگن قۆشیق لر، تاپیشماق یا جوماق لر و بی‌بی جان لر أیتگن اېرتک لر باله لر ادبیاتی نینگ ایلک اۆرنک لری‌دیر.

خلق آغزەکی حکایه لریده حیوان لر، طبیعت و انسان خصلت لری بیر- بیری بیلن باغلیق حال ده تصویرلنگن. تولکی نینگ هوشیارلیگی، قوش لر نینگ اېرکین‌لیگی، بورگوت نینگ غروری، ارسلان نینگ ددیللیگی (جسارتی) یا باشقه جانلی موجودات آرقەلی یخشیلیک، دۆستلیک، صبر و عدالت کبی توشونچه لر باله لرگه ساده و قیزیقرلی شکل ده یېتکیزیلگن.

آغزەکی ادبیات، باله لر ادبیاتی اوچون مهم تمل (اساس، تهداب) بۆلیب، کیېنگی یازمه اثر لر گه هم تأثیر اېتگن. آغزەکی روایت‌لرده‌گی ساده‌لیک، خیالچن‌لیک و اخلاقی پیغام لر بوگونگی باله لر ادبیاتی نینگ روحی اساس‌لریدن بیری سنەلەدی.

اۆزبېکچه یازمه باله لر ادبیاتی نینگ یوکسەلیشی

افغانستان ده اۆزبېکچه یازمه ادبیات نینگ رواجله‌نیشی بیلن بیرگه، باله لرگه خاص اثرلر یره‌تیش ضرورتی هم کۆزگه تشلنەدی. اۆزبېک تیلیده مکتب اۆقوو کتاب‌لریده باله لر گه مۆلجللنگن اۆزبېکچه شعر لر و حکایه لر کیریتیلیشی، گهواره، بنیاد ادبیات کودک، بیرلشکن ملت لر تشکیلاتی نینگ باله لر حمایه سی، افغانستان قلم انجمنی، افغانستان یازووچی لر اویوشمەسی، اطلاعات و فرهنگ وزارتی آرقەلی نشر اېتیلگن کتاب لر، مطبوعات ده باله لر گه اتلگن بۆلیم لر نینگ آچیلیشی، بو ساحه نینگ رواجله‌نیشی گه یارقین یۆل آچیب بېردی.

فیسبوک، انستاگرام، یوتیوب، ویبلاک لر و سایت لر هم شو ساحه ده اؤز بورچ (وظیفه، مسؤولیت) لرینی اؤتب کېلماقده لر .

مېن توزگن ۵۰ کیشی‌لیک "شعر و داستان کودک "آنلاین ادبی گروه هم تؤرت ییل دن بېری تؤرت ته تیل ده (پشتو، فارسچه، اؤزبېکچه و تورکمنچه) ۲۷۰ ته دن آرتیق حکایه و (۱۰۰۰) بیرمینگ دن آرتیق شعرلرنی باله لر اوچون یره‌تدی. بو شعر لر و حکایه لر یره‌تووچیسی فقط گینه خاتین–قیزلر دیر. بو ادبی اثرلر مېنینگ فیسبوکیم(deebaj tomaris) ، "ادبیات کودک افغانستان "سایتی، فیسبوکی و پیجی ده ترقه‌لیب کېلماقده .

باله لر ادبیاتی، یازووچی لر و شاعرلردن اؤزه‌ل قره‌ش‌نی ایسته‌یدی. نېگه دېگنده، باله‌گه یازیلگن اثر تیل و یؤریغی ساده، سیلیق، آسان، طبیعی و قیزیقرلی بؤلیشی کېره‌ک. باله نینگ یاشی، خیال دنیاسی و قیزیقیش‌لرینی بیلیش و شو لر گه قره‌ب یره‌تیش بو ژانر نینگ مهم و اساسی شرط‌لریدن دیر.

افغانستان ده اؤزبېکچه کتاب و مطبوعات ساحه سی چېگره‌لی و آز بؤلگن بؤلسه– ده، أیریم شاعر لر و یازووچی لر، باله لر اوچون شعر و حکایه یره‌تیب یا ترجمه قیلیب یا ده یازوویني اؤگیریب، نشر قیلیب کېلماقده‌لر. بو اورینیش لر قانیقرلی و یېترلی بؤلمسه– ده، بو ادبیات نینگ کېله‌جگی گه اومید باغلش گه سببچی بؤله آله‌دی.

شعر و حکایه نینگ رؤلی

اؤزبېکچه باله لر ادبیاتی‌ده شعر أیری اؤرین‌گه اېگه دیر. باله لر آهنگلی، قافیه‌لی و کلته شعرلرنی اېسه آسان اؤرگه‌نیب، او نینگ معنی‌سی بیلن یخشی‌راق باغلنه آله‌دیلر.

باله لر شعرلریده طبیعت، حیوان لر و قوش لر، مکتب، اؤز ارا اؤرتاق‌لیک، آنه- آته سۆگیسی، بیلیم، یخشی اخلاق کبی موضوع لر کۆپ اوچره‌یدی. بو موضوع لر ایسه، باله نینگ معنوی دنیاسینی بای ایتیب، اونگه ایزگو اؤیلی بؤلیش، گؤزه‌للیک‌نی سۆیوب اسره‌ش و مهربان‌لیک‌نی اؤرگته‌دی.

حکایه ژانری ایسه باله نینگ خیال دنیاسینی کېنگه‌یتیره‌دی؛ قیزیقرلی واقعه لر و قهرمان لر ساده روایت لر آرقه‌لی باله لرگه تورموش سباق‌لرینی بېره‌دی.

تصویرلی ادبیات

اؤزبېک چاغداش باله لر ادبیاتی، متن بیلن‌گینه کفایه‌لنمس‌لیگی کېره‌ک. تصویرلی کتاب لر باله نینگ دقتینی اؤزی گه تارتیب، متن نی توشونیشینی آسان‌لشتیره‌دی. شو اوچون، افغانستان‌ده اؤزبېکچه تصویرلی باله لر کتاب لرینی کۆپه‌یتیریش مهم و کېره‌کلی ایش لردن بیری دیر.

أینیقسه حیوان لر و قوش لر، طبیعت، عایله همده کونده‌لیک تورموش حقیده‌گی کتاب لر باله لر اوچون هم قیزیقرلی، هم تربیه‌لاوچی دیر. اؤزبېکچه مصور کتاب لر نینگ کۆپه‌ییشی یاش نسل نینگ آنه تیلیگه مهری و معنوی و فرهنگی باغله‌نیشی‌نی کوچه‌یتیره‌دی.

تصویر و متن نینگ بیرلیکده قۆلـله‌نیشی، باله نینگ اؤقیش‌گه مراقی، ذوقی و اینتیلیشی‌نی آرتتیره‌دی. رنگلی تصویرلی کتاب لر ایسه، أینیقسه کیچیک یاشلی باله لر اوچون، تیل اؤرگه‌نیشی‌نی و خیال قابلیتی یوکسه‌لیشینی قۆللب- قوتله‌یدی و آرتتیره‌دی.

چالش لر و قیین‌چیلیکلر

افغانستانده اؤزبېکچه باله لر ادبیاتی بیر قنچه قییینلیک لر بیلن یوزمه – یوز بؤلماقده. کتاب نشر قیلیش امکانی نینگ محدودلیگی، باله‌لرگه کیفیت‌لی تصویرلرنی چیزه‌دیگن چیزمه‌چی لر نینگ آزلیگی، ترقه‌تیش قیین‌لیک‌لری، باله‌لرگه خاص اثر لر نینگ آزلیگی‌گه سببچی بؤلیب کېلماقده.

ینه بیر مهم مسئله، اؤزبېکچه باله لر آغزه‌کی ادبیاتی نی منتظم و علمی یوسونده ییغیش، تحقیق قیلیش و ترقه‌تیش ضرورتی دیر. موجود آغزه‌کی اثر لر تؤپلنسه، همده ینگی اثر لر یازیله وبرسه ده، بو ساحه ینه ده باییب باره‌دی.

کېلگوسی ده قیلینیشی کېره‌ک بؤلگن ایش‌لر

اؤزبېکچه باله لر ادبیاتی افغانستان ده بیر ادبی ژانرگینه اېمس، بلکه تیل و فرهنگی کیملیک (هویت) نی سقلش وسیله‌سی دیر. باله لر اوچون یازیلگن هر بیر کتاب اونینگ تیلی، ذوقی، خیالی و فکرلش قابلیتی‌نی کوچه‌یتیره‌دی.

کېلگوسی ده شاعر لر، یازووچی لر، اؤقیتووچی لر، تربیه‌لاوچی لر، اُنه – آته لر و ناشر لر اؤزبېکچه باله لر ادبیاتی گه کؤپراق توجه قیلیش‌لری کېره‌ک. ینگی شعر لر، حکایه لر و تصویرلی کتاب لر یره‌تیش آرقه‌لی اؤزبېکچه باله لر ادبیاتی ینگی باسقیچ گه کؤته‌ریلیشی ممکن.

بو یؤل ده شاعر لر، یازووچی لر، تحقیقاتچی لر بیلن بیرگه فرهنگی اویوشمه لر، تعلیمی و تربیوی اداره لر، اؤزه‌ل باسمه‌خانه لر و یایینچی لر همده ملی تاجر لر نینگ همکارلیگی جوده مهم و کېره‌کلی دیر. باله لر ادبیاتیگه سرمایه تیکیش، اصلی ده کېله‌جک نسل نینگ تیلی و فرهنگی حافظه‌سینی اسره‌ش دېمک دیر.

اؤزبېک باله لر ادبیاتی نینگ حرمتلی اؤقووچی لر و علاقمندلری فایدەلەنیشلری اوچون، قوییده مستقل و دولت ارگانلریده چاپ بؤلگن تؤپلملر و یکەحکایەلیک کتابلر آتی و مولف لرینی اپسلب اؤتەمیز. بو مقاله شو فهرست بیلن، بیر مرجع صفتیده کپلەجکدەگی تحقیقاتگه فایدەلی بؤلیشی ممکن .

۱ –اپیک قنات قلدیرغاچ، (بالەلر اوچون اؤزبېکچه شعرلر تؤپلمی)، بیهقی کتاب نشریاتی، آزادلیک باسمه خانەسی، کابل: ۲۰۱۱م.

۲ –یؤلبرسچه نېگه اؤرمانگه قاچدی؟ (بالەلر اوچون اؤزبېکچه حکایه)، »بنیاد ملی ادبیات کودک» نشری، کابل ۲۰۱۲م.

۳ –ایککی کوچوکچه، (بالەلر اوچون اؤزبېکچه حکایه(، »بنیاد ملی ادبیات کودک» نشری، کابل ۲۰۲۳م.

۴ –آق جوجه، (بالەلر اوچون اؤزبېکچه حکایه)، اؤزبېک تیلی درسلیک کتابی، ۶– صنف، معارف وزیرلیگی نشریاتی.

۵ –یلغانسیز شهر، بالەلر اوچون اؤزبېکچه حکایه)، اؤزبېک تیلی درسلیک کتابی، معارف وزیرلیگی نشریاتی.

۶– انقلاب ترانه لری، (ترانه اوچون شعرلر تؤپلمی)، تؤپلاوچیلر: محمد قیوم عزیزی و سیف الدین نوری، افغانستان معارف وزیرلیگی نشریاتی، معارف باسمه خانەسی، کابل: ۱۳۶۰ ش.

۷ –کپلەجک باتورلری، (اؤزبیکچه– تورکمنچه شعرلر تؤپلمی)، اشرف عظیمی، عبدالرحیم اوراز، افغانستان یازووچیلر اویوشمه سی، ۱۳۶۳ش.

۸ –موسیقی، (تورلی شاعرنینگ شعرلری تۆپلمی)، مهتمم: محمدقیوم عزیزی، معارف وزیرلیگی نشریاتی، معارف باسمه خانه‌سی، کابل: ۱۳۵۸ش

۹ –چومچوقچه، (فولکلوریک و ترجمه بۆلگن حکایه‌لر تۆپلمی)، نشرگه تیارلاوچی: ابراهیم رحیم، افغانستان قلم انجمنی نشری، افغان کلیسی باسمه خانه سی، کابل: ۱۳۸۶ش

۱۰ –بیلیم و قیزیقیش، (اۆزبېکچه و دری تیلیده عمومی معلومات، باشقاتیرمه‌لر و چیزمه‌لر)، تیلماج: غلام سخی وکیلزاده، کابلی انتشارات مؤسسه سی، پشاور: ۱۳۸۰ش.

۱۱ –قره خان، (فولکوریک و ترجمه حکایه‌لر تۆپلمی)، نشرگه تیارلاوچی: رحیم ابراهیم، تعلیمی مؤسسه نشریاتی، ۱۳۹۵

«گهواره» موسسه‌سی ارقه‌لی باسمه‌خانه و (pdf) یۆسینده انترنت ترماق لری ده کتاب شکلیده ترقه‌تیلگن کتاب لر فهرستی نی تقدیم قیله‌میز. بو حکایه لر نینگ دېیرلی برچه سی تیلسېور تیلداشیمیز حرمتلی محمد حسن تۆلقین ارقه‌لی اۆزبېکچه گه اۆگیریلگن:

۱ .تولکی و لک لک دۆستلیگی
۲ .گېلگمیش داستانی
۳ .باغیمیز نینگ قصه‌سی
۴ .کاکا مراد اېرتک ایته‌دی
۵ .خزینه قیدیرگن ساره
۶ .مهربانلیک باغی
۷ .آسمان عجایب لر یورتیده
۸ .یالغوز قالگن اناناس

۹ .قیزغنچلیک میکروبی
۱۰ .کرونا ویروسی
۱۱ .رنگلی بلیقچه
۱۲ .کاکا مراد
۱۳ .ایت لر نېگه موشوکلرنی یاقتیرمەیدی؟
۱۴ .غرورلی کپەلک
۱۵ .موم‌دن یسلگن شهر
۱۶ .الدواچی تولکی
۱۷ .مېن یاردم بېره من
۱۸ .بۇریس، زېریککن اییق
۱۹ .اۇرتاغیمیز کیم؟
۲۰ .مریم و یولدوز
۲۱ .اییقلر

========

۲۲ .بۇری لر دوریده‌گی ختایلیک اېچکی، تیلماج: محبوب الله توران

۲۳ .پروانه و سۇزلاوچی کتاب، تیلماج: عبدالله رویین

«گهواره» نینگ ویب سایتی لینکی:

https://gahwara.org/uz/category/library/pag

e/3/

انترنت ترماق لریده «شعر و داستان کودک» گروهی ترقتکن اۏزبېکچه حکایه لر فهرستی:

آیگینه قاضی‌زاده دن

۱ –آیدین و رنگلر

۲ –مېن و کپه‌لک

۳ –تاشقین

۴ –اېرکینلیک

==========

الهه قاضی‌زاده دن:

۵ –موسیچه و اېسلی قیزگینه

۶ –ایککی اۏرتاق

۷ –صنوبر و گل‌بته‌لر

==========

فاطمه مؤنس دن:

۸ -بابر آلگن ینگی سباق

۹ -ایکی چومالی

۱۰ -مهربانلیک سباغی

==========

فهیمه سلطان دن

۱۱ -کمه‌لک

۱۲ -آپپاققینه

۱۳ -چببر اپتیکچی قیز

۱۴ -قیزیقرلی چیزمه‌چیلیک

۱۵ -پیراغ و بای‌قوش

۱۶ –داینا‌سور لر و بهار فصلی قه‌یبرده؟

۱۷ –پونچیک‌بؤری و قرغه‌بای

۱۸ –چپچک لر ایفاری

۱۹ –مریخ‌لیک قار

۲۰ –بویوتگیچ‌دن ناساگچه یؤل

==========

لطافت عظیمی دن:

۲۱ –تینچلیک

۲۲ –پخماق و پری

۲۳ –سؤزلاوچی کپه‌لک

۲۴ –میوه لر صحبتی

۲۵ –کؤکت لر باغیده‌گی قیزیقرلی صحبت

==========

ماریا عظیمی دن:

۲۶ –اۆرگیمچک

۲۷ –بروکلی دنیاسی

۲۸ –آپپاق قوشچه

۲۹ –پاندا و اورانگوتان ارقەداشلیگی

۳۰ –اوچیش‌نی آرزو قیلگن قورت

۳۱ –پیشلاق می یا سقیز؟

۳۲ –خشت‌پل گه سفر

۳۳ –اپرگنه قون‌ده حیوان لر بیرەمی

۳۴ –فیلچه نېگه یۆقالدی؟

==========

ملیحه فایض عظیمی دن:

۳۵ –مامه گولدیراغ

۳۶ –مېن تاووق اېمس‌من

۳۷ –یلدا کیم اېدی؟

۳۸ –اوچر یولدوز

==========

جمیله ایثار دن:

۳۹ –چومالی لر و ینگی اوی

۴۰ –آیېبک نینگ اېزگولی ایشی

۴۱ –اونوتیلگن دۏست‌لر

۴۲ –قار قوشچه

۴۳ –سوو فریادی

==========

۴۴ –تەمور و اری لر اویەسی– حمیرا محزون «قاضیزاده«

==========

۴۵ –آدابلی باله– نبیه مصطفی زاده

==========

۴۶ –مهربانلیک آدم و قوش نی تنیمەیدی، دکتور شفیقه یارقین

==========

تورکمن تیلیده قمر رویا ایشچی دن:

۴۷ –آجەجا نینگ اوبەسی

۴۸ –یگیت جا نینگ بیرگونکی آلاده سی

۴۹ –گوزەل‌آی و یاشیل‌لیقلر
دکتور شفیقه یارقین باشقروویدەگی «ادبیات کودک افغانستان»
گروهی ویب سایتی نینگ لینکی:

https://sites.google.com/view/firooz-team-/

شفیقه یارقین فیسبوکی نینگ لینکی:

https://www.facebook.com/share/18mX6U1M8T/

ادبیات کودک افغانستان فیسبوکی نینگ لینکی:

https://www.facebook.com/share/1C3bTqpdhd/

ادبیات کودک افغانستان پیجی نینگ لینکی:

https://www.facebook.com/share/1JoxamF3h8/

اداغ

سرپل‌نینگ اؤتمیش‌دەگی و بوگونگی ادبی ـ فرهنگی وضعیتی

هر قندەی جامعەنینگ اجتماعی رواج‌لەنیشی اؤشه جامعەنینگ فرهنگی رواج‌لەنیشی بیلن متناسب بؤلەدی و هر قندەی جمعیت‌نینگ فرهنگی رواج‌لنتیریشی اؤشه جمعیت‌نینگ معارف یا تعلیمی‌نینگ رواج‌لنتیریشی بیلن متناسب بؤلەدی. شونینگ اوچون هر قندەی محیطده تعلیم و سواد سطحی یوقاری بؤلیب، سوادلی و تحصیل قیلگن کیشیلر سانی کؤپراق بؤلسه، شونچه محیطنینگ اجتماعی وضعیتی اؤزگەریب، اؤشه جمعیت مدنی‌راق و اؤشه محیط ضیالی‌راق بؤلەدی.

اگر بیز سرپل‌نینگ یقین اؤتمیشی‌گه، یعنی **۱۳۰۰ هجری شمسی‌دن** بو یانگه نَظر تشلەسک، کؤرەمیز که، سرپل، اؤلکەمیز پایتختی‌دن اؤزاق بؤلیشی، شهرارا یؤل‌لَرنینگ یؤقلیگی، سمعی و بصری بویوم لرنینگ یؤقلیگی، زمانەوی مکتبلر و ینگی تعلیم

موسسه‌لَری‌نینگ یۇقلیگیگه قره‌مه‌ی، افغانستان‌نینگ شمالی شهر و ولایت‌لَری اۇرته‌سی‌ده فرهنگی شهر و معرفت اۇچاغی بۇلیب کېلگن. بو شهرده دینی مدرسه‌لر، دارالعلوم‌لر، اۇغیل‌لر و قیزلر اوچون عنعنه‌وی و خانگی مکتب‌لرنینگ بار بۇلگنی سواد اۇرگه‌نیش، بیلیم و معلومات اَلیش اوچون زمین یره‌تدی. بو غیررسمی و خصوصی مدرسه‌لر و مکتب‌خانه‌لرده قرآن کریم و دینی علم‌لر، حافظ و سعدی و امیر علیشیر نوایی و مشرب کبی شاعرلَرنینگ دیوان‌لَری تدریس قیلینر اېدی.

عصری **»لطافت» مکتبی**نینگ پیدا بۇلیشی و مزارشریف‌ده‌گی رشدیه مکتبی‌ده تحصیل‌نی دوام اېتتیریلیش ادبی و فرهنگی حلقه‌لَرنینگ، کېین‌راق اېسه ضیالی حرکت‌لَرنینگ یره‌تیلیشی اوچون ینه‌ده یخشِی شرایط یره‌تدی. تورکیه‌ده شکل‌لَنگن ینگی اندیشه‌لَرنینگ آمو دریانینگ او تمانی‌دن بو تمانی‌گه یۇل آچِیب کېلگنی هم سرپل‌نینگ تحصیل کۇرگن طبقه‌سی‌نینگ فکری و دنیاقره‌شی‌نینگ اۇزگه‌ریشی‌گه چوقور تأثیر کۇرسَتدی. بیز بو مقاله‌ده ادبی و هنری حلقه‌لَرنینگ تاپیلیشی و کېنگه‌یگنینی کۇریب چیقه‌میز.

سرپل ولایتی‌ده یوزه‌گه کېلگن بیرینچی ادبی حلقه شو یوزییللیک‌نینگ بیرینچی اۇن‌ییل‌لیگی‌ده سرپل و افغانستان‌نینگ شمالی ولایت‌لَری‌ده اېنگ کۇزگه کۇرینه‌دیگان فرهنگی شخصیت‌لَردن بیرې، شاعر، عالم، ادیب، قرآن کریم حافظی، شهردار و ملی شورانینگ ایکینچی و اوچینچی دورلَری‌ده خلق وکیلی بۇلگن **قاری محمد عظیم عظیمی سرپلی** تېوه‌ره‌گی‌ده شکل‌لَندی.

قاری عظیمی اجتماعی جهت‌دن روحانی و نفوذلی قشرگه منسوب اېدی. اونینگ آته‌سی **قاضی میرزا محمد اسماعیل**، قاضی میرزا شمس‌الدین‌نینگ اۇغلی بۇلِب، نسل‌دن نسل‌گه قضاوت وظیفه‌سینی

اؤتب کېلگن اېدی‌لر. اولر دیانت و امانت اصولی‌نی کامل رعایت قیلِب، مظلوم‌لَرنینگ دادینی ظالم‌لَردن آلگن، صداقتلی و عدالتلی خدمت‌لَری بیلن خلق‌نینگ چوقور و خالص احترامینی قازانگن اېدی‌لر.

اقتصادی جهتدن هم بو خاندان اؤرته‌دن یوقاری طبقه‌گه منسوب اېدی. اولر هر دایم قناعت و توکل‌گه یوزله‌نیب، اؤزلَریده بؤلگن هر نرسه‌نی اخلاص تباغی‌گه قؤییب، مهمان‌لَرنینگ آلدیگه قؤیر اېدی‌لر. شونینگ اوچون اولرنینگ مهمانخانه‌سی‌نینگ اېشیگی هر دایم آچیق بؤلِیب، دسترخان اطرافی‌ده هر قنده‌ی اجتماعی صنف و قشرگه منسوب مهمان‌لَر، خاصه سوادلی‌لر، عالم‌لر، شاعرلر، ادیب‌لر، خوشنویس‌لر، سازنده‌لر، قؤشیقچی‌لر، نقاش‌لر و بیلیم‌نینگ قدرینی بیله‌دیگن کیشی‌لر تؤپله‌نر اېدی.

آنه شو اخلاصمندلر و مهمان‌لَر اؤرته‌سی‌دن بیر قنچه ذوق و حال اهلی، اؤز–اؤزیدن قاری محمد عظیم عظیمی سرپلی تؤگره‌گی‌گه تؤپله‌نیب، کابل ادبی انجمنی بیلن قریب بیر وقت‌ده، بیرینچی غیررسمی ادبی و هنری حلقه‌نی شکل‌لَنتیردی‌لر.

گرچه بو بیرینچی فرهنگی حلقه‌نینگ رسمی، معین و منظم ییغین‌لَری یؤق اېدی، اما اؤزی‌نینگ جاذبه‌لی کوچی بیلن شمال ولایت‌لَری و حتی اؤلکه پایتختی‌دن مشهور شاعرلر، هنرمندلر و فاضل‌لَرنی اؤز تمانی گه تارتر اېدی. بو معزز مهمان‌لَرنینگ کېلیشی بیلن فرهنگی حلقه ینه‌ده کېنگ کؤلَمِلی شکل‌ده اؤتکه‌زیلر، مشاعره‌لَر اویوشتیریلر، طبع‌آزمایلیک‌لَر قیلینر، شعر، آهنگ، مناظره و ادبی بحث‌لَر اوچون مجلس‌لَر قوریلر اېدی.

بو حلقه‌ده استاد محمد عظیم عظیمی‌دن تشقری، **میرزای شاعر، حاجی عبدالرشید، شکور بخشی، حاجی خوقندی، مولانا خال‌محمد**

خسته، سید صدیق گوهری، مولانا قربت، غلام حبیب نوابی، آقچه‌لیک وافی، اندخوی‌لیک صوفی جان آغا و باشقه‌لَر اؤزلری‌نینگ ایسسیق اشتراکی بیلن مذکور ادبی حلقه‌نی بیر نیچه مرتبه فیض‌لی‌راق و قیزغین‌راق قیلر ایدی‌لر. بوگون سرپل و افغانستان‌نینگ شمالی ولایت‌لَری‌ده نام قازانگن شاعرلَر و فرهنگی‌لَرنینگ کؤپچی‌لیگی اؤشه دورده ادب و شعرگه قیزیققن، ذوق ایگَه‌سی بؤلگن یاش‌لَر بؤلیب، بو ادبی کیچَه‌لرده سامع صفتیده اشتراک ایتیب، فیض آلگن‌لر و کَیین‌راق اؤزلَری شاعر، ادیب، خوشنویس، قؤشیقچی و چالغوچی صفتیده نام قازانگن‌لر.

عظیمی‌دن **بیش‌مینگ بیت‌دن کؤپ فارسچه و اؤزبیکچه شعرلَر دیوانی، پشتو ـ دری نصاب‌الصبیان ، منظوم قواعد القرآن و معما فنی حقیده رساله** قالگن. بو دیوان‌لر و رساله‌لر حاضرگچه نیچه مرته چاپ بؤلگن.

ایکینچی حلقه، بو حلقه‌دن قریب اؤن ییل کَیین‌راق، شکل‌لَندی. بو حلقه هم اؤشه خانواده بیلن باغلیق ایدی. اونینگ اساسچی‌سی و حلقه باشلیغی قاری عظیمی‌نینگ کیچیک اوکه‌سی **میرزا محمد قاسم قاضی‌زاده** ایدی.

میرزا محمد قاسم قاضی‌زاده اؤشه دورده‌گی زمانه‌وی و رسمی تحصیل‌نی مزارشریف‌ده‌گی رشدیه مکتبی‌ده تامله‌گن و اینگ بیرینچی فارغ‌لَردن بیریِ حساب‌له‌نر ایدی. آته‌سی قاضی میرزا محمد اسماعیل و اؤزیدن کَتته اکه‌سی قاری عظیمی سرپلی کبی اونینگ هم شعرگه قیناق طبعی بار ایدی. او کؤپ ظریف و بذله‌گو، خوش‌مشرب و سؤزشناس ایدی.

اونینگ ادبی حلقه‌سی‌ده ص**نفداش‌لَری** ــ اولرنینگ برچه‌سی اؤشه دورده‌گی میرزالر بؤلیب، کؤپچی‌لیگی‌ده شعر طبعی بؤلگن و سؤزنینگ رموز و لطایفی‌نی یخشِی بیلگن ــ بیلن بیرگه، بیر قنچه ذوق اهلی، اُینیقسه حاضرجواب، بذله‌گو، قدیم شاعرلَرنینگ شعرلَرینی یاد آلگن، مجلس‌نینگ حال و هواسی‌گه موافق بیت‌لَر و قیزغین نکته‌لَرنی اؤرته‌گه تشله‌ی آلگن کیشی‌لر هم قؤشیلگن اِیدی.

بو گروه، اؤزی‌دن آلدینگی گروه یا حلقه‌گه نِسبتا منظم‌راق ییغین‌لَر اؤتکیزر اِیدی. اولر یاش و سویه‌ده تِنگ‌داش بؤلیب، کؤپ حال‌لرده فکرداش بؤلگنلَری اوچون مجلس‌دن تشقری‌ده هم اؤزارا باریش- کِیلیش‌لَرینی محکم سقلَر، یارلیک، فکرداش‌لیک بیلن ضیالی حرکت یعنی **»جدید»چیلیک** حرکتی‌نینگ یوزه گه کِیلیشی‌ده اؤز اولوش‌لَرینی قؤشگن‌لَر.

بو حلقه‌نینگ اعضاسی ینگی بیلیم و تکنالوژی‌گه چنقاق کیشی‌لر اِیدی‌لر. وطن و خلقی‌نی عاشق‌لرچه سِیور، عدالت‌سیزلیک، اجتماعی قشاق‌لیک و فرهنگی قشاق‌لیک‌دن رنج چِیکَر و اولرگه قرشی تیل، قلم و عمل بیلن کوره شَر اِیدی‌لر. اولر امانتدارلیک، انسان‌سِیورلیک، عدالت، وظیفه‌شناس‌لیک و صداقت‌نی اؤزلَری‌نینگ شعارِی قیلگن اِیدی‌لَر.

شو حلقه‌دن **میرزا محمد قاسم قاضی‌زاده** سرپل شهرداری مقامی‌گه و اؤشه ولایت خلقی تمانی‌دن ملی شورانینگ ۷-نچی دورِی‌گه وکیل بؤلِب سیلنگن اِیدی. میر غلام محمد غبار «افغانستان در مسیر تاریخ»نینگ ایکینچی جلدی‌ده اونی ملی شورانینگ ۷-نچی دوری‌ده‌گی متعهد ضیالی‌لَر و اپوزیسیون گروهی‌گه قؤشیلگن کیشی دِیب کؤرسَتگن.

بو حلقه‌ده مرحوم‌لَردن **رسول جان، مولانا خدیم، ملا جمعه‌خان جمعه، میرزا مرتضی قل، میرزا محمود، محمدمراد بلبل، میرزا محمدی** و باشقه‌لَر اشتراک اپتگن‌لَر. اولرنینگ بیر قنچه‌سی، جمله‌دن مولانا خدیم، محمدمراد بلبل، ملا جمعه‌خان جمعه و میرزا محمود، کَبینگی دورلرده سرپل شهردارلیگی‌گه و ملی شوراگه خلق تمانی‌دن سیله‌نیب، بو مقام‌لرده اؤز ملی وظیفه‌لَرینی اعلا درجه‌ده بجرگن‌لَر.

بو فرهنگی حلقه‌نینگ خلق‌نی اویغاتیش و بیلیم و تکنالوژی‌نی تَرغیب قیلیش‌ده‌گی رولِی جوده کؤزگه تشله‌نرلی اپدی.

مذکور حلقه‌نینگ اعضاسی اؤشه دورده‌گی ینگی تمدن مظاهرینی، یعنی **رادیو، بایسیکل، گرامافون، گَیس، بطری یا کیچیک قؤل داینموسینی** هندوستان‌دن سرپل‌گه کیلتیرگن بیرینچی کیشیلردن اپدی‌لَر.

محمد قاسم قاضی‌زاده »**برق**« و اونینگ دؤست‌لَری، اُینیقسه ملا جمعه‌خان جمعه و میرزا مرتضی قل‌خان، خلق‌نی ینگی بیلیم‌لَرنی اؤرگه‌نیش و ینگی تکنالوژی‌نی قبول قیلیش‌گه تَرغیب قیلیش بیلن بیرگه، سوادسیزلیک، عدالت‌سیزلیک و جمعیت‌نینگ یامان کؤرینیش‌لَرینی طنز و تنقید بیلن اؤز شعرلَری‌ده یوزه‌گه کپلتیرگن‌لَر.

گرچه بو شعرلَر اؤشه دور مطبوعاتیده چاپ بؤلیش فرصتی‌گه اپگه بؤلمه‌گن، اما خلق اؤرته‌سی‌ده مشهور بؤلیب، ذوق اهلی تیلیده اُیتیلر اپدی.

محمد قاسم قاضی‌زاده »**برق**« شعرلَری‌نینگ اساسی قِسمی اغتشاش‌لَر، اوروش‌لَر و آواره‌لیک‌لَر سببلی یؤق بؤلیب کپتگن. اونینگ بیر قنچه غزل‌لری اؤلکه جریده‌لَری‌ده چاپ بؤلگن و ینه بیر قنچه پرچه شعرِی تصادفاً دورنینگ جفاسی‌دن امان قالیب، خانواده‌سی‌ده سقلَنگن اپدی.

بو شعرلرنی اونینگ قیزی (مبن، شفیقه یارقین) ییغیب، بیر تؤپلم قیلیب، "سبکبار "نامی بیلن ۲۰۰۹م/ ۱۳۸۸ش. کابل‌ده چاپ و نشر اپتدی .

اونینگ بیر مشاعره‌نینگ دوامِی صفتیده «دیوه» جریده‌سی‌ده چاپ بؤلگن بیر غزلی‌نینگ مطلع و مقطع‌سینی، شاعرنینگ اؤشه دورده‌گی جمعیت‌نینگ وضعیتِی‌گه قرشی فکرینی کؤرسَه‌تیش اوچون بو یِیرگه کپلتیره‌میز:

موج خار در خاراست، گلشنی که من دارم
بی‌خزان سبکبار است، گلبنی که من دارم
آبشار حیرانی، داینموی نادانی
«برق» کی دهد زین سد بستنی که من دارم

بو فرهنگی و ضیالی حلقه‌نینگ اعضاسی، حلقه باشلیغی‌نینگ مزارشریف و کابل‌گه کؤچیب کپتیشی بیلن ترقه‌لیب کپتدی و اوندن کَپینگی نسل‌ده اوچینچی حلقه اؤز–اؤزیدن شکل‌له‌نیب، اؤز فعالیتی‌نی دوام اپتتیردی.

بو اوچینچی گروه‌نینگ حلقه باشلیغی **محمدکریم ذره عظیمی**، قاری محمد عظیم عظیمی سرپلی‌نینگ کَتته اؤغلی اپدی. او، آته‌سی و ابه‌سی "برق "کبی شعرگه طبعی بؤلگن. گرچه کسل‌لیگی سببلی تحصیلی‌نی دوام اپتتیره‌آلمه‌گن بؤلسه ده، خاندانی‌نینگ بای کتابخانه‌سی و اؤزیده‌گی موروثی استعدادی‌دن فایده‌له‌نیب، یاشلیک دوریدن شاعر، ادیب، چالغوچی و معلومات‌لی کیشی صفتیده تپنگ‌داش‌لَری، حتی آته سی و اونینگ سید صدیق گوهری کبی شاعر و فاضل دؤستلَری‌نینگ دقتی‌نی اؤزی‌گه جلب قیلگن اپدی.

اوندن **فارسچه و اؤزبیکچه شعرلَر دیوانی، اؤزبیکچه ـ فارسچه نصاب‌الصبیان، «چلچراغ» آتلی، تام تجنیس بیلن یازیلگن رباعی‌لَر مجموعه‌سی** قالگن.

بو حلقه **»سرپل ادبی انجمنی «**دیب آتلگن و اونینگ اعضاسی بیر قنچه شاعر، ادیب، چالغوچی و سؤز توشونه‌دیگن کیشیلر ایدی‌لر . **علوم دکتوری سید عبدالحکیم شرعی جوزجانی، عبدالستار گلشنی، سید محمود شهیدی، خال‌محمد کوکب، محمدیونس مستر، ایشان کمال خواجه، محمدنواب نائب، میرزا نعمت‌الله جگرخون، عبدالقادر معین، ملاعبدالله پریشان، خلیفه نورالدین نعمت خیاط، عثمان چوپان، ملا نورالدین کوکب، ملاعبدالحمید پناه، سیدغلام‌سخی رازی، محمدامین مخدوم، محمدامین شجیع، سید پادشاه هوایی، سید کرامت‌الله اسیران** و باشقه‌لَر شو گروه‌نینگ اعضاسی ایدی‌لَر.

بو حلقه‌ده‌گی یاش‌لَرنینگ بیر قنچه‌سی عسکری خدمت‌گه یؤنَلتیرِیلیشی و ینه بیر قنچه‌سی یوقاری تحصیل اوچون کابل و باشقه شهرلَرگه کېتیشی سببلی اوچینچی ادبی حلقه هم ترقه‌لیب کېتدی.

کېینگی نسل‌ده تحقیقاتچی‌لَر، هنرمندلَر و شاعرلَر، جمله‌دن **محمدیحیی حفیظی جوزجانی، سیف‌الدین نوری، محمدیوسف روانیار، محمدحلیم یارقین، سیدمحمد دروگر، سیدقلندر، غلام‌علی صارم، عبدالـرشید کریمی، عبدالـحی علمی، صدرالدین انتظار، محمدعیسی نیک‌آیین، محمدشفیع عظیمی، اسماعیل مبهوت، محمدهاشم مخدوم، محمدیوسف فایضی، عبدالغفور دستار، ملا تاج‌محمد سرپلی، محمداعظم عظیمی، محمدصابر عندلیب، شکرالله، محمدنور خدیم‌زاده** و باشقه‌لَر هم قاری محمد عظیم عظیمی و مولانا غلام محمد خدیم محضرلَری‌دن فیض آلیب، یوزه‌گه کېلگن بؤلسه‌لَر ده، بیر تمان‌دن آلدینگی کبی هم

معنوی و هم مادی جهتدن غنی بؤلگن هسته‌نینگ یؤق‌لیگی، ایکینچی تمان‌دن اپسه بو نسل‌نینگ تحصیل یا ایش اوچون کَتته شهرلَرگه ترقه‌لیب کپتیشی ینگی ادبی و فرهنگی حلقه یا حلقه‌لَرنینگ یره‌تیلیشی اوچون امکان بپرمه‌دی.

اما بو اؤرته‌ده م**حمدشفیع عظیمی، محمداعظم عظیمی، محمدالله نوری، ینگل باور، صدرالدین انتظار و ملا تاج‌محمد سرپلی** بیر هنری گروه تشکیل قیلیب، بیرینچی‌دن سرپل شهرِی‌ده محفل‌لَرگه قیزغین‌لیک کپلتیردی‌لَر و کپین‌راق، **۱۳۵۷ هجری شمسی‌دن** باشلب «**ظفر» هنری گروهی**نی یره‌تیب، اؤزبپک و تورکمن تیلی‌ده‌گی اپنگ یخشِی آهنگ‌لَرنی افغانستان رادیو و تلویزیونی‌ده ثبت قیلدی‌لَر.

بو پپرده اپسلش‌گه اَرزیگولیک بیر نکته شوکه، کپینگی ۳۰–۴۰ پیللیک اوروش‌لر، تؤقنه‌شوولر، و حکمرانلیک‌نینگ بیر قوماندان‌دن باشقه‌سی‌گه اؤتیشی سرپل‌نینگ تحصیل کؤرگن و ضیالی طبقه‌سی اوچون یشش شرایطی‌نی شونچه‌لیک قیین قیلدی‌که بو ضیالی‌لر و هنرمندلَرنینگ برچه‌سی باشقه شهرلَرگه، حتی باشقه یورت‌لَرگه مهاجرت قیلیش‌گه مجبور بؤلدی‌لَر.

بو نامناسب و اوزاق دوام اپتگن آغیر شرایط، فرهنگی و فیض‌لی سرپل شهری‌نی شونچه‌لیک اؤزگرتیردی‌که، موقت حکومت دورِی‌گچه ضیالی‌لَر بو شهرده اقامت قیلیش یا ایشلَش حقیده اؤیلش او یاقده تورسین، بو شهرگه سفر قیلیش‌گه هم جرئت قیلالمه‌گن‌لَر.

بوگون سرپل‌نینگ اپنگ یخشِی شاعرلَری، یازووچی‌لری، تحقیقاتچی‌لَری، هنرمندلَری، عالم‌لَری، اتاقلی فرهنگی‌لَری قؤشنی و اوزاق شهرلرده فرهنگ و هنر اؤچاغینی ایسسیق سقلَب توریبدی‌لر.

اما سرپل‌نینگ اؤزیده شعر، ادبیات، موسیقی و علمی ـ ادبی تحقیقات‌گه قیزِیقه دیگن یا ممارست قیله‌دیگن کیشی‌لردن محدود سان‌نی گینه تؤپلش ممکن.

اپللیک ییل آلدین خاتین–قیزلر حجاب‌نی رفع قیلگن بو شهرده، بوگون صلح و امنیت برقرار بؤلیب، ایکی مرته سیلاو اؤتکه‌زیلِب، سرپل‌ده "ریاست اداره امور زنان "تشکیل قیلینگن بؤلگنی‌گه قره‌مه‌ی، حجاب‌سیز یورگن عیاللر سانِی ایکی قول برماق‌لَری‌دن هم آز.

بوگون سرپل ولایتی شاید بوتون افغانستان‌ده حتی بیر کونده‌لیک (روزنامه) یا هفته‌لیک (جریده)سی، بیر عامه کتابخانه‌سی، بیر کیچیک مطبعه‌سی و بیر محلی تلویزیون یاییِنتیروچی‌سی یؤق یگانه ولایت بؤلیب قالگن.

بو ولایت شاید بوتون افغانستان‌ده حتی بیر سینما بناسی، بیر کنفرانس تالاری، قووانچ یا قیغو ییغین‌لَرنی اؤتکه‌زیش اوچون بیر سالون، بیر مهمانخانه یا هوتل، بیر جمنازیوم یا ورزشی کلوبی یؤق یگانه ولایت‌دیر.

مِن بو **»شاید«**لَر و حتی‌لَرنی سرپل و سرپل لیک‌لَرنی کَم بهالَش اوچون اِیمس، بلکه بو فرصت‌دن یخشِی فایده‌له‌نیب، حکمدارلرنینگ دقتی‌نی سرپل‌نینگ نامناسب اجتماعی و فرهنگی وضعیتی‌گه قره‌تیش اوچون اُیته‌ییمن.

بو ولایت برچه **»یؤق«**لَریگه قره‌مه‌ی، حالی‌یم اؤزی‌نینگ اصیل **آغزه‌کی ادبیاتِی یا فولکلورِی**گه اِیگه؛ حالی‌یم اؤز عنعنه‌لَری، توشونچه‌لَری، خاص و بومی مراسمی‌گه اِیگه؛ حالی‌یم اؤزی‌گه خاص هنرلَری و حرفه‌لَری‌گه اِیگه؛ حالی‌یم بای طبیعی منبع‌لر، گؤزه‌ل طبیعت و فاره‌م آب–هواسی‌گه اِیگه؛ حالی‌یم اویغاق ضیالی‌لَری، قؤل‌لَری‌گه

کوچ تؤپلنگن کیشی‌لَری و بیلیم‌لی، وطن‌سپور و صادق یاش‌لَری‌گه اپگه.

بو مقاله‌ده آیتیب اؤتیلگن‌لَر، مسؤول مقام‌لَر تمانی‌دن اؤقیلیب و اپشیتیله‌دیگن بؤلسه، بو ولایت‌نینگ کمچیلیک‌لَری‌نی برطرف قیلیش اوچون بیرار ایش‌نی بجه‌ریش‌لری؛ بیرار دردنینگ علاجِی‌نی تاپیب، بیرار **«یؤق»**نی **«بار»**گه آیلَنتیریش‌لری ممکن.

سېوگی- وفا نینگ بیر تمثالی:

تاریخی منبعلر معلوماتی گه کۆره، تېموریلر و اولر دوامچیسی بابریلر خاندانی و سلاله سیده سېویش قابلیتی جوده کوچلی بۆلگن. اولر اوروش ده قنچه‌لیک یوره‌گی قتیق و شفقت‌سیز بۆلگن بۆلسه لر، سېوگی ده شونچه‌لیک کۆنگلی یومشاق و مېین تویغولی انسانلر بۆلگنلری کیشینی حیرت گه سالمه‌ی قۆیمه‌یدی. بابرنینگ خاتینی ماهیم بیگیم گه بۆلگن حرمت و سېوگیسی، مغول اعظم یا جلال الدین اکبر، جهانگیر میرزا، أینیقسه شاه جهان نینگ اۆز خاتین گه کۆرستگن سېوگی سی و دنیا ده یگانه عشق بناسینی قورگنی دایما سېوگی سمبولی بۆلیب کېلگن.

بیز بو مقاله ده هند کورگانیلر یا بابریلر سلاله سی اساسچیسی ظهیرالدین محمد بابر شاه نینگ ایکینچی فرزندی کامران میرزا و خاتینی ماه چوچوک بېگیم آره لریده بۆلگن سېوگی، وفا و صداقت حقیده سۆز یوریتماقچی‌میز. بو سېوگی هم تاریخ ده اۆرنک بۆلیب قاله‌دیگان حکایه‌لردن بیری بۆلاله‌دی.

کامران میرزا آته سی بابر پادشاه نینگ اۆلیمی دن کېین اکه سی همایون میرزا گه کۆپ قرشیلیکلر کۆرسه‌تیب، عاقبت یېنگیلیب،

قؤلگه توشدی و همایون میرزا بویروغی بیلن اونینگ کؤزیگه هجری (960) نچی ییلی نشتر اوریلدی.[4]

اوشبو واقعه‌دن سؤنگ، همایون میرزا سند قیرغاغیده یئتگنیده کامران میرزا اوندن حجازگه سفر قیلیش و حج فریضه سینی ادا قیلیشگه رخصت بئریشنی سؤره‌دی. همایون رخصت بئریش کئچه‌سی بیر نئچه یقین کیشیلری بیلن بیرگه، کامران میرزانینگ خرگاهیگه خیرلشگنی کیریب باردی.

کامران میرزا، فرزندلرینی همایونگه تاپیشریب، اولردن خبردار بؤلیشینی سؤره‌دی. همایون بو ایستکنی قبول قیلیب، حجاز سفریگه کامران میرزا بیلن همراه بؤلیشنی ایسته‌گن کیشیلرگه هم رخصت بئردی؛ لئکن فرصت طلب و کلته‌بین کیشیلر آره‌سیده همراهلیک قیله دیگنلر تاپیلمه‌دی. فقط چلمه کؤکه –کیم اوّللرده کامران میرزا خدمتیده ائدی و حاضرده همایون پادشاه نینگ سفره‌چی یا باورچیسی و اونینگ عنایت و لطفینی قازانگن کیشی ائدی، بونده‌ی بئنوالیک قرا کونلری و تنهالیک کئچه لریده کامران میرزا خدمتیده بؤلیش نیتینی بیلدیردی. کامران میرزا سند دریاسی یؤلیدن "تته" و او ییردن حجاز مقصدیگه یؤلگه توشتی.

همایون نامه، کامران میرزانینگ کؤر قیلینیشی واقعه سی بیلن توگه‌یدی، اکبرنامه و تذکرة الواقعاتده کامران میرزانینگ حجازگه جؤنه-گنی و اؤشه ییرده اوچ مراتبه حج مراسمینی بجا کئلتیریب، تؤرتینچی بار حج مراسمینی بجا کئلتیره یاتگن وقتده وفات ائتیب، اؤشه ییرده دفن ائتیلگنی، جدا قیسقه قیلیب یازیلگن، لئکن تأریخ سندنینگ یازیشیچه کامران میرزا، همایون پادشاه دن رخصت آلگچ، حجازگه

[4]. – مقالات الشعرا، ص 664.

قره‌ب حرکت قیلمه‌گن، بلکه سندده قه‌یین آته‌سی شاه حسن ارغون قاشیده بیر مدت اقامت قیلیب، کېینراق حجاز تمانگه یۏلگه توشگن. قوییده تأریخ سندده یازیلگن معلوماتنی کامران میرزانینگ فارسی دېوانی مقدمه سیدن فایده لنگن حالده ترجمه قیلیب، کېلتیره‌میز:

میرزا کامران ینه هجری 957 نچی ییلده کېلدی[5]. میرزا شاه حسن بیر نېچه مدت اونی دریا اۏرته سیده واقع بۏلگن شاه‌ییله تاغیگه جایلشتیردی و "بتوره" نی میرزانینگ مطبخی خراجاتی اوچون تعیین و "فتح باغ" نی اونینگ نزولی اوچون مقرر قیلدی. میرزا کامران او یېردن حج قصدینی قیلدی. کامران میرزانینگ خاتینی چوچوک بېگیم:

مېنی هم رخصت قیلسونلر، میرزا بیلن کېته‌ی، دېدی. میرزا شاه حسن رخصت بېرمه‌ی کۏپ مبالغه قیلدی. آخر چوچوک بېگیم آته سیدن رخصت‌سیز کېمه گه کیریب، میرزا کامران قاشیگه یلغوز اۏزی بارماقچی بۏلدی. سلطان محمود مهردار و بیر گروه محرملر کېلیب، قیتردیلر. میرزا شاه حسن نینگ اۏزی قیزی نینگ کېمه سیگه کیریب، کۏپدن-کۏپ عذرلر قیلدی. آخر چوچوک بېگیم آته سیگه:

حاضر خلایق میرزانینگ قیزی اېری نینگ اطاعتینی قیلمه‌دی دېب، مېنی بدنام قیلمه‌یدیلرمی؟ دېدی. میرزا شاه حسن‌گه بو سۏزلر معقول بۏلدی. ناچار اونی یخشی اسباب- انجاملر بیلن رخصت بېردی.[6]

---

[5] کامران میرزا هجری (960) نچی ییلی کۏر قیلینیب، اۏشه ییل حج قیلیش مقصدیگه یۏلگه چیقه‌دی. دېمک، قیین آته‌سی شاه حسن ارغون قاشیگه اونینگ ایکینچی مراتبه باریشی 957 نچی ییل اېمس، هجری 960 نچی ییلدور.

[6] بکری، محمد معصوم، تاریخ سند، قۏلیازمه نسخه، ایشیاتیک سوسیاتی، بنگاله، ص 181، کامران میرزا نینگ فارسی دیوانی نینگ مقدمه سی، ص 37.

کامران میرزا حج زیارتیگه مشرف بؤلدی، لېکن اوشبو متبرک جاینی ترک اېتمه دی و عمری نینگ سؤنگگی دملریگچه اؤشه یېرده قالماقچی بؤلدی. اونینگ عمریدن جدا قیسقه مدت قالگن اېکن می و یا کابلگه توغیلیب، یشب، کابل نینگ سؤلیم و سلقین هواسیگه اؤرگنیب قالگن کامران میرزاگه عربستان نینگ جدا ایسیق هواسی یمان تأثیر قیلگن اېکن می، اوچ ییل حج مراسمینی بجا کېلتیریب، تؤرتینچی ییلی حج موسمیده عرفات مراسمینی ادا قیلگندن سؤنگ قویاش مغرب گه باته یاتگنده، اونینگ عمری قویاشی هم باتیب قالدی.

کامران میرزانینگ وفاتی و دفن بؤلگنی حقیده تأریخ سند قوییده گیدېک معلومات بېرەدی:

میرزا کامران و بېگیم حج فریضه سینی ادا قیلگندن سؤنگ، ایکی- اوچ ییل مکهٔ معظمه ده اقامت قیلدیلر. میرزا کامران حج کونی عرفات مراسمینی ادا قیلیب، آفتاب باتمەی توریب، وفات اېتدی. چوچوک بېگیم هم یېتتی آیدن سؤنگ، منگو جهانگه سفر قیلدی. بو واقعه لر 964 نچی ییلی واقع بؤلدی.[7]

مذکر احباب، کامران میرزانینگ وفاتیدن سؤزلب، اونینگ مرقدی حقیده بونده ی دېییدی:

و مرقد عالیسی گؤرستان معلاده، خدیجهٔ کبری رضی الله عنهانینگ یقینیده دور.[8]

چوچوک بېگیم سند حکمداری شاه حسن ارغون نینگ قیزی 953 نچی ییلی کامران میرزاگه تورموش گه چیققن اېدی. شاه حسن ارغون بای و حشمت- قدرت گه اېگه امیرلردن بیری اېدی. چوچوگ

---

[7] تاریخ سند، ص 181.

[8] مذکر احباب (فارسچه متنی)، 60- بېت.

بېگیم پادشاهلیک دن توشگن، کۆزدن أیریلگن و کیشیلر یـاردمی گـه محتاج بۆلیب قالگن کامران میرزا بیلن همراهلیک قیلمـه‌ی، آتـه سـی نینگ قاشیده ناز– نعمت ده یشه‌ی آلردی، اما او سېوگی و وفانی تنلب، یۆل مشقتی و اۆزگـه یـورتلرده آواره‌لیکنـی فقـط گینـه اېـری اوچـون تنلـه‌دی. بـو وفـالی، محبتلـی عیـال، کـامران میرزانینـگ سـۆنگگی دملریگچه اونینگ بیلن همراه و همصحبت اېـدی، کۆرلیکـده اونینـگ کۆزی و خوارلیکـده اونینـگ غمخـواری بۆلـدی و حتـی کـه کـامران میرزادن فقط گینه یېتی آی کېینراق وفات اېتیب، او دنیاده هم کـامران میرزانی یلغوز قالدیرمه‌دی.

بوناق بېگیم لرگه آلقیشلر بۆلسین!

تویوق نیمه و قنداق خصوصیتلرگه اپگه؟

اؤزبپک شعری نینگ بیر عجایب ژانری یا توری بار. بو ژانر یا شکل یا تور باشقه تیللرده یؤق. بو اپسه، تویوق دیر.

تویوق نینگ ایکی مهم و باشقه شعرلردن فرقلی اؤله‌راق خصوصیتی بار:

۱- دوبیتی و رباعی گه اؤخشش اؤزی نینگ خاص وزنی:

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن یعنی مسدس رمل نینگ محذوف شکلی یا که «مثنوی معنوی» نینگ وزنی.

۲- تام تجنیس نینگ ایشله‌تیلیشی.

فارسچه شعرلرده هم تام تجنیس ایشله‌تیله‌دی، البته. اما اؤزبپکچه تویوقلردپک هر ۴ یا ۳ مصراع‌ده اپمس. گاهیده بیر مصراع ایچیده ایککی سؤزنی تجنیس کپلتیرگنلر و گاهیده جناسلرنینگ تورلیچه شکللریدن فایده‌لنگنلر و گاهیده ایککی مصراعده تجنیس نی ایشلتگنلر، اما تویوق‌دپک تؤرت مصراعلیک شعر «رباعی و دوبیتی» ده خاص قیلینگنینی کؤرمه‌گنمیز.

تجنیس‌نینگ قنداق و نپچه قتله ایشله‌تیلیشی حقیده نوایی‌نینگ میزان‌الاوزان و بابر نینگ عروض رساله سیده تؤلیق معلومات بپریلگن. نوایی تویوق نینگ بیر شکلینی تانیتگن بؤلسه، بابر یپتتی شکلینی مثاللر بیلن کؤرستگن، اما عمومن آلگنده یا تؤرتتله مصراع ده یا اوچ

مصراع یعنی ۱-۲-۴ نچی مصراعلرده تجنیس نینگ بۈلیشی ضرور دیر. بابر تجنیس سیز تویوقلر شکلینی هم پیشنهاد قیلگن، اما نوایی و لطفی و آلدینگی شاعرلرنینگ تویوقلریده تجنیس‌سیز شکلی کۈرینمه‌گن و بولرنی بابرنینگ اختراعی دیسک، تۈغری أیتگن بۈله میز.

تجنیس، شعرنینگ گۈزه‌للیگی اوچون کتته خدمت قیله‌دی و شعر فنلریدن ایکیته‌سیگه باریب تاقیله‌دی. هم بدیع و هم بیان گه! هم شعرنی شکل لحاظیدن سۈز اۈیینلری بیلن گۈزه‌ل ایته‌دی و هم شعرگه آهنگ و موسیقه بغیشله‌یدی و هم تۈرت یا اوچ معناسی بیلن، اۈقووچی نینگ ذهنینی ایشگه تشلب، قیزیقیشی‌نی آشیره‌دی و شو بیلن بیرگه، معنالرینی انگله‌گچ، ایچکی قووانچ و ذوق‌نی کۈنگولده اویغاته‌دی. شونینگ اوچون تویوقنی یره‌تگن اۈزبیک خلقی و شاعرلریدن ممنون بۈلیشیمیز کیره‌ک!

تویوق نینگ موضوعی رباعی و دوبیتی دیک خیلمه-خیل بۈلیب، عشق و عرفان، اخلاق و آداب، شاعرنینگ وصف الحالی و ایچکی کیچینمه‌لری، همده اجتماعی موضوعلر نی اۈز ایچیگه آله دی. اما کۈپراق سیوگی و شاعرنینگ تویغولری و سیزگیلریدن حکایه قیله‌دی.

بابر کۈرستگن شکللر:

تۈرتتله مصراع ده تجنیس:

وصلدین سۈز دیرگا یۈق یارا منگا
هجر ارا رحم أیلاگیل، یارا منگا!
اۈقونگ ایتتی کۈپ یامان یارا منگا

مرهم لطفونگ بیله یارا منگا

اپندی بیرینچی شکلیدەگی مثالنی تپکشیرەمیز:

کؤرگەنینگیزدپک، تؤرتتله مصراع ده تام تجنیس (یارا) قافیه بؤلیب کپلگن.

بیرینچی مصراع ده تاب و توان و کوچ، ایکینچی مصراع ده خطاب یعنی اپ یار، اوچینچی مصراع ده یره یا زخم و تؤرتینچی مصراع ده یرەماق یعنی مداوا قیلماق، یوپتماق، دردیگه تپگماق و اسقاتماق معنالرگه اپگه دیر.

تویوق نینگ باشقه شکللری قوییدەگیلردن عبارت:

تجنیس دن آلدین، اوچ پپرده حاجب کپلەدی:

نپ بلا بییک تورور دولت تاغی
کوه غمنی نپ بیلور دولت تاغی
همتی توت داغی دولت ایستاگیل
همتینگ بؤلسا بولور دولت تاغی

ینه بیری، تجنیس نی ردیف توتیب، اوندن آلدین قافیه کپلتیریش:

مهرکیم، کؤککا قیلور آهنگ تانگ
آلیدا بؤلسا اپماس بپرنگ تانگ
خالی و ایکی لبی دپک بؤلماغای
هندو ار کپلتورسه شکر تنگ تنگ

ینه بیری، قطعه دپک بیرینچی مصراع ده اپمس، بلکه جفت مصراعلر یا بیتلر اداغیده تجنیس:

بېرما دېرلار اول و فاسیز غه کؤنگول
کیم انینگ نؤشیغه آرتوق نېشی بار
مېن طمع اوزماس‌مېن اؤلسام لعلیدین
جان مېنینگ جانیمدور، ایل نینگ نېشی بار

یعنی: نې ایشی بار.

ینه بیر شکلی، تجنیس ایشلتمه‌ی، فقط قافیه ایشله‌تیش:

اېگمه قاش و یخشی پرچم دور سنگا
راست قد و زلف پرخم دور سنگا
چون بو ینگلیغ دور سنگا خېل و حشم
خوبلوق ملکی مسلّم دور سنگا

ینه بیر توری، تجنیسی یـؤق و قافیـه ایککـی جفـت مصـراع ده بار:

بو ولایت قه مقید بؤلماغیل
کېل، خراسان جانبیغه عزم قیل
گر بارور بؤلسانگ، اېرورمېن همرهینگ
ور تورورسېن، مېن بارورمېن، جزم قیل

حتا تام تجنیس نی ایشلتگن حالده هم وزنی رباعی یا دوبیتی وزنی یا باشقه بیر وزن ده بؤلسه، تویوق دېیلمه‌یدی.

قوییده بابر نینگ دېوانیدن نېچه تویوقنی تقدیم اېته‌من:

اول که هر کؤزی غزال چین دورور
قاشیدا پیوسته آنینگ چین دورور
چونکه کؤپ یلغان آیتتی اول منگا
گر دېسام یلغانچی آنی، چین دورور
* * *

جانغه سالدی دهر غربت نارینی
کؤز یاشیم بؤلدی مغول نینگ نارینی
بو ارادا مېن دېگاندېک بؤلماسه
کؤزلای ایسیغ کؤل و اندین نارینی
* * *

قیلماسا اول آی نظر منگا، نې تانگ؟
تېنگری طالع چون منگا یاراتمادی
اؤقی یارار اېردی کؤنگلوم دردیغه
نېتایین، کؤنگلوم اوچون یار آتمادی

دریا در گوهر کتابی نینگ مقدمه سی و متنی دن آلیندی.
تؤلیق معلومات و مثاللر اوچون بو منبع گه مراجعت قیلینگ:
دریا در گوهر، شفیقه یارقین مقدمه، مقابله و تصحیح سی بیلن، اطلاعات و فرهنگ وزارتی نشری، احمد باسمه خانه سی، کابل: ۱۳۸۷–ییل، ۳۷–۳۹ نچی و ۳۶۲–۳۶۶ نچی بېتلر.

۵– دسامبر ۲۰۱۷

ظهیرالدین محمد بابر اثرلریده «سؤز»نینگ حرمتی و تورلیچه معناده ایشله‌تیلگنی

ظهیرالدین محمد بابر شبهه‌سیز سؤز اوسته‌سی و سؤز هنرمندی دیر. اونینگ دیوانیده‌گی شعرلر بو دعوامیزنینگ اثباتی دیر. او، شعرلری اوستیده انچه ایشله‌گن‌گه و هر بیر سؤزینی پخته اؤیلب، دقت بیلن تنله‌گن‌گه اؤخشه‌یدی.

شونینگ اوچون شعرلریده هر بیر سؤز، یانیده‌گی سؤزلر بیله جوده ماس، جوده اویغون و جوده جرنگلی کؤرینه‌دی. بو سؤزلر یا سینونیملری یا اؤخشش‌لری یا قره‌مه قرشی‌لری‌گه قؤشیلیب، بیر پاره‌م هارمونی و سیمفونی‌نی یره‌ته‌دی. مثال اوچون بو بیته‌ده بیر تمان‌دن زهر و شربت، قاتل و یحیی یعنی تیریلتیروووچی قره‌مه قرشی تورگن بؤلسه، بیر تمان‌دن کؤنگول و لب و عُظام یعنی سویک‌لر، ینه سؤز و لب اویغونلیک‌ده توریبدی. ینه بیر یخشی صفتی شو که یس سوره‌سی‌گه اشارت بیریش بیله، الهی کلامینی اؤقیگنی و توشونگنینی ایسله‌ته‌دی:

ایِ کؤنگول، گر غیر سؤزی زهرِ قاتل دور، نیِ غم؟
لب‌لاریدین شربت یُحیی العظامینگ[9] باریدا

---

[9] وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُۖ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ (یس سوره‌سی)

یا بو بیت‌ده سؤزلرنی اؤینه‌ته‌دی. قاش، کؤز، لب، تیل و سؤزنی بیرگه کپلتیریش بیلن تناسب یا اویغونلیکنی یره‌تگن بؤلسه، انگبین و زهر و درمان بیلن انتونیم یا تضاد بدیعی صنعتی‌نی نمایش قیله‌دی، اما اپنگ هنری تمانی شونده که عجایب آهنگ یا موسیقه‌نی بیت ایچیده‌گی سؤزلرنینگ سؤنگی حرفی و حرکتی یعنی قافیه‌داش‌لیگی بیله یره‌ته‌دی. چین، کین، انگبین و ولیکن سؤزلری بو بیت‌گه باشقه‌چه مزه‌لی جره‌نگ یا موسیقه‌لیکنی ایجاد اپتگن:

قاشیدا چین، کؤزیدا کین و انگبین لبیدا
سؤزیدا زهر، ولپکن تیلیدا درمان‌دور

عین شونداق سپس‌لر اویغون‌لیگینی قوییده‌گی بیت نینگ ایکی، مینگی، دغی، قدی، تنی، ایرنی سؤزلریده، ینه روان، جان و مرجان، ینه یوز و سؤز، ینه گل و مل سؤزلریده تاپیش و اپشیتیش ممکن:

ایکی مینگی آی و داغی یوزی، سؤزی، گل و مل
قدی روان و تنی جان و اپرنی مرجان‌دور

سؤز اینجه‌لیگینی بابردن اؤرگه‌نیش کپره‌ک. بیر سؤزنی نپچه معناگه ایشله‌تیش اؤزبپک تیلی و شعری‌گه انچه ماس و بونی تویوق ژانریده کؤپ اوچره‌ته‌میز، اما بابر بیر سؤزدن ایککی اوزاق و یقین معنانی کؤزله‌یدی و سؤزینی فرشته‌لر اشوله‌سی‌گه أیلنتیره‌دی. قوییده‌گی بیت‌ده راست یعنی تؤغری سؤزنی جوده مهارت بیلن ایککی معناده ایشلتگن. بیری یلغان سؤزی‌نینگ انتونیمی یعنی چین یا حقیقت بؤلسه، بیرینچی مصراع‌ده سرو و بؤیلوق سؤزینی کپلتیریش بیلن راست سؤزی‌نینگ اوزاق معناسینی کؤزله‌گنینی هم بیلدیره‌دی:

سرو بۆیلوق صنمینگ، ای بابر
راست آیتای، سۆزی یلغان کۆرونور

بو بیت‌لرده قره‌مه قرشی سۆزلرنی (دۆست و دشمن)ایکی-ایکی قتله‌دن تکرار کېلتیریب، (سۆز) سۆزینی ۳ قتله گۆزه‌ل قیته‌ره‌دی:

اېشیتسه کیشی بو شۆر و شیون، نې دېگای؟
دایم بو طریق ایچکونی کۆرگن، نې دېگای؟
دشمن سۆزیگا کیرمه، اېشیت دۆست سۆزین
اېشیتماسه سۆزنی دۆست، دشمن نې دېگای؟

بابر، کۆنگولچن و نازک‌خیال شاعر بۆلگنی اوچون یخشی سۆزگه جوده هم مایللیک کۆرسه‌ته‌دی و یخشی سۆزلیک کیشی‌گه کۆنگول قۆیه‌دی. یخشی سۆز و گۆزه‌ل سۆز سحرینی بو رباعی‌ده کۆرینگ. بابر بو رباعی‌نینگ بیرینچی و ایکینچی مصراعی‌ده اېنگ قیین ادبی صنعت یعنی ترصیع نی ایشلتگن:

کۆردونگ، داغی کۆزونگ‌گا گرفتار اېتتینگ
سۆردونگ داغی سۆزونگ‌گا گرفتار اېتتینگ
بو طبع و کلامینگ بیله اۆز باشینگ اوچون
باشدین مېنی اۆزونگ‌گا گرفتار اېتتینگیته‌دی

قوییده‌گی رباعی‌ده، فقط گینه بیراونینگ سۆزلرینی، یعنی یخشی صفت‌لرینی اېشیتیب، غایبانه عاشق بۆلگه‌نینی أیته‌دی:

یوز شکر قیلای که یانا عاشق بۆلدوم
عالم‌غه بۆلوب فسانه، عاشق بۆلدوم
یخشی سۆزونگ و وصفِ جمالینگ اېشیتیب
کۆرمای سېنی، غایبانه عاشق بۆلدوم

بابر سؤزنی بادام و پستەگە اؤخشەتیب، ایچیدەگی معنانی مغز و لفظنی پؤست دېب انگلتگن:

اوچونچی جهت بو دورور، دؤستلار
سؤزوم مغزیدین أیرایین پؤستلار

اما بو آرەدە یاقمس سؤزلر هم بار که بابر، اولرنی اصلا یاقتیرمەیدی. بو سؤزلر قیسی و کیملرنینگ سؤزی دیر؟

همەدن بورون نصیحت قیلووچیلرنینگ سؤزی زهردېک اچّیق تویولەدی بابرگە:

قؤی اې عاقل نصیحت سؤزلارین کیم دلپسند اېرماس
مېنینگ دېوانه کؤنگلومگا نصیحت سودمند اېرماس
قیلورسېن تلخ عیشیم کامینی بېهوده سؤزلاردین
سراسر سؤزلارینگ زهرې دور اې ناصح، که پند اېرماس

یا بو بیتدە نصیحتچیلرنینگ سؤزی نمازی اېمس دېب، بیر-بیریگە ماس و یقین بؤلگن قبلە، سجدە و نماز **سؤزلرینی جودە مهارت بیلن** ایشلتگن:

چون قبلەم اېرور یار، قیلای قاشیدا سجدە
ناصح سؤزینی نَیلای، اېماس سؤزی نمازی

ایکینچیدن قتتیق سؤز أیتەدیگانلردن بېزارلیگینی بیلدیرەدی:

خلق یوز جور ایلا ایشلار بویورور، کاش اېلنینگ
نې یوزین کؤرگامېن و نې سؤزین اېشیتگایمېن
جهان اېلی بیله گفت و شنود قیلماسمېن
نېچه سؤزومنی دېین؟ نېچه قاتیق اېشیتایین؟

بو رباعی هم عین شو مضموننی انگله‌ته‌دی و عتاب و خطاب بیله أیتیلگن سؤزلردن رنجیگنینی بیلدیره‌دی:

مهجور کؤنگولنی شاد قیلمای
یخشی سؤز بیرله یاد قیلمای

یالغان سؤز ایلا عتاب اېتارسېن
یوز قهر بیلا خطاب اېتارسېن

منه بو بیت‌ده ترتیبلی لف و نشرنی عجایب طرزده ایشلتگن. بیرینچی مصراع‌ده مفرد سؤزلرنی لف قیلیب کېلتیرگن بؤلسه، ایکینچی مصراع‌ده نشر سؤزلرینی ترکیبی طرزده جای- جایی‌ده اؤرنه‌ته‌دی. یار حدیثی یا صحبتی‌گه شاعرنینگ تیلی گؤیا بؤله‌دی، لعلی اوچون سؤزلری رنگین بؤله‌دی، رفتاری یا یوریشی‌دن کؤنگلی خرم بؤلیب، جمالی‌دن کؤزی یاریبدی:

حدیث و لعل و رفتار و جمالینگدین اېرور هر دم
تیلیم گؤیا، سؤزوم رنگین، کؤنگول خرم، کؤزوم روشن

و منه بو بیت‌ده هم لف و نشر و تفریق و تقسیم صنعتی بار:

تمام عمریدا بابرغه اوچ سؤز أیتیب تور
بیری سوکونج و بیری قاتیق و بیری یلغان

بابر مدام شعرگه مایل بؤلگن، سؤز لطافتی و نزاکتینی توشونه‌دیگان‌لر بیلن وقت اؤتکه‌زیشنی ایسته‌گن و بو میلینی هم شعریده و هم بابرنامه نثریده بیان اېتیب اؤتگن.

کلاسیک غزل‌لرده معمول‌گه کؤره هر بیت مستقل معناگه اېگه بؤله‌دی. بیت‌لرنی آلدین- کېین قیلسک، حتا که بیرار بیتنی چیقاریب تشله‌سک هم غزل بوزیلمس‌لیگی ممکن، اما بابر گاهیده حکایه

شکلیده غزل یازەدی. شونده نه فقط بیرار بیتینی آلیب تشلش ممکن ایمس، بلکه حتا بیت‌لر ترتیبینی هم بوزیب بؤلمه‌یدی. بابرنینگ قوییده‌گی غزلی، بیر مجلسی‌نینگ حکایه‌سیدیر. بو غزل‌ده بابر ینه بیر بار یخشی سؤزگه بها بیرگه‌نینی و مجلسیده‌گی آدم‌لرنینگ سؤزلری قنداق‌لیگینی منه بو توصیف بیلن بیره‌دی:

توناکون بیرله بوتون مجلسي اسرو خَوش ایدی
مجلس اهلی باری دلخواه و باری دلکش ایدی
باری‌نینگ سؤزی ایدی خوب و لطیف و رنگین
نې پریشان و نې بیمعنی و نې چرمش ایدی...

بابر، رباعی‌لریده هم سؤزگه انچه اعتبار بیرگن و چوچوک سؤزگه محتاج‌لیگینی أیتگن:

خوش اول که کؤزوم توشسه سینینگ کؤزونگا
بې واسطه حالیمنی دیسام اؤزونگا
بیرمای سؤزومه جواب، اچّیغلانه‌سین
قیلدینگ مینی محتاج چوچوک سؤزونگا

بو رباعی هم عین شو مضمونده، اما بونده نه فقط شیرین سؤز، بلکه یخشی خُلق و خوی هم کیره‌ک‌لیگی أیتیله‌دی:

مینینگ تیلاگیم بو دور که تا زنده بؤلای
هرقاندا ایسانگ، بنده داغی انده بؤلای
نې خُلق ایدی یانه کؤنگلوم آلدینگ سؤز ایله
شیرین سؤز و یخشی خُلقونگا بنده بؤلای

بابر یخشی سؤزگه قنچه‌لیک محتاج بؤلمه‌سین، غایبانه یا خط آرقه‌لی سؤزلشنی ایسته‌مه‌ی، یقین‌دن یوزمه یوز سؤزلشنی آرزو قیله‌دی:

اې آی، یوزونگ آلیدا قویاش شرمنده
شیرین سۆز و یخشی خُلقونگا مېن بنده
هجران‌ده نېچه نامه بیله سۆزلاشالینگ
یا سین بېری کېل، یا باراین مېن انده

بو رباعی‌لر فراق دورانیده یازیلگنی انیق، چون که بابر خط و نامه‌دن بېزیب، واسطه‌سیز سۆزلش ایسته‌گینی بیلدیرگن. بو رباعی‌ده نامه و خامه جناس واقع بۆلگن و خامه تیلی جانلنتیریش بدیعی صنعتی دیر:

هجران ارا نېچه نامه تحریر قیلای؟
خامه تیلی بیرله حال تقریر قیلای
خوش اول‌که سۆزوم سنگا دېسام واسطه‌سیز
سېن اندا و مېن موندا، نې تدبیر قیلای؟

بو رباعی‌ده هم تۆغری‌دن تۆغری و یقین‌دن سۆزلشنی آرزو قیلگن:

یېتسام سنگا قوللوغومنی چۆق عرض قیلای
سېن یېتسانگ و مېن دېسام که یۆق عرض قیلای
کۆپتور سۆزوم و محرم اېماس هېچ کیشی
رخصت اېسه تابوغونگدا اۆق، عرض قیلای

بابر پیر و مرشدی خواجه احرار ولی‌گه اخلاص و ایشانچی کوچلی بۆلگنی اوچون، اونینگ والدیه رساله‌سینی منظوم قیلیش‌گه بیل باغله‌دی. بو رساله‌نینگ اۆزی، اعتقاد و تۆغریلیک، کۆپ انسانی فضیلت‌لر و دینی- اعتقادی موضوع‌لرنی شرح اېته‌دی. موضوعیمیز «سۆز» حقیده بۆلگنی اوچون والدیه‌ده سۆز حقیده بیان قیلینگن جوده مهم موضوع‌لرنی بابرنینگ نظمی و تلقینی‌دن اۆقیب اۆتیشیمیز

کیرەک. بابرنینگ فکریچه فقط سؤز، کیشی‌نینگ کیم‌لیگینی بیلدیرەدی:

باقماغیل سؤزلاگوچی‌نینگ اؤزیگا
اؤزینی قؤی، نظر اپتگیل سؤزیگا
سؤز مپنینگ اپرماس، الارنینگ دور، بیل
بیلگاسپن مپنی مترجم حاصل

قوییدەگی مضمون‌لر، والدیەدن آلینگن بؤلسه–دە، بابرنینگ نظمی‌دە و اعتقادیدە موجود بؤلگن تیل، سؤز و قَول مهم‌لیگی حقیدە توشونچه‌لرینی بیان اپتەدی. بو بیت‌لردە قَول و عمل بیرلیگی، تیلنی غیبت، تهمت، یالغان و قتّیق سؤزلردن اسرەش‌گه توصیه اپتگن:

بیل که قَولیدا نې دور پیرولیق
دپمه هر سؤز که اپرور نالایق

بؤلسه گر شرع خلافی هر قَول
دپماگیل آنی و قیلغیل لاحول

غیبت و یالغان و موذی سؤزدین
احتراز اپت، ییراق اپتگیل اؤزدین

هر یمان قَولنی اؤزدین دور اپت
تیلینگا بیر نپمەنی مذکور اپت

بؤلغای اقوال و کلامینگ بو صفت
کؤنگلونگا باعث نورانیت

بابر یومشاق گؤنگول اپگه‌سی دیر. او، یخشی سؤزدن تیریلسه، یمان و قتیق سؤزدن آغرییدی. قوییده‌گی مثنوی ژانریده یازیلگن شعریده بیر سؤز بیلن یار کؤنگلینی آغریتگنی، کپین یاردن قیته- قیته عذر سؤره‌گنی و مونچه عذر سؤره‌ش‌دن پشیمانلیگی و عذردن کؤره حقیقت نیمه‌لیگینی انگله‌تیش یخشیراق‌لیگینی بیان اپته‌دی:

سؤزونگ کیم خضر سویی‌دین نشاندور
ولی اول، سوو کپبی مپندین نهاندور

نپ یعنی مونچه بیزدین سؤز یاشورماق؟
جفا آییني‌نی حددین آشورماق؟

بیراونینگ کیم بیراودین کؤنگلی قالور
کیشی یوز سؤز بیله کؤنگلینی آلور

عجب کیم مپندین اپ دلدار، تؤیدونگ
مپنینگ کؤنگلومنی بیر سؤز بیرله قؤیدونگ

اوزاتمه مونچه هم بابر سؤزونگنی
بو سؤزلار بیرله خوار اپتمه اؤزونگنی

اگرچه کؤپ سؤزونگ بار، مختصر قیل
اول آی‌غه سؤزنینگ اصلیدین خبر قیل

بابر تیلنی یخشی سؤزلر اوچون ایشلەتیش‌گه قنچه تاکید قیلگن بؤلسه–ده، گاهیده تیلی‌دن یمان سؤز چیققنی‌دن افسوسله‌نیب، پشیمان بؤلگنینی بو مصراع‌لر آرقه‌لی اظهار اپته‌دی:

هر زمان بیر لوند مسخره‌یې
معصیت دودیدین یوزی قره‌یې

اؤزنی یانداشتوروب اؤزونگ بیرله
سؤزنی چیرماشتوروب سؤزونگ بیرله

آنی اؤزونگا سېن بیلیب همدم
آنی سؤزونگا سېن قیلیب محرم

قیلغاسیز خلقنی تومان غیبت
دېگاسیز آتینگیزنی خوش‌صحبت

هر یمان بار، یار قیلغای‌سیز
هر یامانلیغ که بار، قیلغای‌سیز

بابر، شعرلریده سؤزنی کؤپراق سؤز معناسیده ایشلتگن، اما بو بیت‌لرده سؤزنی مقال یا «آته‌لر سؤزی» معناسیده ایشلتگن:

گرچه ظاهرده تؤغری‌دېک‌تور نفس
جسمینگ اوییدا اؤغری‌دېک‌تور نفس

بورناغی‌لار سؤزین نظر قیلغیل
اوی‌نینگ اؤغری‌سیدین حذر قیلغیل

«سۆز» سۆزی بابرنامه‌ده تورلی معنالر بیلن بای اپتیله‌دی، جمله‌دن کپلیشوو یا قرار و بیتیم معناسیده. بابر، بو بیت‌لرده سۆزنی انه شو معناده ایشلتگن:

ناامید بۆلدوم، اې مغول سېندین
تا اېشیتتیم که: اندجان باردینگ
آیتغان سۆزگا کېلدیم، اما سېن
یخشی کېلدینگ دېمای، یمان باردینگ

و یا بو رباعی‌ده هم سۆز، وعده، بیتیم و قرارداد معناسینی انگلته‌دی:

سېنینگ بیله سۆز مقرر انداق قیلایین
عالمدا سېنی معتبر انداق قیلایین
تېنگری حقی، بو خدمت اگر سېن قیلسانگ
هرنوع که کۆنگلونگ تیلار، انداق قیلایین

بابرنامه‌ده هم بیتیم و کېلیشوو معناسیده ایشله‌تیلگنینی نېچه یېرده کۆره‌میز:

«قۆرغان اېلی مایوس بۆلوب آلدورور محلدا، شیباق خان صلح سۆزینی اراغه سالیب، قندهار اوستیدین قۆپار.»

کېلینگ بابر نامه‌دن سۆز قیسی معنالرده و قیسی ترکیب‌لر بیلن ایشله‌تیلگنینی کۆره‌یلیک:

قاتیق سۆزلوک:

«قاتیق سۆزلوک» کیشی‌دن دایما یمانی کېلگن بابر، شونداق بیرکیشینی بو سۆزلر بیله تعریفله‌یدی:

«ینه بیر علی دوست تغایی اېدی. بخیل و فتنه و زمخت و منافق و خودپسند و قاتیق سۆزلوک و ساووق یوزلوک کیشی اېدی.»

کېنگاش و مصلحت:

منه بو یېرده سؤزنی کېنگاش و مصلحت معناسیده سینونیم قیلیب ایشلتگن:

«خواجه مولانا قاضی و بېگ‌لار مېنینگ قاشیمدا کېلیب سؤز و کېنگاش بیر یېرگا قؤیوب قؤرغان‌نینگ برج و باروسی‌نینگ ضبط و ربطی‌غه مشغول بؤلدیلار. »

سؤزنی بیر یېرگه قؤیماق:

«سؤزنی بیر یېرگه قؤیماق»، بابرنامه‌ده قرار قبول قیلماق و بیر بیتیم‌گه کېلماق معناسیده ایشلنگن و کؤپ جای‌لرده انه شو ترکیبنی ایشلتگن:

«علی دوست تغایی و اوزون حسن و ینه بعضی دولتخواه‌لار مېنینگ اولوغ آنام اېسن دولت بېگیم نینگ قاشیدا ییغلیب سؤزنی بو یېرگا قؤیولدی کیم، حسن یعقوب نی معزول قیلیب فتنه‌سیغه تسکین بېریلگای.»

گفت‌وگو:

بابر، فارس تیلینی پخته بیلگنی اوچون انچه فارسچه سؤزلرنی شعرلریده و بابرنامه‌ده ایشلتگن، اما بو یېرده بحثیمیز سؤز حقیده کېته‌یاتگنی اوچون، سؤزنینگ فارسچه‌سینی قنداق ایشلتگه‌نینی کؤره‌میز. او، گاهیده سؤز اؤرنیده، فارسچه «گفت‌وگو» ترکیبی سؤزینی جنجال، کېلیشماوچیلیک و قره‌مه قرشی بحث معناسیده ایشلتگن. البته بو سؤز بو معناده حاضرگی کونده ایشله‌تیلمه‌یدی و مذاکره معناسیده ایشله‌تیله‌دی. بابرنامه‌ده سلطان حسین میرزا بایقرا و اؤغیل‌لری اؤرته‌سیده بؤلیب اؤتگن واقعه‌لر شرحینی یازگنیده، شو سؤزنی منه بونداق کېلتیرگن:

«آخر آتالیق اؤغوللوق اراسیدا بو گفت‌وگوی‌لار انگا منجر بؤلدی کیم آتاسی اؤغلی‌نینگ اوستیگا، اؤغلی آتاسی‌نینگ اوستیگا بلخ و استرآبادقه چیریک تارتدیلار.»

مذاکره:

کؤپ یېرلرده هم سؤزنی «مذاکره» معناسیده ایشلتگن، جمله‌دن بو یېرده:

«نېچه کوندین سؤنگ ابراهیم سارونی و ویس لاغرینی و شیریم تغایی‌نی ایچکی بېگ‌لار و یېگیت‌لار بیله ایلغار تعیین قیلدوک کیم، باریب یاریېلاق قؤرغان‌لارینی سؤز بیله یا زور بیله ایلیکلاگای‌لار.»

و یا بو یېرده:

«بیر نېچه سؤزلاشماک طرحینی سالدوق، پروا قیلمای. عناد و سرکشلیک مقامی‌ده اؤق اېردیلار.»

بو یېرده هم:

«خاطرغه یېتتی کیم بیر کېچه اندجان نینگ یاووغیغه باریب، کیشی کیوروب، خواجه و ارباب‌لاری بیله سؤزلاشساک، احتمالی بار کیم بیزنی بیر طرفدین کیورگایلار.»

یره‌ش سؤزینی اره‌گه سالماق:

بابرنامه‌نینگ کؤپ جای‌لریده شو عباره ایشله‌تیلگن و بابر اونی یره‌شیش یا تینچلیک کېنگاشی یا مذاکره‌سی معناسیده بیلگن:

«اوچ- تؤرت کوندین سؤنگ بیزینگ مخالف بېگ‌لار کیم علی دوست و قنبر علی سلاخ توابع و لواحقی بیله بؤلغایلار، یاراش سؤزینی اراغا سالا کیریشتی‌لار.

سؤز قاتماقلیق:

بابر «سؤز قاتماقلیق» ترکیبی سؤزنی، سؤزلش معناسیده ایشلتگن، اما «توز باقماقلیق» عبارەسی یعنی کؤزمه کؤز یا تیک قرەشنی هم اونگه یانمه یان کېلتیریب، بدیعی مهارتینی نثرده هم کؤرستگن و بابرنامه نثرینی « مسجع» و موسیقەلی قیلگن:

«مېنگا انفعالدین انداق حال بؤلدی کیم یقین اېدی کیم اېریگایمېن. توز باقماقلیق یا سؤز قاتماقلیق نینگ خود امکانی یؤق اېدی. یوز حجاب و تشویش بیله اؤتولدی.»

خبر یا اخبارات معناسیده:

«خسروشاەدین کؤنگولگا یاققودېک سؤز کېلتورمادی، ولی اېل و اولوس دین سؤزلار کېلتوردی. »

قصه و حکایه معناسیده:

بابر، سؤزنی بابرنامەنینگ منه بو قسمی‌ده حکایت‌گه سینونیم قیلیب کېلتیرگن:

«بیر کری، ایکی کری اؤلتوروب، اُول طرفدین، بوطرفدین سؤز و حکایت أیتیلدی. »

امر، فرمان، بویروق معناسیده:

«یار حسین دریا خان نینگ اؤغلی کیم کابل‌دا کېلیب ملازمت قیلیب اېدی، استدعا قیلدی کیم، دلەزاک و یوسفزایی و گاگیانی‌غه فرمان‌لار بؤلسه کیم مېنینگ سؤزومدین چیقماسالار. »

و یا بو یېرده:

«سلطان بیله بؤلوب، سلطان نینگ سؤزیدین چیقماگایلار. »

سؤز بیلور:

بو ترکیب نی بابر، قصه و روایت و ضرب المثل بیله‌دیگان و هر سؤزیده تورلی قیزیق حکایه و مقال‌لرنی أیته‌آله‌دیگان کیشی معناسیده ایشلتگن:

«سلطانیم بېگیم (سلطان حسین بایقرا قیزی) خیلی سؤز بیلور اېدی, سؤزگا مونکی یؤق اېدی.»

عین زمان‌ده گپ‌گه توشونه‌دیگان، عقللی، زیرک کیشی معناسیده هم ایشلتگن. بابرنامه‌نینگ بو متنی انه شو معناده‌لیگینی بیلدیره‌دی:

«تمام بیگ‌لارنی و سؤز بیلور آبدان بیگیت‌لارنی داغی کېنگاش‌گا تیلاب، عام کېنگاش قیلیب، رای‌لار مونگا قرار تاپتی...»

معنا و مضمون اؤرنیده:

مولانا شیخ حسین (سلطان ابوسعید میرزا و سلطان حسین بایقرا دورلری شاعری) آز الفاظدا کؤپ سؤز تاپیب، دقت بیله گفت و گو قیلماق، انینگ اختراعی دور.

مقوله و مقال معناسیده:

«شیخ سعدی سؤزی‌نینگ مضمونی‌نینگ خلافی واقع بؤلدی. نیچوک کیم کلستان دا کېلتوروبتور:

ده درویش در گلیمی بخسپند و دو پـادشاه در اقـلیمـی نگنجند.»

یعنی: اؤن درویش بیر گلیم‌ده اوخله‌یدی (سیغه‌دی) و ایککی پادشاه بیر اقلیم‌ده سیغمه‌یدی.

واقعه و حادثه معناسیده:

«چون بو تاریخ‌دا انداق التزام قیلیلیب‌تور کیم، هر سؤزنینگ راستینی بیتیلگای و هر ایش‌نینگ بیانِ واقعی‌نی تحریر اېتیلگای،

لاجرم آتا- آغادین هر یخشیلیق و یمانلیق کیم شایع ایدی، تقریر قیلدیم و خویش و بیگانه‌دین هر عیب و هنر کیم بیانِ واقع ایدی، تقریر أیلادیم. اؤقوغوچی معذور توتسون، ایشیتگوچی تعرض مقامیدین اؤتسون.»

بو سطرلرده هم (اؤقوغوچی و ایشیتگوچی) ینه (توتسون و اؤتسون) تجنیس و بو نثر مسجع دیر.

شک و شبهه معناسیده:

(ارغون‌لارنینگ) «تؤرت- بیش مینگ یاراغلیق کیشی سیدا خود هیچ سؤز یؤق ایدی کیم بار ایدی.»

متن یا تیکست معناسیده:

«شنبه کونی ربیع الاوّل آیی‌نینگ سیکیزیدا رساله سؤزلارینی نظم قیلماق اختتامیغه یبتدی. بیر کون ایللیک ایکی بیت أیتیلدی.»

عذر و بهانه یا دنگسه‌لیک معناسیده:

بابر هندوستان‌دن خواجه کلان‌گه مبلغ یوباریب، کابل‌نی آبادان قیلیش‌گه بویوریب، دنگسه‌لیک قیلمه‌ی ایشنی تیز فرصت‌ده بجریش کیره‌ک دیب، بونداق یازه‌دی:

«ایمدی اُول ولایات نینگ ضبطیدا و عمارتیدا هیچ عذر و سؤز قالمادی.»

فصل سؤز:

بابر «اوچ فصل سؤز»نی جوده قیزیق و مثلی کؤرینمه‌گن معناده ایشلتگن. او، «اوچ فصل سؤز»نی اوچ فقره یا عبارت‌دن تشکیل تاپگن بویروق یا که اوچ شرطلی بویروق معناسیده ایشله‌ته‌دی. مین حاضرگچه بابردن تشقری باشقه تاریخچی یا یازووچی‌دن بو سؤز ترکیبی‌نی بونداق معناده ایشله‌تیلگنینی اوچره‌تمه‌گن‌من.

«اوشبو یورت‌تین بنگاله ایلچی‌سیگا فرمان بؤلدی کیم، بو اوچ فصل سؤزنی عرضه‌داشت قیلسون.»

بابرنینگ اؤزی سؤزنی تپز انگلب، معناسینی درحال توشونیب یپته‌دیگان‌لردن بؤلگنی سببلی، شونداق خصلت‌گه ایگه بؤلگن کیشی‌لرنی هم حرمت قیله‌دی و حرمت بیلن اولرنی ایسله‌یدی. بابرنامه‌ده میر علیشپر نوایی و سلطان حسین میرزا آره‌لریده بؤلیب اؤتگن بیر صحبت‌نی بیان قیلر ایکن، سلطان حسین نینگ سؤزنی تپز انگلش و معناسینی توشونیش، همده سرّ سقلش قابلیتی و فضیلتی‌نی أیتیب، نوایی‌نینگ هم انه شونداق‌لیگی همده جوده سپزگیر و کؤنگولچن‌لیگی حقیده منه بونداق حکایه قیله‌دی:

«بیر کون علیشپر بپگ بیله میرزانینگ اراسیدا بیر صحبتی اؤتتی کیم، میرزانینگ تپزفهم‌لیغیغه و علیشیر بپگ‌نینگ رقتِ قلبیغه دال دور. علیشپر بپگ سِرّی سؤزلارنی میرزاغه گوشکی غلبه أیتدی، داغی دپدی کیم بو سؤزلارنی اونوتونگ. میرزا فی الحال أیتدی کیم: قایسی سؤزلارنی؟ علیشپر بپگ بسیار متأثر بؤلوب، کؤپ پیغلادی.»

بابر اوچون خط، سواد، بیلیم و سؤز جوده مهم بؤلگن. او پادشاهلیک یوموش‌لری و آغیر یوک‌لری بیلن قنچه‌لیک بند بؤلمه‌سین، فرزندلری‌نینگ تعلیم و تربیه‌سی‌دن غافل قالمه‌دی. یقین‌ده بؤلسه یقین‌دن، اوزاق‌ده بؤلسه، مکتوب آرقه‌لی اولرگه رهنمالیک قیلیب، اؤرگه‌تیب توردی. بو مسأله‌نی اؤغیل‌لری همایون و کامران میرزالرگه یازگن مکتوب‌لری‌دن انیق بیلیش ممکن. مثال اوچون همایون میرزاگه یازگن مکتوبی‌ده اونینگ حسن خطی، املاسی، انشاسی، سؤزلرنی ایشلتگنی حقیده جوده قیزیقرلی نکته‌لرگه تاختب اؤته‌دی. کپلینگ شو متننی بیرگه اؤقییلیک، چون که حاضر بیزنینگ آره‌میزده هم شونداق

تکلّف بیلن خط یازەدیگان‌لر یا املاگه پروا قیلمەیدیگان‌لر گاهیده تاپیلیب توره‌دی:

«ینه مېن دېگاندېک بو خطلارینگنی بیتیب‌سېن و اؤقومایسېن. نې اوچون کیم اگر اؤقور خیال قیلسانگ ایدی، اؤقوی‌آلماس ایدینگ. اؤقوی‌آلماغاندین سؤنگ، البته تغییر بېرور ایدینگ. خطینگ‌نی خود تشویش بیله اؤقوسه بؤلادور، ولی اسرو مغلق‌تور. نثرِ معما هېچ کیشی کؤرگان ایماس. املانگ یمان ایماس، اگرچه خیلی راست ایماس. التفات‌نی طا بیله بیتیب‌سېن، قولونج‌نی یا بیله بیتیب‌سېن. خطینگ‌نی خود هر طور قیلیب اؤقوسه بؤلادور، ولی بو مغلق الفاظینگ‌دین مقصود تمام مفهوم بؤلمایدور. غالباً خط بیتیردا کاهل‌لیغینگ هم اوشبو جهت‌تین دور. تکلّف قیلای دېب‌سېن، اول جهت‌تین مغلق بؤلادور. موندین ناری بې‌تکلف و روشن و پاک الفاظ بیله بیتی! هم سنگا تشویش آزراق بؤلور و هم اؤقوغوجیغه.»

بابر ایکینچی فرزندی کامران میرزاگه هم مکتوب یازگن. بو مکتوب‌ده نه فقط اؤزی، بلکه کؤکلتاش‌لری یا یقین‌لری و اؤرتاق‌لرینی هم اؤقیش‌گه قیزیقتیرگنی‌دن اؤز خورسندلیگینی اظهار اېتیب، مهربانلیک بیلن بونداق دېب یازه‌دی:

«فرزند ارشد و ارجمند سعادت نشان محمد کامران میرزا بهادرگا سلامِ محبت انجامی‌دن سؤنگ اُول کیم، کؤکلتاش و ایچکی‌لارینگ بیله سبق اؤقورغه رجوع کېلتوروب اېرمیش‌سېن. بو جهت‌تین کؤنگولگا سرور و خاطرگا حضور یېتیب، نه بسیار خوشحاللیک یوز بېردی. تېنگری تعالی درگاهیدین امیدیم بار کیم، جمیع قابلیت و صلاحیت بابیندا کامل و مکمّل بؤلوب، کمالغه یېتگایسېن. »

فرزندگه آت تنلب قۇییش مسأله‌سی بوگونگی کون‌ده هم کۆپ کیشی‌لر اوچون اونچه‌لیک مهم مسأله ایمس و سۆز یا اۆشه آت نینگ معناسی نیمه‌لیگی، اۆز یا یات بۆلگن‌لیگی، تلفظاده آسان یا قییین‌لیگی، تلفظاده تۆلیق یا قیسقه قیلیب أیتیلگنی، عمر آشگنده انه شو آت تۆغری کېلگن یا کېلمه‌گنی حقیده اۆیله‌مس‌دن، اۆزبېک بۆله توریب، فرزندلری‌گه هندچه می، عربچه می، فارسچه می، روسچه می،... آت قۆیه‌وېره‌دی‌لر، حال بو که پیغمبریمیز آته- آنه‌لرنینگ فرزندلری‌گه نسبتا بۆلگن اوچ مسؤولیت‌لری‌دن بیرینی یخشی اېشیتیله‌دیگان، یخشی معناگه اېگه بۆلگن آتنی تنلب قۆییش دېب أیتگن‌لر.

بابر شونینگ اوچون فرزندلری‌گه یخشی معنالی مناسب سۆزلرنی دقت بیلن تنلب قۆیینگلر دېب، مصلحت بېره‌دی. همایون میرزاگه یازگن مکتوبیده اونینگ فرزندی توغیلگنینی تبریکلر اېکن، تنله‌گن آتینی معقول کۆرمه‌ی، بونداق یازه‌دی:

«تېنگری تعالی موندا‌ق سېوینچ‌لارنی منگا و سنگا همیشه رۆزی قیلغای، آمین یا رب العالمین.

آتینی اَلاَمان قۆیمیش‌سېن. تېنگری مبارک قیلغای، ولی باوجود کیم اۆزونگ بیتیب‌سېن، موندین غافل بۆلوب‌سېن کیم کثرت استعمال بیله عوام، الامان دېرلار، یا اېل امان دېرلار. اۆزگا موندا‌ق الف لام آت ته کم بۆلور. تېنگری آتینی و ذاتینی فرخنده و مبارک قیلغای، منگا و سنگا کۆپ ییل‌لار و بسیار قرن‌لار الامان‌نی دولت و سعادت بیله توتا بېرگای!»

بابر یاشلیک چاغ‌لریده گاهیده هزل، گاهیده اخلاقی نورم‌لرگه تۆغری کېلمه‌یدیگان سۆزلرنی أیتگن، اما کېین توشونیب، تیل مقدس‌لیگینی انگلب، اونی فقط گینه تۆغریلیک، اېزگولیک و یخشی

سؤزلر أیتیش اوچون ایشلەتیشنی ضرور دېب بیلگن. اونینگ قنداق قیلیب، شو خلاصەگە کېلگنی‌نی بابرنامەنینگ قوییدەگی متنی‌دن بیلیش ممکن:

«صحبت ته محمد صالح نینگ بو بیتی مذکور بؤلدی کیم:

جایی که تو باشی، دگری را چه کند کس؟

محبوبی هر عشوەگری را چه کند کس؟

دېدوک کیم، بو گؤشەده أیتسون‌لار. نظمی بار اېل آیتماق مقامیده بؤلدیلار. چون ملاعلیخان بیله خیلی مطایبه قیلیلور اېدی، هزل طریقی بیله بو بیت بدیهەده خاطرغه کېلدی:

مانند تو مدهوش و کری را چه کند کس؟

هر گاو... ماده خری را چه کند کس؟

موندین بورون یخشی و یمان، جد و هزل، هرنې خاطرغه یېتسه اېدی، مطایبه طریقی بیله گاهې منظوم بؤلور اېدی. هر نېچوک قبیح و زشت نظم هم بؤلسه، مرقوم بؤلور اېدی. بو فرصت ته کیم "مبیّن" نی نظم قیلادور اېدیم، خاطرِ فاترغه خطور اېتتی و حزین کؤنگولگا موندای یېتتی کیم، حیف بؤلغای، ینه فکرنی قبیح سؤزلارگا خرج قیلغای و دریغ بؤلغای اول کؤنگولدین کیم، موندای معانی ظهور اېتگای، ینه زشت خیال‌لار انده خطور اېتگای. اندین بېری هجو و هزل شعر و نظمیدین تارک و تایب اېدیم. بو بیتنی آیتور محل، اصلا خاطرغه یېتمادی و بو معنی هرگز کؤنگولگا خطور اېتمادی.»

و یا بو منثور و منظوم متن پارچەسی:

نې قیلایین سېنینگ بیله، اې تیل!

جهتینگدین مېنینگ ایچیم قاندور

نېچه یخشی دېسانگ بو هزل ایله شعر
بیریسی فحش و بیری یالغاندور
گر دېسانگ کویمایین بو جرم بیله
جلوینگی بو عرصه‌دین یاندور
ربنـا ظلمنـا انفسـنا و ان لـم تغفرلنـا و ترحمنـا لنکـونن مـن الخاسرین.

ینه باشدین استغفار و اعتذار مقامیـده بۈلـوب، بـو نـوع باطـل اندېشه‌دین، بو یوسونلوق نـالایق پېشـه‌دیـن کۈنگلـومنی تینـدوروب، قلمنـی سـیندوردوم. اول درگاهـدین عاصـی بنـده‌لارغـه بـو نـوع تنبیـه‌لار دولتـې دور عظـیم، هـر بنـده هـم کـیم، مونـداق‌لاردیـن بۈلغای، سعادتې دور جسیم.»

(بابرنامـــه، 932- هجـــری یيـــل واقعـــه‌ســـی، 322-324نچی بېتلر.)

سـېوگن اۈغلـی همـایون نینـگ امـلا خطاسـی‌دن یـا قیـین قیلیـــب یـــازگن انشاســـی‌دن اۈتمـــه‌گـــن، اۈزی أیـــتگن هـــزل شـعرلـری‌دن پشـیمان بۈلیـب توبـه قـیلگن بـابر، اگـر نامناسـب و تهمـت و یالغـان سـۈز أیـتگن کیشـینی یاسـاق قـیلگن بۈلسـه، نـې عجب!

بو واقعه‌نی منه بونداق ایضاح بېره‌دی بابرنامه‌ده:

«بو فرصت‌ته درویـش گـاو آتلیـق انـدجان نینـگ اربابیـدین، نامناسب سۈز أیتقان اوچـون یسـاققه یېتتـی. بـو سیاسـت‌تـین تمـام اہل باسیلدیلار.»

بـــابر، تیلـــی، شـــعری و ســـؤزینی شـــوناق اپزگولیـــک و اری‌لیک تمان‌گـه یـؤللنتیرگنی‌دن کپـین، سـؤزلـری‌گـه یوقـاری بهـا قؤییب، اوندن فخرلنسه ارزییدی:

بابرا، شعرینگا گر سالسا قولاق اول شاهینگ
بؤلغوسیدور سؤزونگا قدر، دُر مکنونچه

مقاله کؤپ چؤزیلمس‌لیگی اوچون، قوییده بابرنینگ «سؤز» حقیده یازگن بیت‌لرینی هیچ بیر ایضاح‌سیز، اؤقووچی‌لرگه حواله قیلماقچی‌من. بو بیت‌لرده أیتیب اؤتگنیمیزدپک «سؤز» سؤزی تورلی معنالرده جوده گؤزه‌ل افاده بیلن ایشله‌تیلگن:

سؤروب اول آی لبیدین آغزی‌نینگ رمزینی انگلادیم
بیر آغیز سؤز بیله کؤرونگ که مونچه خرده‌دان بؤلدوم

سؤزلاب، اول لعل شکرخانی شکرریز اپتاسپن
آچیب اول زلف سمن‌سانی دلاویز اپتاسپن

جانیمغه دوا سؤزینگ اپدی، سؤزلامادینگ، آه
جان دردیغه درمان قانی؟ اپ یار، نپ بؤلدی؟

خطیمنی کؤروب سؤزومنی چون بیلگایسپن
کپلماک‌ته بیزگا یپل کپبی یپلگایسپن
اخلاصینگنی بیلیب، یپباردیم قاصد
رحمت سنگا، زنهار که بات کپلگایسپن

خوش اول که کېلیب یانیمدا اۏلتورغایسېن
یا بیر نفس آلیمدا کېلیب تورغایسېن
آغزینگغه اۏپار سۏزین بیتی آلماس‌مېن
بارغان کیشیدین آغیز سۏزین سۏرغایسېن

سۏز سۏرغالی لعل نکته‌دانینگ تاپمان
یوز سورتگالی اول آستانینگ تاپمان
بې نام و نشانلیغ ایستاسام، نې تانگ کیم
نامینگنی اېشیتتیم و نشانینگ تاپمان

هر سۏزنی که دېرمېن سنگا لاف اۏلماغوسی
بې معنی و هرزه و گزاف اۏلماغوسی
اول ایشته اگر مخالفت ایلارسېن
تېنگری حقی، بو سۏزدا خلاف اۏلماغوسی

هروقت که کۏرگاسېن مېنینگ سۏزومنی
سۏزومنی اۏقوب ساغیغاسېن اۏزومنی
وصلینگ بیله کۏنگلومنی خدای ایلاب شاد
... یاروتتی یوزونگ بیله کۏزومنی

بابر که دېماس هر کیشیگا هر سۏزینی
ایلچینگ‌گا دېدی ولی سراسر سۏزینی
سلطانعلی ار سۏزوم سنگا دېسا، نې تانگ،
آری، لق و دق دېگای قلندر سۏزینی

گر مونده تردد اپتسه آییم
بو سؤزده گواه اپرور خداییم

خط جوابیغه یؤلدا بؤلدی کؤزوم
والسلام، اپمدی ختم بؤلدی سؤزوم

هرنې کؤنگلومدا اپدی، دپدیم تمام
ختم بؤلدی سؤزوم، اپمدی والسلام

غیر اخلاص و دعا بیرله سلام
نې دپین اؤزگا؟ سؤزوم بؤلدی تمام

کؤنگلومدا، کؤزومدا عشق اپدی، عشق
شعریمدا، سؤزومدا عشق اپدی، عشق

للّه الحمد سؤز آیتیلدی تمام
اختتامیغه یپتیشتی بو کلام

قابل اپلگا سؤزینی مقبول اپت
عامل اپلگا اؤزینی معمول اپت

مقاله اداغی
ستوکهلم- فبروری ۲۰۲۲

هایکو قنداق بیر شعر؟

هایکو اصلیده جاپان ادبیاتیده ۱۶ عصر دن باشلب، تاپیلگن و ییللر دوامیده پیشقلیککه اپریشگن دنیاده‌گی اپنگ قیسقه شعر سنه‌له‌دی. بو شعر طبیعی‌لیگی و طبیعت نی اۆزیده مجسم قیلگنی اوچون، بوگونگی زمانیمیزده دنیا بۆیلب ترقلگن و سپویلگن شعر دیر.

«ماتسوئو باشو» و «کوبایاشی ایسا» جاپان نینگ اپنگ آتاقلی هایکو یازووچی شاعرلریدن سنه‌له‌دیلر.

هایکو قنداق خصوصیتلرگه ایگه؟

1 - هایکو جوده قیسقه.

2 - هایکو اوچ سطردن تشکیل تاپگن.

3 - هایکو هجالرگه اساسلنگن.

4 - هایکونینگ برچه هجالری ۱۷ دن آرتمه‌یدی.

5 - انه شو ۱۷ هجا هم اوچ سطر یا مصراعگه ۵-۷-۵ هجا گه بۆلینه‌دی. یعنی بیرینچی و اوچینچی مصراع ۵-۵ هجا و ایکینچی مصراع ۷ هجا.

6 - جاپان هایکو سیده عمومن آلگنده فعل ایشله‌تیلمه‌یدی، اما باشقه تیللرده‌گی هایکولر بیر آز فرقلی اؤله راق هم هجالری آرتیق راق بؤلگن و هم فعل ایشله‌تیلگن.

7 - هایکو طبیعت گه باغلیقلیگی اوچون تؤرت فصل نینگ منظره لرینی اؤزیده مجسم اېتگن.

8 - هایکو عکاسلیک کمره سیدېک، لحظه نی ضبط و ثبت اېته‌دی.

9 - هایکو ده اېنگ مهم نکته و کیشینی بیر قلقیتیب قؤیه دیگان یېری، سؤنگی مصراعده أیتیله‌دی.

10 - هایکو ده ادبی صنعتلر ایشله‌تیلمه‌یدی، اما صحنه شونچه‌لیک یارقین و عاطفی چیزیله‌دی که کیشی صحنه نی در حال اؤز کؤزی بیلن کؤرگندېک بؤله‌دی.

ایرانده تورک مشهور آق شعر یازووچی شاعر احمد شاملو هایکونی انگلیسچه دن فارسچه گه اؤگیریب، مینگ هایکو نی بیر کتاب شکلیده نشر اېتدی و اؤزی هم هایکولر یازیب، بو فورم نی ایران ادبیاتیگه تانیتدی و رواجیگه کته حصه قؤشدی.

بیزده هم هایکو یازووچیلر استه-سېکین تاپیلاتدی. اؤزیم نېچه هایکو **اؤز** هایکولریمدن:

بیر اوچر یولدوز
یاش قیز کؤنگلیده آرزو
مامه چېکر آه

یازیب، فیسبوکدن ترقتدیم. محبوب الله توران و سیاره رحمانی هم بیرنچه هایکو یازیب، کوچلرینی سینب آلدیلر.

قوییده سیزلرگه بیر نچه جاپان هایکولری، فارسچه هایکولر و اؤز هایکولریم دن نمونه لر تقدیم اپته‌من.

۴ می ۲۰۱۶

کؤکده تؤلگن آی
ایککی تلپینجاق یوره‌ک

ایتلر هوورەشر
۱۲ می ۲۰۱۷

تاش بؤران

بیر قیز چهوره ده
تاشلر یاغیب توگه‌دی
اسلام اسره‌لدی!
۲ سپتامبر ۲۰۱۷

انتحار

بیر دهشتلی سهس
ییغی–سیغی، قاچه–قاچ
قؤل–ایاغلر یاغمیری

۲۰ اکتوبر ۲۰۱۷

سبوگی

شیویرله‌ماقده
کپلک قیته- قیته
گل قولاغیگه
۲۱ اپریل ۲۰۱۶

جاپان هایکولریدن:
بعد از ظهر پاییزی
در همسایگی
او چه می‌کند

ترجمه:
کوز آقشامی
قۇشنی اوییده
او نیمه قیلاتدی

آن اندازه که گمان می‌کردم
حرف نزد، با او
از خنکا لذّت بردم.
****
اؤیله‌گنیمچه

سؤزله‌مه‌دی، او بیلن
سلقینلیکدن لذتلندیم

ایراندن سیروس نوذری نینگ هایکوسی
این بوی توست
می‌بردم کنار پرتگاه
کنار آویشن

ترجمه:
بو سېنینگ ایپارینگ
مېنی آلیب باره‌دی جر گه

فارسچه دن ش. یارقین ترجمه لری

آق شعر

آق شعر یعنی هر قنداق عروضی وزن و قافیه دن قوتیلگن شعر دنیاسی. بوندا‌ق شعرنی ایران آذری تورکلریدن بؤلگن احمد شاملو یا (ا. بامداد) بیرینچی بؤلیب، شو یوزییللیک نینگ اوچینچی اؤنلیگیده تانیتدی و اداغیگچه اؤز یؤلیدن قیتمه‌دی. او ۱۶ دفتر شعر ترقتگن و همه سی هم آق شعر دن عبارت.

آق شعرگه قرشیلیکلر همه‌سیدن هم کؤپراق بؤلگن، اما بوگونگه کېلیب، بیر قنچه شاعرلر و کؤپدن کؤپ شعری اؤرنکلر ادبیات دنیاسیگه اؤزی نینگ بارلیگینی اثبات قیلگن.

اېندی آق شعرنینگ اېنگ مهم خصوصیتلری نیمه دن عبارت؟

۱. آق شعرده هېچ قنداق قراردادی وزن یعنی عروضی یا هجایی وزن یؤق. فقط گینه سؤزلر آره‌سیده گی معنا و حرفلر تکراریدن تاپیلگن اویغونلیک بار. انه شو اویغونلیک، گاهیده بیر آهنگ دېک قولاققه اېشیتیلیشی ممکن.

۲. آق شعرده قافیه و ردیف یؤق. اگر گاهیده قافیه گه اؤخشش سؤزلر کېلگن بؤلسه هم، اته‌یلب و عمد بیلن اېمس، بلکه اؤز– اؤزیدن طبیعی شکلده نمایان بؤله‌دی.

۳. آق شعرده آرتیقچه و کېره‌ک‌سیز سۏزلر یۏق. قافیه و وزن دن قاچیش هم انه شو مقصد اوچون اېدی. دېمک، آق شعر ده مکمل و تۏلیق بیر مضمون‌نی اېنگ کېره‌کلی سۏزلر بیلن یازیش کېره‌ک و بیهوده و آرتیقچه سۏزلر بیلن اونی چۏزیش کېره‌کسیز دیر.

۴. آق شعرنینگ وزن و قافیه یعنی موسیقی دن بۏشب قالگنی اوچون اۏقووچینی اۏزیگه جلب اېته آلیش بیر مهم عنصری بۏلیشی کېره‌ک اېدی. بو عنصر معنا یا مضمون نینگ ینگی‌لیگی، زمانوی‌لیگی، مهم‌لیگی و همه دن کۏره گۏزه‌ل‌لیگی دیر. شونینگ اوچون، حتا اگر معمول بۏلگن عشق موضوع سیده هم آق شعر یازیلسه، ینگیلیک و گۏزه‌للیک عنصری بۏلیشی شرط. بو مقصد اېسه، ینگی تخیل، ینگی تصویر، ینگی سمبول، ینگی مضمون، ینگی تیل و ینگی سۏز ترکیبلری بیلن میسر بۏله آله‌دی، خلاص.

۵. آق شعر ده کلاسیک شعرلرگه اۏخشش خیلمه–خیل موضوعلر بیر شعرگه تیقیلمه‌یدی. یعنی اگر غزلده هر بیت مستقل بیر مضمون گه اېگه بۏلیب، اولرنی فقط وزن و قافیه اوشلب سقله‌گن بۏلسه، آق شعرده معنا و مضمون شو رابطه‌نی تأمینله‌یدی. تورلی مضمونلر و خیلمه–خیل تصویرلر، آق شعرنی تیتیلیشگه آلیب باره‌دی.

شونینگ اوچون، کلاسیک شعرلر ده مضمون نینگ باغله‌نیشنی (اېنلیک یا افقی) و آق شعرنینگ باغله‌نیشینی (بۏیلیک یا عمودی) ارتباط دېیدیلر.

کلاسیک شعر دن بیر بیت‌نی اجره‌تیب آلیب، تورلی سۏزلریمیزده قۏلـله‌شیمیز یا بیتلرنی (مطلع دن تشقری) آلدین کېین قیلیشیمیز ممکن. شونده شعرگه بیرار نقصان یېتمه‌یدی، بیراق آق شعردن بیر مصرع‌نی آلیب تشلش یا مصرعلرنی آلدین کېین قیلیش

ممکن ایمس، یا هیچ بؤلمسه آسان ایمس. چونکه أیتیب اؤتگنیمیزدیک، آرتیقچه و کیرەکسیز سؤز اونده یؤق و مضمون یؤقاریدن پستگه قرەب آچیلیب یا شکل‌لنیب کیله‌دی.

شونینگدیک کلاسیک شعرلرده عروضی وزن و قافیه نینگ تارلیگی شاعرنی تیلنی سیندیریش یا که تیل قاعده‌لرینی بوزیش یا سؤزلرنی قیسقرتمه شکلیده ایشله‌تیش گه مجبور قیلردی، اما ایندی آق شعر بو امکاننی کینگه‌یتیرگن.

بیز ایسته‌گن پیام یا گپیمیزنی وزن و قافیه چیگره‌سیدن چیققنیمیز اوچون ایرکین ایته آله‌میز. شونداق ایکن، آق شعر ده تیل گرامرینی بوزیش اصلا کیرەک ایمس. نیگه فعل‌نی آخرگه ایمس اولگه یا اؤرته گه، فاعل‌نی ایسه اولگه ایمس آخرگه یا اؤرته گه، مفعول‌نی هم اؤز جاییدن آلیب، باشقه ییرگه کؤچیریب کیلتیریشیمیز کیرەک؟ حاضر عروضی وزن هم، قافیه هم، قؤلیمیزنی باغله‌گنی یؤق. شونده‌ی ایکن، شعرنی کوچیمیز باریچه سوچه راق اؤزبیکچه قیلیشگه و اؤزبیک تیلی دستوریگه ماس یازیشگه اورینیشیمیز کیرەک. البته گاهیده سؤز تأثیرینی کوچه‌یتیریش اوچون کیرەک بولسه، میلی.

افغانستانده ایلک بار اؤزبیک تیلیده آق شعر یازگن کیشی هم، مطبوعاتده ترقتگن کیشی هم، زمانه‌میزنینگ ایلغار فکرلی اتاقلی بیلیمدان، شاعر، تحقیقاتچی، سیاستچی و مترجمی پروفیسور شرعی جوزجانی دیر.

جناب شرعی جوزجانی نینگ ایلک شعری «ینگی ییل» دیب نامله‌دی و خلق جریده سی نینگ ایکینچی سانیده ۱۳۴۳ هجری شمسی یا ۱۹۶۵ میلادی ییلده نشر بولگن.

ایکینچی شعر هم عین شو شاعر دن عین جریده نینگ اوشه ییلگی اوچینچی سانیده ترقلگن. ایکینچی شعر «ینگی زمان ترانه سی» دیب نامله نه دی.

دکتور شرعی جوزجانی نینگ شعرلری حاضرگچه اوچ توپلم ده نشر اېتیلگن: یشه سین پرتیه، آمو دریا و یوره ک سرلری. بو توپلم لرده اساسن آق شعر و برماق وزنیده گی شعرلر جایلشگن و قسمن عروض وزنیده یازگن شعرلری هم بار.

پروفیسور شرعی جوزجانی نینگ بیرینچی ترقه تیلگن آق شعرینی حرمتلی ادیب و شاعریمیز جناب کاظم امینی "تذکرهٔ شعرای جوزجانان" کتابیده (۹۸ بیت) هم نشر اېتگن، اما شاعرنینگ اوزی أیتیشیچه بو تذکره ده اؤزگرتیریلیب نشر اېتیلگن و شاعرنی قانیقتیرمه‌یدی.

مېن قوییده شو ایککی شعر نی ترقته من. ادبیات ساحه سیده تحقیقات قیله دیگانلر انه شوندن فایده لنسینلر و اؤشه تذکره ده گی شعرگه اساسلنمه‌سینلر:

بیرینچی شعر:

ینگی ییل

زمانه نینگ قؤلی، بیر اېسکی بېتنی اودردی
بیر اؤزگه بېت آچدی
حیات دفتریدن.
اول اېسکی بېت گه یازیلگن، نه لر؟
– مجاهده لر،

خلایق ایچره تیریکلیک اوچون مبارزه لر،
قرانغو کېچه قرا شاملر، قرا نقشی،
بو کېچه لرده، یاروق تانگلر انتظارلری،
بولر یازیلگن دور.
– بو ینگی بېتگه...؟
– یازیلگه‌ی:
اولوغ عزیمت لر،
بویوک اراده لر و خلق ارا مودت لر
ایناغه‌لیک غزلی، تینچلیک ترانه لری.
کابل، حمل آیی، ۱۳۴۳ (۱۹۶۵)ییل
*****

ایکینچی شعر:

ینگی زمان ترانه سی

سلام ینگی ییل، ای ینگیلیک نینگ اېلچیسی!
سېنینگ یازینگده
سېنینگ یشنه گن بهارینگده
حیاتبخش قویاشینگ جهانگه ساچگه‌ی نور
بو نوردن قوت
بو نوردن الهام
خلایق اوزگه تیریکلیک قوریش اوچون آلگه‌ی،
کؤنگول قوشی بؤلوبان مست سیره‌گه‌ی هر دم،
قووانچلر بیله ینگی زمان ترانه‌سینی:

جهانده تینچلیک و صلح، خلق ارا یشه‌سین!
اولوغ هدفلر اوچون
دموکراسی و آزادلیک بناسی اوچون
کوره ش – مبارزه، ایثار، خلق ارا یشه‌سین!

سؤنگگی سؤز: مېن انچه دن بېری برماق یا هجایی وزن گه اؤتگنمن و بیر مدتدن بېری حتا آق شعر هم یازه باشله‌گنمن. (طبعیم طبیعی روشده وزن‌سیز شعرنی یاقتیرمسه هم، یاش شاعرلرنی بو یؤلگه چارلش و اوندەش و اولرگه اؤرنک بېریش اوچون) شو تشویقلر و توصیه‌لریمنی بیر نېچه شاگردلریم قبول قیلیب، هجا وزنی یا وزنسیز (آق) شعر گه اؤتدیلر و جوده گؤزەل شعرلر یره‌تیشگه قادر بؤلدیلر.

شو آره ده جمیله ایثار، فرشته بېگم، سیاره رحمانی، دستگیر فرهود، حسین سایس و محمد حنیف لطفی‌لر علیحده تاکیدگه ارزییدیلر.

اېندی باشقه یاش شاعرلریمیزهم برماق وزنیده شعر یازیش یا که آگاهلیک بیلن آق شعر یازیشگه اؤتسه‌لر جوده یخشی بؤله‌دی. عروضی وزن اؤزبېک تیلیگه ماس اېمس و بیز نوایی و بابر، لطفی و آتایی، حافظ خوارزمی و امیری، اوویسی و نادره بېگملردن کؤپراق و یخشیراق شعر یازه‌آلمه‌یمیز. یازسک هم اولردن انچه قویی راق، عروضی وزنی بوزوق، مضمون و قافیه‌لری تکراری شعر یازه آلیشیمیز ممکن. شونداق اېکن، زمانه‌میز سېسی بؤلیشیمیز و ینگی بیر آقیمنی ادبیاتیمیزنینگ چنقه‌گن چؤللریگه آقیزماغیمیز کېره‌ک اېمس می؟

آق شعرلریم دن ایککی اورنک:

سلام!

کیچیک قفس ایچیده
نورلی قؤشیق
قنات قاقماقده
و شفقت
ججی قؤلچەسی
قفس اپشیکچەسیگه
سلام بپرماقده
ش. یارقین

****

تینیم شرشرەسی

مهر تؤله قؤللرینگ
اپرکەلش یاغمیری بؤلگن زهاتی
یاغدو و تینیم شرشرەسی
بؤلر
بختلی ساچلریم
ش. یارقین

****

فروغ فرخزاد دن مېنینگ ترجمه‌م:

پرنده اۏلگوچی دیر

یوره گیم سیقیلگن
یوره گیم سیقیلگن

ایوان گه چیقه من و برماغیم نی
تون نینگ تارتیلگن تېریسی گه تیکُیزه من

رابطه چراغ لری قارانغو دیر
رابطه چراغ لری قارانغو دیر

بیرار کیشی قویاشگه تانیتمس مېنی
بیرار کیشی چومچوقلر ضیافتیگه آلیب بارمس مېنی

اوچیش نی اېسلب قال
پرنده اۏلگوچی دیر
****

احمد شاملو دن ترجمه‌م:

یوره کلریمیز

یقین بؤلسه بیر بیریگه
دنیا نینگ قه یېریده بؤلیشیمیز نینگ
نیمه فرقی بار؟
آلیسده، اما یقین بؤل
مېن یقینده‌گی آلیسلیکلردن قؤرقه من
*****
سیاره رحمانی دن بیر اؤرنک:
سېن قوم دانه لری سن،
سېنده یولدوز پارله‌یدی،
سېنده بار دیر عقیق و مرجان.
آلیس دن افسوس که کول رنگ سن،
اېسکی عصر فیلمی کبی؛
آق و قاره کؤرینه سن، اما!
سېن قوم دانه لری سن.
یالغیز،
کؤنگول کؤزی بیلن کؤرینگنده گینه،
آچیلیب،
رنگ ساچه سن دنیاگه،
ای یاشیرین یخشیلیک!

اوچلیک شعر نیمه و قنداق خصوصیتلری بار؟

اوچلیک، شعرنینگ بیر ینگی قالب یا شکلی دیر. تؤرتلیک عنعنوی مربع گه اؤخشه‌مه‌گنی دېک، اوچلیک هم عنعنوی مثلث شعرگه اؤخشه‌مه‌یدی.

بو شعر هم جوده آسان کؤرینه دی و هم جوده جوده قیین حسابلنه‌دی.

آسانلیگی اونینگ فورمی گه باغلیق و قییلیگی اونینگ ایچکی مضمونینی قنداق تأثیرچن توگه‌تیشیگه تېگیشلی دیر.

اوچلیک شعر نینگ عمری اونچه‌لیک کؤپ اېمس و بوندن ۹ ییل ایلگری ایرانده دوکتور علیرضا فولادی تمانیدن ابداع و ادبی جامعه گه تانیتیلدی. شو قیسقه مدتده کؤپ قیزیقووچنلر تمانیدن قیزغین کوتیب آلیندی و اېندی هر ییل اؤنلب و یوزلب اوچلیک شعر تؤپلملری باسیلیب چیقماقده.

اوچلیک نینگ خصوصیتی نیمه لردن عبارت؟

اوچلیک شعر تؤرتته خاص خصوصیت گه اېگه. ایککیسی فورم و ایککیسی ایچکی توزیلیشی یا معنا ومحتواسیگه تېگیشلی دیر.

فورم یا شکل گه کوره «کلته یا قیسقه‌لیک» و «اوچ ییراغلیک یا اوچ یاله‌لیک» بؤلگنی و محتواگه کؤره «بېرکلیگی» و «سنچقیلیگی» باشقه شعرلردن فرقلی لیگینی بیلدیره‌دی.

بولرنی تفصیل بېرەدیگان بؤلسم، منه بونداق دېیشیم ممکن:

۱- قیسقەلیک یا کلتەلیک: بو شعر بیت یا فرد دن کېین اینگ کلتە،اما تؤلیق معنالی مستقل شعر حسابلنەدی.

۲- اوچ یالەلیک: بو شعر اوچته اؤز ارا جوده باغلیق و بیرگەلیکده بیر موضوعنی بیان قیلووچی مصراع دن تشکیل تاپگن.

۳- بېرکلیک: بو شعر اوچینچی مصراع ده توگب قالەدی. باشی بېرک کؤچەدېک، یؤلنی دوام اېتتیریش ممکن اېمس. اونی غزل و مثنوی و باشقه شعرلردېک دوام بېرالمەیسیز.

مثال:

شونچەلیک هر توپراققه بولغنگنمیز که
توپراق اوستیدەمیز، اما
گؤیا که توپراق آستیدەمیز

(فارسچه دن ش. ی. ترجمه سی)

کؤرگەنینگیزدېک، جمله هم، معنا یا محتوا هم، شو یېرده توگب بؤلدی، گپ تمام!

۴- سنچقیلیک یا تؤرتکیلیک خصوصیتی:

بو شعرنینگ اینگ مهم خصوصیتی انه شو یېرده. شعر بیر وصف یا عادی بیان بیلن توگەمەیدی، بلکه شونداق بیر گپ بیلن توگەشی کېرەک که میەمیز یا قلبیمیز نی نشان گه آلیب اؤقنی آتسه و تؤغری کېلیب آماجگه تېگسه و بیزنی قیتیقلب یا تورتیب یا سنچیب یا اویغاتیب قؤیسه. یعنی حتمن بیر تأثیر کؤرستسه. بونی مبدع یا ابداعچی نینگ اؤزی «کؤبەیی» دؤب آت قؤیگن.

مثال:

یره‌لریم گه مرهم قۆیدینگ
اما اۆزینگ اۆق بۆلیب،
یوره‌گیم گه کیردینگ.

(فارسچه دن ش. ی. ترجمه سی)

فورم ده وزن و قافیه بیرینچی کۆزگه تشلنه‌دیگان نرسه دیر.

اوچلیک شعرنینگ فورمیده بو مسأله قنداق؟

بو شعرنینگ آسانلیگی و قوله‌ی‌لیگی اونینگ تورلیچه وزن و قافیه سیستمی بارلیگیده دور.

وزن گه کېلسک، فارسچه ده اوچ تورلی وزن و اۆزبیکچه ده تۆرت خېل وزن سیستمی ده کۆرینیشی ممکن.

یعنی فارسچه ده:
کلاسیک عروضی وزن
نیمایی وزن
وزنسیز یا آق شعر

اۆزبیکچه ده بو اوچ وزن دن آرتیق، هجا یا برماق وزنیده هم یازیش ممکن و بو حسابده تۆرت وزن سیستمی گه اېگه بۆله‌دی.

بو وزنلر اینیقسه نیمایی و هجایی یا برماق وزنی حقیده آلدین باشقه بیر مقاله ده معلومات بېرگنمن و معلومات هم فیسبوکده و هم اۆزبېک شاعرلری ویبلاگیده موجود.

ایسته‌گنلر، باریب اۆقیسینلر.

اوچلیک شعر ده قافیه‌لش سیستمی:

اپندی قافیه باغلش سیستمی یا ترتیبیگه قیتسک. بو شعرنینگ قافیه باغلش اصولی، خیلمه-خپللیگی اوچون یخشی قوله‌یلیکلر یره‌تگن.

بیز اونینگ قافیه باغلش اصوللرینی ۵ خپلگه بؤلیب آلیشیمیز ممکن:

۱- هر اوچ مصراعی قافیه‌لی

۲- هر اوچ مصراعی قافیه‌سیز

۳- بیرینچی و ایککینچی مصراعلر قافیه‌لی

۴- ایککینچی و اوچینچی مصراعلر قافیه‌لی

۵- بیرینچی و اوچینچی مصراعلر قافیه‌لی

اپندی اگر وزن نینگ اوچ خپللیگی (بیزده تؤرت خپللیگی) نی هم بو امکانیتگه قؤشسک، شاعرگه یخشی شعر یره‌تیش اوچون قنچه‌لیک قوله‌یلیگی بارلیگینی اؤزینگیز هم اعتراف اپته‌سیزلر.

اوچلیک شعر انه شو قوله‌یلیکلری و ایجازی و قیسقه‌لیگی اوچون تپزلیکده شاعرلر اره‌سیده ترقه‌لیب، یوزلب شاعر بو اصولده شعر یازه‌باشله‌دیلر و هر ییل یوزلب شعر توپلملری انه شو فورم ده باسیلیب چیقدی و چیقه‌دی.

بیز اوزبیکلر عروض چرچه‌وه سیدن چیقالمه‌ی، رباعی و غزل و مخمس و اؤسکی اؤخشه‌تیشلر قماقخانه سیگه قمه‌لیب قالگنمیز و بو قوله‌یلیکلردن شعریمیز و تیلیمیز و ادبیاتیمیز نی بای ایتیشی، ینگی‌لشی و یوکسه‌لیشی اوچون فایده‌لنمه‌یمیز. افسوس!

مثاللر:

۲-۱ قافیه‌لی، کلاسیک فورم:

بو یشم هم قرریتر اپدی مپنی

بو اولیم هم کمسیتر اپدی مپنی

بؤلمسه‌یدی سپوگی قوچاغی اگر

(فارسچه دن ش. ی. اپرکین ترجمه سی)

۳-۱ قافیه‌لی، کلاسیک فورم:

حیران من بو حس گه

همه گللر گؤزه‌ل و

مپن عاشق نرگس گه

(فارسچه دن ش. ی. ترجمه سی)

۳-۲ قافیه‌لی، کلاسیک فورم:

گل بؤلیب باغینگده آچیلدیم

کوز بؤلیب برگیمنی سؤلدیردینگ

قیش بؤلیب هجرینگده اؤلدیردینگ

(ش. ی. شعری)

۳-۲-۱ قافیه‌لی، کلاسیک فورم:

تونني سییلر آی بیلن یولدوز

اپرته‌لب گلنی اؤپر کوندوز

اؤرته ده مپن من فقط، یلغوز

(ش. ی. شعری)

۳-۲-۱ قافیه‌سیز، کلاسیک فورم:

یورتیمیز ده قحط اپکن سپوگی

آدمیلیک قنچه قیمت دیر
آدم اؤلدیرماق اؤسه، ارزان

(ش. ی. شعری)

قافیه‌سیز آق شعر:

آیاغینگگه بو تؤکیلگنلر
کوز تېککن یېپراغلر اېمس
سؤندن کوتگن اومیدلریم دیر

(ش. ی. شعری)

نیمایی وزنیده قافیه‌سیز:

بولوت بؤلیب یاغمه‌سنگ بوگون
مهربان یاغمیرینگنی
سؤلیب اؤلر چنقه‌گن بو چېچگینگ

(ش. ی. شعری)

همه یاقده یاتلیک اوتی یانماقده
یاغمیر قنداق توغیلسین؟
سېوگی بولوتی توغمس!

(ش. ی شعری)

اکتوبر– ۲۰۱۸

کاظم امینی و شعری معارضه مهارتی

معارضه معناسی:

معارضه شعر و ادبیات ده جوده بیر مهم و قیزیقرلی بحث حسابلنه دی. معارضه نینگ معناسی جوده کېنگ دیر، جمله دن:

کوره شیش یا مبارزه، بېلله شوو یا مسابقه، تېنگداشلیک یا همطرازلیک، یۏلداشلیک یا همقدملیک، یانمه یانلیک یا موازیلیک و شونینگدېک ایکی نرسه نینگ اۏز ارا رابطه یا مناسبت یا اۏخششلیگی اوچون تقابلی یا یوزمه یوزلیگی.

اما ادبی اصطلاح یا ترمینالوژی ده بیر شاعر باشقه بیر شاعر نینگ قصیده سی یا غزلی یا باشقه ژانرده گی شعریگه اۏخشه تیب شعر یازیش دیر. بونده فورم، وزن، قافیه و ردیف نینگ بیرخېللیگی اساسی شرط حسابلنه دی. یعنی اگر قصیده بۏلسه، قصیده، رمل بحری نینگ قیسی بیر وزنی بۏلسه، اۏشه رمل وزنی، قافیه و ردیفی هم عین اۏشه شعرنینگ قافیه سیگه ماس و عین ردیف بیلن یازیش شرط. معارضه هم کلاسیک و اۏتمیش زمانلر شاعرلری بیلن و هم چاغداش شاعرلر بیلن بۏله آله دی.

معارضه ده حتا که عین موضوع هم حسابگه آلینه دی، مثال اوچون: اگر قصیده فلسفی بۏلسه، فلسفی؛ عرفانی بۏلسه، عرفانی؛ سېوگی حقیده بۏلسه، عین

شو موضوع ده یازیله دی. بیر یخشی مثال شو حقده امیر خسرو بلخی، جامی و نوایی نینگ عین بحر و وزن و قافیه و ردیف و موضوع ده یازگن قصیده لریدیر. اول امیر خسرو بلخی–دهلوی اؤز فلسفی قصیده سی لجة الابرار «ابرار یا اپزگولر و اپزگولیکلر دریاسی» نی یازدی. مطلعی:

کوس شه خالی و بانگ غلغلش درد سر است

هر که قانع شد به خشک و تر، شه بحر و بر است

کپین نوایی حضرتلری مولانا جامی دن بو قصیده استقبالیگه قصیده یازیشنی التماس قیلدی و جامی قبول اپتیب، لجة الاسرار «سرّلر دریاسی» نی عین بحر، وزن، قافیه، ردیف و موضوع ده بو مطلع بیلن یازدی:

کنگر ایوان شه کز کاخ کیوان برتر است

رخنه ها دان کش به دیوار حصار دین در است

نوایی حضرتلری امیر خسرو بلخی–دهلوی قصیده سینی جوده یاقتیرگنلری اوچون چیدالمه ی، اؤزلری هم بو مطلعنی یازیب، جامی گه یوباریب، اونی دوام بپریش–بپرمسلیک حقیده سؤره دیلر. جامی اپسه جوده جوده مقتب، تؤلیق شکلیده یازیب توگه تیشنی التماس قیلدی. شونده نوایی هم قصیده نی توگندیلر. نوایی نینگ تحفة الافکار «فکر یا اویلر ساوغه سی» آتلی قصیده سی مطلعی:

آتشین لعلی که تاج خسروان را زیور است

اخگری بهر خیال خام پختن در سر است

معارضه دن مقصد نیمه و نپگه قیلینه دی؟

عمومن آلگنده بیر شاعر باشقه بیر کلاسیک یا چاغداش شاعرنینگ شعرینی اؤقیب، اونی یاقتیریب قاله دی و اؤزیده الهام قینه گنینی سپزیب، اؤشه شعرگه اؤخشه تیب شعر یازیش اشتیاقیگه توشه دی. شونده اونینگ ایچکی مقصدی اؤشه شعرنینگ بدیعی و فنی گؤزه للیکلری گه تپنگ یا که اوندن هم

اوستون راق قیلیب یازیش و اؤز مهارت و استعدادینی سینش و باشقه لرگه هم کؤرسه تیش دیر.

گاهیده ایکینچی شاعر، بیرینچی شاعرنینگ فکریگه قرشی بؤلیب، اونگه جواب قیته ره دی. شونده معارضه نینگ ینه بیر شکلی یعنی نظیره و نقیضه یوزه گه کپله دی. مثال اوچون حافظ نینگ مشهور غزلی دیر:

اگر آن تورک شیرازی به دست آرد دل ما را

به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را

بو شعرگه صائب و شهریار و جوده کؤپ شاعرلر قرشی چیقیب، تورلیچه معارضه لر یازگنلر. صائب نینگ نظیره یا نقیضه سی:

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل ما را

به خال هندویش بخشم سر و دست و تن و پا را

هر آنکس چیز میبخشد، ز مال خویش میبخشد

نه چون حافظ که میبخشد سمرقند و بخارا را

معارضه نینگ تورلری کؤپ، مثال اوچون: نظیره (موضوع گه جدی یانداشیب اؤخشش یازیش)، نقیضه (جدی موضوعگه هزل یا هجو قیلیب یانداشیش)، اقتفاء (شاعر نینگ بیر مصرع سینی اؤز شعریگه کپلتیریش)، مناظره (ایکی نرسه نی تپنگ قؤییب، اولرنی سؤراق و جواب گه توتیش)، تخمیس (بیر شاعر غزلی نینگ هر بیر تاق مصرع سیگه اوچته قافیه داش و وزنداش مصرع قؤشیب، بیرینچی شاعرنینگ بیتلرینی تؤلیقلیگیچه اؤز شعریگه قؤشیش)

معارضه فی البدیهه هم بؤلاله دی و اونی شعری مقابله یا مسابقه دیپش هم ممکن. اینیقسه بداهه شعر أیتیش بابریلر دوریده هندوستان ده جوده کپنگ ترقلگن و بابریلرنینگ شوکتلی دربارید شاعرلر ییغیلگنده بیر شعر یا بیر بیت پادشاه یا ملک الشعراء یا بیرار شاعر تمانیدن اؤرته گه تشله نیب، محفلده گی برچه شاعرلر بداهه شکلیده اؤشه وزن و قافیه گه ماس اؤشه آنده یازگن

شعرلرینی اوقیردیلر و اینگ یخشی بداهه شعر گه شاه تمانیدن مکافات بیریلردی. تاریخلرده قید بؤلیشیچه، جهانگیر و شاه جهان و باشقه شاه و شاهزاده لر اؤز ملکه لری یا باشقه شاعرلر بیلن شونداق بداهه شعری مسابقه لر قیلگنلر. عیاللر هم یوپقه پرده آرتیدن بو مجلسنی کؤزدن کیچیریب، گاهیده فی البدیهه مسابقه لرگه قؤشیلیب، اؤز شعرلرینی اؤقیرکنلر. زیب النساء بیگم دن بیر قنچه بداهه لر تاریخلرده ثبت.

شونینگدیک جهانگیر و خاتین لری اره سیده گی بدیهه طرزیده أیتیلگن شعرلر جوده مراقلی دیر. مثال اوچون جهانگیر و نورجهان آره سیده گی بو بداهه لرگه دقتینگیزنی قره ته من:

بیر کون جهانگیر پادشاه، نورجهان نینگ مستانه و یریم یومیلگن کؤزینی کؤریب، بو منظره دن ذوق لنیب، فی البدیهه بونداق دییدی:

تو مست بادۀ حسنی، بفرما این دو نرگس را
که برخیزند از خواب و نگهدارند مجلس را

نورجهان تأمل قیلمسدن درحال أیته دی:
مکن بیدار ای ساقی، ز خواب ناز نرگس را
که بدمستند و برهم می زنند الحال مجلس را

معارضه نینگ ینه بیر توری بیر ایستککه عین وزن و قافیه بیلن مناسب جواب بیریش دیر. بابر و بنایی آره سیده گی بو شعرلرگه دقتینگیزنی قره ته من:

بنایی «نوا» ده بابر آتیگه بیر عمل یا آهنگ یره تیب، بونداق بیر رباعی بیلن اؤز ایسته گینی بابرگه بیلدیره دی:

نی غله مرا کزو توانم نوشید
نی مهمل غله تا توانم پوشید
آنرا که نه خوردنیست و نی پوشیدن

در علم و هنر کجا تواند کوشید؟

بابر ایسه، تورکی تیلنی رواجلنتیریشگه بیل باغله گنی اوچون تورکچه رباعی بیلن اونگه جواب قیته ره دی:

ایشلار باری کؤنگولداغیدیک بؤلغوسیدور
انعام و وظیفه باری بویرولغوسیدور
اول غله و مهمل که دیب ایردینگ، بیردیم
مهمل غه بؤی و غله دن اؤی تؤلغوسیدور

شو یوسونده، بابر غله و مله، یعنی هم بیمک-ایچمکلر و هم کییملر و پول بیلن بنایی نی تأمینله یدی و بنایی قووانیب، بوتون عمر تورکچه نی بیلیب تورگن حالده نوایی گه قرشی چیقیب تورکچه یازمه گن بؤلسه هم، تورکچه یازیشگه کیره دی و قوییده گی رباعینی اؤز تشکری و منتدارلیگی رمزی صفتیده بابر گه یوباره دی:

میرزام که شاه بحر و بر بؤلغوسیدور
عالم ده هنر بیرله سر بؤلغوسیدور
بیر مهمل اوچون مونچه عنایت بؤلدی
مستعمل اگر دیسام، نی لر بؤلغوسیدور

بو رباعی ده بابرنینگ بیرینچی قافیه سی ردیف اؤرنیگه کیلگن و بر و سر و لر قافیه بؤلگن.

معارضه نینگ فایده سی:

معارضه نینگ یخشی تمانلری کؤپ، جمله دن بولرنی أیتیش ممکن:

همه شاعرلرگه هم هر دایم الهام کیلیب تورمه یدی و ینگی بیر قافیه یا وزن یا موضوع یره تالمه یدیلر. کؤپ وقتلر انه شو معارضه اساسیده ینگی شعرلر یوزه گه چیقه دی و گاهی کیین یازیلگن شعر، اول یازیلگن شعر دن هم

اوستون راق چیقیشی ممکن بؤله دی. بو اپسه هم شاعر و هم شعر و هم ادبیات گه فایده لی.

– گاهی بیر شاعر نظرلردن چپتده قالگن یا که بیر یخشی شعر توجه دن بیراق توشگن. اگر بیر شاعر اؤشه شعرنی تصادفن کوریب، اونگه معارضه یا نظیره یا نقیضه یا مناظره یا تخمیس یازسه اؤشه شعر آغیزلرگه توشیب تانیلیه دی، اینیقسه اگر ایکینچی شاعر بو معارضه نی کوچلی راق، گؤزه ل راق و تاتلی راق قیلیب یازگن بؤلسه. معارضه ایکینچی شاعرگه هم یاردم بپره دی، یعنی اگر بیرینچی شاعر یا اؤشه بیرینچی شعر خلقده تانیلگن بؤلسه، ایکینچی شاعرنی هم خلقده تانیته دی.

– ینه بیر فایده سی، ادبیات ده تپبره نیش و آلغه سوریلیش و جؤشقینلیک یره تیش دیر. اینیقسه اگر بیر بیت یا بیر شعر بیر گروه تمانیدن استقبال قیلینسه و بیر نپچه شاعر یا آلدین دن مسابقه و بپلله شوو شکلیده بیر بیت یا شعرنی تنلب، برچه نی معارضه گه دعوت اپتسه لر یا که اؤز–اؤزیدن بو حرکت یوزه گه کپلسه و نپچه شاعر بیرین — کپتین اؤشه شعرگه معارضه قیلسه لر، انچه ینگی اثرلر یوزه گه چیقه دی و انچه استعدادلر تانیله دی. بو اپسه ادبیات نینگ باییشی گه بیر عامل بؤله دی. مثال اوچون، ۱۳۶۲ییلی کابلده بابر توغیلگنی نینگ ۵۰۰ ییللیگی بیر سیمینار آرقه لی بیرینچی گل نشانلندی. شو مناسبت بیلن بابر نینگ بیر غزلی تنلندی و آلدین دن شاعرلرگه خبر بپریلدی. ۲۰ دن آرتیق اؤزبیک و تورکمن شاعرلر قتنه شیب، معارضه لر یازدیلر؛ فارسچه و پشتو گه هم شعری ترجمه قیلیندی و نتیجه ده «بابرگه ارمغان» ناملی بیر تؤپلم تیارلنیب، چاپ بؤلدی و ادبیاتیمیز اوچون بیر ینگی اثر یره تیلدی.

– معارضه نینگ ینه بیر فایده سی، نقد گه ینگی بیر دپره زه آچیش دیر. مثال اوچون: اگر امیر خسرو و جامی و نوایی نظامی گه معارضه قیلیب

خمسه لر و هفت اورنگ یره تمه گن بؤلسه اپدیلر، اولرنینگ مقایسه سی اوچون اؤنلب نقد اثرلری هم یازیلمس اپدی.

–اؤزبیک ادبیاتیمیز ده نوایی نینگ خمسه سی، فانی دبوانی، لسان الطیر اثری و ینه بیر نیچه اثرلری انه شو معارضه اساسیده یوزه گه کیلگن و شونچه لیک یخشی یازیلگن که حتا گاهیده اصل اثردن نه فقط کمچیلیگی یؤق، بلکه اصل اثر گه تینگ و حتا که اوستون راق دیر. مین بو اوستونلیکنی کؤپلب دلیللر بیلن تحفة الافکار قصیده سی نینگ مقایسه سیده یازگنمن. مینینگ مقاله م «ایزداشلیک می یا فکرداشلیک؟» عنوانی آستیده یازیلگن و افغانستان و اؤزبیکستانده بیر نیچه قتله تورلی علمی مجله لرده سیریلیک و لاتین و عربچه یازوو ده نشر اپتیلگن.

اپندی کاظم امینی گه کیلسک، بو ارداقلی شاعریمیز ده شعر استعدادی یوکسک بؤلیب، الهام بولاغی قَینب تورگن. اینیقسه بداهه شکلیده شعرلرگه معارضه قیلیش استعدادی هر قنداق مقتاوگه ارزییدی. مینینگ شعرلریم گه بیر قنچه تانیش و تانیمه گن دوستلریم معارضه لر یازگنلر. بو معارضه لر گاهیده غزلگه غزل، رباعی گه رباعی و دوبیتی گه دوبیتی بؤلسه، گاهیده غزلگه بیر بیت یا تؤرت مصرع دن عبارت بؤلگن. تانیقلی و ارداقلی دوستلریم دن جناب داکتر عزیزالله فاریابی، سید محمد عالم لبیب و کاظم امینی همه دن هم کؤپراق شعرلریم گه قیزیقیب، معارضه لر یازگنلر. اینیقسه جناب کاظم امینی نینگ یازگن معارضه لری جوده قیزیقرلی دیر. افسوس که امینی بوندق شعرلرینی کؤچیریب آلمه گن اپکنلر، یؤقسه جوده عجایب بیر مقایسه لی مقاله یوزه گه کیلیشی ممکن اپدی، اما قؤلیمده باریدن فایده لنیب، کاظم امینی نینگ معارضه ژانریده گی استعداد و مهارتینی تپکشیریش گه حرکت قیله من.

مین بیر پیت بو غزلنی فیسبوک دن ترقتگن اپدیم:

از بس در انتظار تو بودم تمامِ شب

گویی که در کنار تو بودم تمامِ شب
خواب بنفشه گریه بیتابی ام شکست
بیتاب و بیقرار تو بودم تمامِ شب
چون غنچه غنوده در آغوش نوبهار
بشگفته از بهار تو بودم تمامِ شب
چون نشئه نهفته در آغوش سرخِ جام
افتاده در خمار تو بودم تمامِ شب
دل با تو، دیده باتو و جان نیز با تو بود
گویی که در کنار تو بودم تمامِ شب

اونگه بیر نېچه کیشی بیر-بیر بیت بیلن، بیر نېچه شاعر تـۆرت مصـرع بیلن و سیف الرحمن صامت و کاظم امینی غزل بیلن معارضه قیلگنلـر. کـاظم امینی نینگ غزلی قوییده‌گیچه:

دیشب در انتظار تو بودم تمام شب
پیوسته بیقرار تو بودم تمام شب
همچون هلال بهر تو بگشوده این بغل
درحسرت کنار تو بودم تمام شب
بیخویشتن ز وسوسه شهوت و شراب
«بیتاب و بیقرار تو بودم تمام شب»
اغوش من تهیست ز اندام دلکشت
بنگرکه زار-زار تو بودم تمام شب

کۆرگنینگیزدېک، کاظم امینی بو غزلیم نی جوده مهارت بیلن استقبال قیلیب، عین وزن و قافیه و ردیف، اما بېش مصرع ده اېمس، تۆرت مصرع ده جواب قیترگن. کاظم امینی بو شعرنینگ آستیده بداهه شکلیده یازگنینی هم قید ایتگن. بداهه لیگیگه قره گنده، تۆرت بیت

بیلن جواب قیته ریش آسان ایمسلیگینی انگلش ممکن، شونینگ اوچون نه فقط قافیه لر تکرارلنگن، بلکه یریم مصرعلر و تؤلیق بیر مصرع تضمین شکلیده تکرارلنگنی کؤزگه تشلنه دی. بو شعر ده عجایب بیر تشبیه یا اوخشه تیش هم موجود. آچیلگن قوچاق آی نینگ هلال شکلیگه اوخشه یدی و بو، جوده مناسب تشبیه. و زار زار نینگ تکرارلنیشی و یا سین و شین حرفلری نینگ تکرارلنیشی بو مصرع ده « بی خویشتن ز وسوسه شهوت و شراب» شعرنینگ ایچکی آهنگیگه یاردم بیرگن. اگر امینی کیین راق اؤیلب بو شعر نی قیته ایشله سه و ینه بیر بیت قؤشسه، ینه بیر گؤزه ل و اصلیگه تینگ غزلگه گواه بؤله میز.

شو ییل بو بیت نی فیسبوک دن ترقتگن ایدیم:

بهاران بی تو پاییز است، اما

تمام فصلها با تو بهار است

کاظم امینی قوییده گی بیت بیلن جوده گؤزه ل استقبال قیلگن:

شکست رنگ را هم اعتبار است

خزان در نفس خود هم نوبهار است

و مین ایسه بؤش کیلمه ی ینه بو جوابنی قیترگنمن و معارضه میز قیزیقرلی بؤلگن:

بهار ناامیدی مثل پاییز

خزان آرزومندی بهار است

کاظم امینی نینگ بو بیتی انچه بیدلانه چیققن و مدعا و مثل ادبی صنعتی اونده بار. کوز فصلیده تورلی قیزیل، یشیل، سریغ و باشقه رنگلر تاولنیب توره دی و بهار ده هم یشیل، آق، سریغ، قیزیل و باشقه

رنگلر. دیمک کوز فصلی هم رنگلرگه و گؤزه للیککه قره گنده، کؤکلم گه اؤخشش دیر.

۲۰۱۵ نچی ییل بو غزلنی فیسبوک دن ترقتگن اپدیم:

تا تو رفتی، من اسیر دست تنهایی شدم
دختر خورشید بودم، شام یلدایی شدم
من که بودم از تبار غنچه گلزار عشق
سوختم در بیکسی، چون لاله صحرایی شدم
با ترنم های پرهای پرستو در بهار
آمدم، اما خزانی برگ سرمایی شدم
من شنا ناموخته در رود چشمانت هنوز
بی تو دریا گریه کردم، غرق دریایی شدم
جسم من بود از شکیب و روح من بود از قرار
بحر بیتابی و موج ناشکیبایی شدم
خلوت شورآشنایی داشتم با خویشتن
خلوتم برهم زده، رسوای غوغایی شدم
با فرشته، با خدا، پیوند دیرین داشتم
رشته ها بگسستم و در راه تو رایی شدم

کاظم امینی بو غزلگه تؤلیق غزل بیلن اپمس، بلکه بو مصرع گه:

دختر خورشید بودم، شام یلدایی شدم
نقیضه بیلن جواب قیتردی:
دختر خورشید بودی، شام یلدایی شدی
سرنوشت دختر خورشید میباشد چنین

البته نقیضه لیگی اوچون عین ردیف ایشله تیلمه گن اپدی، اما مپن هم نقیضه بیلن جواب قیتردیم و جوابیم نینگ قافیه سی امینی نینگ قافیه سیگه ماس یازیلدی:

دختر خورشید بودم، شام یلدایی شدم

باز فردا دختر خورشید خواهم شد، ببین

ینه بیر قتله «۵ اگوست ۲۰۱۵» بیر غزل ترقتگن اپدیم قوییده گیچه:

من آمدم دل بازکن!
شوریده گی آغاز کن
تا عرش عشق و آرزو
با بال من پرواز کن
هر صبح و شب با شید و مه
نام مرا آواز کن
لب باز کن، مردانه وار
احساس خود ابراز کن
کاخ بلورین دلت
با عشق من ایواز کن
عشق است، اوج اشتیاق
این اوج را احراز کن
عشق است شور زنده گی
دل را به عشق انباز کن
ور عاشقی، دیوانه شو
ساز جنون را ساز کن
من عشقم و پشت درم

جانا، در دل باز کن

بو غزلگه حرمتلی مسعود حداد هم بیر تورتلیک بیلن جواب بېرگن، اما کاظم امینی نینگ جوابی یا مناظره سی جوده قیزیقرلی. اول اونی اؤقینگ، کېین خاص تمانلری حقیده سؤز یوریته من:

کاظم امینی:

خوش آمدی ای دلربا
ای منبع جود و سخا
هرچند دوری از وفا
بر مقدمت جانم فدا
ای دلفریب خوش ادا
خوش گفته ای این گفته را
امیال در دل خفته را:
«من آمدم، دل باز کن
شوریده گی آغاز کن»
بازش کنم شوریده دل
با حالتی زار و خجل
گر تو نمایی اش بهل
کامی ببخش ماه چیگیل

کؤرگنینگیزدېک، بو شعر اوچ بؤلک دن عبارت:

بیرینچی بؤلک یېتی مصرع دن عبارت بؤلیب، «من آمدم در بازکن» گه جواب بیلن باشلنه دی و کېله دیگان کیشی گه البته خوش کېلیب سن دېب قرشی آلگنیمیز کبی، امینی هم «خوش آمدی ای دلربا» دېب قرشیله یدی و «آ» قافیه سی بیلن یېتتی مصرعده اوّل خیر مقدم، کېین مقتاو، کېین قصیده لرده گی گریز یا قاچیرمه بیت کبی

اؤز مصرعلرینی مېنینگ مطلع بیتیم گه جوده ماهرلیک بیلن باغله یدی:

خوش گفته ای این گفته را

امیال در دل خفته را:

اېندی البته مېنینگ سؤزلریم نقل قول بؤلیشی کیره ک اېدی. شونینگ اوچون مطلع بیتیم نی کېلتیره دی و اوندن سؤنگ شو بیت و تؤلیق غزلگه مناسبتی و جوابینی تؤرت مصرعلیک و باشقه بیر قافیه لیک شعر بیلن کؤرسته‌دی:

بازش کنم شوریده دل

در حقیقت مطلع بیتیم نینگ ایککله مصرع سیگه بیر مصرع بیلن جواب أیتیلگن. «دل باز کن» و «شوریده گی آغاز کن» ایککی بویروق اېدی. امینی شوریده لیکنی یوره ککه ارتباط بېریب، ایککله بویروقنی بیر مصرع بیلن مناسب عملگه آشیرگن. شعرنینگ بو اوچینچی بؤلگی لامیه یعنی لام گه توگه گن قافیه لی مصرعلر دیر و تؤرتتله مصرع ده هم قافیه ایشله تیلگن. بو شعر اوچ بؤلکلیگی، بیرینچی بؤلک جفت اېمس، تاق یعنی یېتتی مصرعلی بؤلگنی، قصیده بؤلمه ی توریب، گریز یا قاچیرمه سی بارلیگی، ینه تؤرتته اؤز ارا قافیه داش، اما تؤلیق شعرگه قرشی قافیه لنگن مصرعلری بیلن ادبیاتده اوچره مه گن و یا جوده جوده آز اوچره گن نمونه و اؤرنکلردن بیری دیر و اونی بیر ینگیلیک دېب قبول قیلسک هم بؤله دی.

کاظم امینی باشقه شاعرلر بیلن هم تورلی مناسبتده بؤلگن. جمله دن قهار عاصی نینگ فرهاد دریا سېسی بیلن جرنگله گن وطن وصفیده گی شعری:

خیال من یقین من، جناب کفر و دین من
بهشت هفتمین من، دیار نازنین من

بونگه جوده عجایب، زمانیمیز، مکانیمیز و آغیر وضعیتیمیزنی نظرده توتیب، نقیضه یازگن. قوییده اونی اؤقینگ:

دیارمن، دیارمن، فدای کوه و سنگِ تو
دراین تَگرگ اشک وخون، فدای قلب تنگِ تو
بهار من، بهشتِ من، تو دیر من،کِنشتِ من
به راهِ تو فدا شدن، همیشه در سرشتِ من
رسیده روز امتحان، نه رستمی، نه آرشی
نمانده در دیار ما، دلاوری،کمانکشی
به خانه– خانه بُزدلی، به شهر–شهر رهبری
برای چور مردمان، نشسته فوج اژدری
به کوچه– کوچه پاتکی، به جاده– جاده سرکشی
نشسته در کمین ما، مسلحی، کفن کَشی
شرارت است کارشان، صداقت است شعارشان
وطنفروشی و دغا، همیشه افتخارشان
قراردادیان مرگ، کفن کشان دَور پار
ز یُمن جنگ و انقلاب، شدندکانِ افتخار
بریده اندحسرتا، گلوی سرزمین من
به اشک وخون نشانده اند، دیارنازنین من
وطن توخسته، خسته ای، وطن تودل شکسته ای
زدست جمع بی پدر، به خاک و خون نشسته ای

اگر بو شعرنی هم بیرار اشوله چی کویله سه، قهار عاصی نینگ شعریدن کوره بوگون بو شعر کۆپراق مشهور بۆلیب، کۆنگوللردن چوقوررراق اۆرین آلیشیگه ایشانه من.

انوری و اونینگ نه فقط شعری، بلکه آتی و اۆزینی هم اۆغیرلنگنی حقیده بیر حکایت جامی نینگ بهارستان اثریده قوییده گیچه موجود:

حکایت شاعر دزد

روزی انوری در بازار بلخ میگشت. هنگامه یی دید. پیش رفت و سری در میان کرد. مردی را دید که ایستاده و قصاید انوری به نام خود میخواند و مردم او را آفرین میخوانند. انوری پیش رفت و گفت:

- ای مرد این اشعار کیست که میخوانی؟
- اشعار انوری
- تو انوری را میشناسی؟
- چه میگو یی؟ انوری منم!

انوری بخندید و گفت: شعر دزد شنیده بودم، اما شاعر دزد ندیده بودم.

بو حکایت نینگ تورلی واریانتینی سید محمد عالم لبیب اۆز فیسبوک صفحه سیدن ترقتگن اپدی. شونده کاظم امینی اۆز باشیدن اۆتگن شونداق بیر حکایه نی شعر تیلی بیلن بیان اپتگن و دوامیده جوده قیزیقرلی شعری مناظره ایککی شاعر اره سیده بۆلیب اۆتگن. قوییده اولرنی اۆقینگ:

کاظم امینی:

وقتهای انوری بگذشت و رفت
رسمهای دلبری بگذشت و رفت

حال، مردم یکسره گشتند هار
بیحیایی کرده اند یکسر شعار
یک کتاب حاصل رنج مرا
حاصل حرمان و اشکنج مرا
کرد مستوفی به نام خویش نشر
بر سرم عالم شده یکسر چو حشر
درد کو بیش است، برگو زین میان
بی مهابا، ای حریف نکته دان

بو شعرگه لبیب اؤشه وزنده قوییده گی جوابنی یازگن:

کس نشد از مال دزدی بهره یاب
گر بود آن مال، زر یا خود کتاب
غم مخور آن حاصل رنج ترا
گر به سرقت برد آن گنج ترا
دزد ناشی کی توانگر میشود؟
بر سرش زان دانش افسر میشود؟
مال سرقت کی کند بر کس بقا؟
میکند سارق به جان خود جفا
گر کتابت رفت، گو: دانش مرو
دانشت چون هست، اندُهگین مشو!

کاظم امینی هم اؤشه وزنده بو جوابنی لبیب گه یازگن:

راست گفتی اوستاد نکته دان
آنچه حق بوده، بیان کردی چنان
زین ستمها سخت حیران مانده ام
سخت در کارجهان وا مانده ام

عده یی دراین جهان بی وفا
آنچنان دل بسته اند در دَور ما
که خدا و راه حق گم کرده اند
خویش را بادار مردم کرده اند
بیخبر ازاینکه پرسانی بود
روز محشر؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟

لبیب ینه بو جوابنی قیترگن:

گرچه بگذشتست وقت انوری
یاد کردن زو نباشد سرسری
چونکه بی آزرم دزدان هست بیش
تا کند در این زمان دلهات ریش
هر که را نیشی چو گژدم میزنند
سرمه را از چشم مردم میزنند
زان میان گفتی که دزدان کتاب
حاصل رنج ترا برده چو آب
دزد اشعار هست و دزد نام هست
گرچه این کارش سراسر خام است
زین خسان نتوان زدودن جهل را
ای خدا، انصاف ده این اهل را!

بو شعرلرنینگ برچه سی مثنوی بؤلیب، مسدس رمل وزنیده یازیلگن. البته مثنوی نینگ یازیشی آسان راق، نبگه که هر بیتی گه ایکیته علیحده قافیه باغلنه دی نه برچه بیتلریگه. کاظم امینی نینگ ایکینچی شعریده بیر قافیه نینگ خطا ایشله تیلگنی اوچره یدی. حیران مانده ام و وا مانده ام ده حیران و وا قافیه داش اپمسلر.

قوییده گی معارضه سمیع الله امین اؤغلی و کاظم امینی آره سیده بؤلگن:

قاش قاقیب هردم مېنی مجنون و شیدا قیلمه کؤپ
گه تبسم ایله بان عقلیمنی یغما قیلمه کؤپ
بزم ارا طنازلیک بیرله قدینگنی سیلکیتیب
عشق اهلی باشیغه هنگامه برپا قیلمه کؤپ
بؤلمه سون سرو چمن طرزِ خرامینگدن خجل
باغ ارا ناز ایله بان قدینگنی بالا قیلمه کؤپ
قصدینگ اېرسه قتلِ جانیم، قیلمه تأخیر ای صنم
کویدیریب فرقت اؤتیده، ظلمِ بیجا قیلمه کؤپ
ساقیا سؤنغیل قدح، آچون غمیدن فارغ اېت
یاردین اَیرو زبون حالیم تماشا قیلمه کؤپ
بؤلمه سون میخواره لر کؤنگلی لسانینگدن ملول
یاوه ساچیب دیر ارا ای شیخ، غوغا قیلمه کؤپ
یار وصلیغه یېتای دېب محو اؤلدینگ عاقبت
انچه أیتدیم ای کؤنگول، وصلین تمنا قیلمه کؤپ!

کاظم امینی:

ناز و ایمالر بیله حالیم تماشا قیلمه کؤپ
اېل اراسیده مېنی مجنون و شیدا قیلمه کؤپ
درد هجرانینگنی چیکدیم بیرعمر، ای بیوفا
اېندی هجرینگ باریدن قدیمنی دوتا قیلمه کؤپ
ای ملاحت کانی، جانلر دور یناغینگ صدقه سی
رحم قیل دادیمگه یېت، بیجا دلاسا قیلمه کؤپ
بیرعمرکؤنگول بېریب، آواره یوردیم کؤیینگگه

اِمدی بِچاره کؤنگولنی مونچه شیدا قیلمه کؤپ
باغ ارا سرو و صنوبر دور خرامینگ واله سی
شهره بؤلدیم بس مِن اِمدی، اِیلنی شیدا قیلمه کؤپ

بو بِیش بیتلیک شعر ده کاظم امینی شیدا سؤزینی اوچ قتله قافیه قیلگن، بو اِیسه ایکینچی شعرنی اصل شعردن قویی راققه توشیره دی، اما بو معارضه نینگ اِینگ مهم تمانی اونینگ تیلی دیر. شونچه معارضه لر آره سیده بو معارضه اؤزبِیکچه ده بؤلگنی اوچون هر قنداق مقتاو گه ارزییدی!

کاظم امینی نینگ ادهم کاوه دیگن بیر شاعر بیلن معارضه سی:

ادهم کاوه دن:

تا همان حدی که رفتن با نرفتن فرق داشت
مشکلت این روزها با مشکلِ من فرق داشت
بر خلاف حال جاری، دیدگاه دوستان
در خصوص نام ما با دید دشمن فرق داشت
تازه در دنیای ما تهمینه‌ها فهمیده اند
اسپ‌های ساده با رخشِ تهمتن فرق داشت
یا کبوترهای حزن آلوده در کنجِ قفس
با کبوترهای عاشق روی آنتن فرق داشت
چشم‌هایت، آسمانت، چادرت، پیراهنت
جمله آبی بود، تنها رنگ دامن فرق داشت
چشم‌هایت، چشم‌هایت، چشم‌هایت، چشم‌ها...
پس چرا رفتار شان اِمروز کلن فرق داشت؟

کاظم امینی:

در میان ظلمت و اندوه وهم سالها

چاه هجرانت بسان چاه بیژن فرق داشت
تا نپنداری که من با عشق تو بیگانه ام
دیدنت از طرز دیدنهای یک زن فرق داشت

بو شعر ده هم بداهه لیگی اوچون بیرکمچیلیک بار. بسان دیگنی، اؤخشش دیگنی دیر، اما امینی هجران قودوغی و بیژن قودوغی نی فرقلی دییه، بسان یعنی اؤخشش سؤزینی ایشلته دی. اما کاظم امینی ده شعری مهارت و استعداد، همده تجربه و بیلیم ییترلیچه بار. اگر بداهه لریگه قیته توجه قره تسه، البته بو کیچیک کیچیک کمچیلیکلرنی هم یؤقاتیب، شعرلرینی تصحیح قیلیشگه قادر.

نتیجه:

معارضه ادبیاتده مهم بیر ادبی صنعت بؤلیب، اینیقسه بداهه شکلیده شعر یازیش شاعر دن مهارت، استعداد و ادبی تجربه طلب قیله دی. بو ادبی صنعت ده کاظم امینی بوگونگی شاعرلریمیز اره سیده خاص و اؤز اؤرنیگه اپگه بؤلگن شاعر لردن بیری دیر. فقط افسوس ییری شو که نه فقط کاظم امینی، بلکه چاغداش شاعرلریمیز نینگ کؤپلیگی دری تیلده شو قیزیقرلی صنعت بیلن اؤزلرینی سینه یدیلر و اؤزبیک تیلیده جوده آز شاعرلرنی بو صنعت گه قیزیققنلرینی کؤره میز. بوندن کیین فیسبوکده شاعرلرگه خاص گروپلر یره تیش و تیز–تیز معارضه لر و شعر مسابقه لرینی یؤلگه قؤییشنی ادبیاتیمیز رونقی گه مهم و ثمره لی دیب بیله من و حرمتلی شاعرلریمیزگه توصیه قیله من.

منبعلر:

پژوهش های ادبیات تطبیقی، دوره ۲ ، شماره ۱(۳ پیاپی) ، بهار و تابستان ۱۳۹۳

نوایی، میر علیشر. دیوان فانی، به کوشش رکن الدین همایون فرخ، انتشارات کتابخانه ابن سینا، تهران: ۱۳۴۲

همایی، جلال الدین. فنون بلاغت و صناعات ادبی، تهران: هما، ۱۳۷۱

شمیسا، سیروس. انواع ادبی، تهران: فردوس، ۱۳۷۵

داد، سیما. فرهنگ اصطلاحات ادبی. تهران: مرواری ، ۱۳۷۸

یارقین، شفیقه. دیوان ظهیرالدین محمد بابر، نشر اکادمی علوم افغانستان، مطبعه دولتی، کابل: ۱۳۶۲

یارقین، شفیقه. ایزداشلیک می یا فکرداشلیک؟، شرق یولدوزی، ۹- سان، تاشکینت: ۲۰۱۶، ص ۱۳۴-۱۳۹

دهخدا، علی اکبر. لغتنامه، واژه یاب سایتی

فیسبوک و جیلانی سایتی

سؤن

۳۰ اپریل ۲۰۱۷

سویدن

دکتور شفیقه یارقین «دیباج»نینگ شرح حالی

(بیوگرافی)

شفیقه یارقین « دیباج» م. ۱۹۵۵ – ییلی، نوامبر آیی‌نینگ ۲۴– کونی افغانستان‌نینگ خوش آب و هوا و فرهنگی شهری «سرپل»ده «تکانه‌خانه» گذری، «قاضی‌خانه» محله‌سی‌ده ضیالی بیر عایله‌ده توغیلدی. اونینگ آته‌سی میرزا محمدقاسم قاضی‌زاده «برق» (۱۹۰۸– ۱۹۹۸م.) اؤز دوری‌نینگ ایلغار ضیالی‌لری‌دن بیری بؤلیب، سرپل شهری‌نینگ شهرداری (بلدیه رییسی)، ولسی جرگه‌نینگ ۷– دوری وکیلی، همده تانیقلی شاعر، شعرشناس و قلم اهلی اېدی.

شفیقه یارقین باشلنغیچ تعلیمات‌نی «مزارشریف» شهری‌نینگ «سلطانه‌رضیه» لیسه‌سیده، اؤرته و عالی مکتب‌نی کابل شهری‌نینگ « رابعۀ بلخی» لیسه‌سی‌ده اؤقیب، اعلی درجه بیلن (م. ۱۹۷۳ ییلی) توگتدی. او، کابل پوهنتونی، ادبیات و انسانی بیلیم‌لر فاکولته‌سی‌نینگ «ژورنالیزم» بؤلیمی‌دن اعلی درجه بیلن م. ۱۹۷۷ییلی فراغت تاپیب، اؤشه دورنینگ تبعیضی توزومی و سیاستی‌گه کؤره، اؤز رشته‌سیگه اېمس، حتی که عایله‌سی کابل‌ده یشه‌سه هم، کابل‌ده اېمس، بلکه

توغیلگن شهری سرپل‌نینگ «نسوان» اۆرته مکتبی‌ده اۆقیتووچی قیلیب تعیین‌لندی. بیر ییل‌دن کېین افغانستان‌ده ینگی توزوم اۆرنه‌تیلگ‌نی باعث، اۆز رشته‌سیگه قیتیب، افغانستان رادیو و تلویزیون وزارتی، هنر وادبیات ریاستی‌ده «ادبیات» بۆلیمی مدیری، همده پرودیوسر و یازووچی و نطاق صفتی‌ده ایش باشله‌دی.

شفیقه یارقین ۱۹۸۱م. ییلی افغانستان علوم اکادمی‌سی، اۆزبېک تیلی و ادبیاتی بۆلیمی‌ده «علمی کارمند» صفتی‌ده ایش‌گه کیردی. بو واقعه اونینگ حیاتی‌ده‌گی اېنگ کته و ایجابی اۆزگریش نقطه‌سی دېب، سنه‌له‌دی، نېگه که او، شو زمان‌دن باشلب، بوتون وقتی و کوچ–قوتی‌نی اۆزبېک تیلی و ادبیاتی ساحه‌سی‌ده تحقیق و تألیف قیلیش‌گه بغیشله‌دی. بیر – ایکی ییل ایچی‌ده تورلی ملی و خلق ارا علمی‌سیمینارلر و کنفرانس‌لرده اۆزی‌نینگ علمی مقاله‌لری بیلن اشتراک اېتگنی، «ظهیرالدین محمد بابر دېوانی»، «بابرگه ارمغان» و استاد عظیمی‌نینگ «نصاب الصبیان» کتاب‌لری‌نی مقدمه و لغت‌نامه‌لر بیلن تیارلب چاپ اېتگنی، تورلی فارسچه و اۆزبېکچه علمی–ادبی مقاله‌لری‌نینگ افغانستان‌ده چاپ بۆله‌دیگان تورلی علمی و ادبی مجله‌لرده چاپ اېتیلگنی، اونینگ علمی صلاحیتی بار اېکن‌لیگی‌نی علمی حلقه‌لر و اداره‌لر، أینیقسه افغانستان علوم اکادمیسی رهبریتی توجهی‌نی اونگه قره‌تدی، چنانچه علمی حقوقی سقلنگن حال‌ده، افغانستان علوم اکادمیسی اداره‌لری‌دن بیری‌ده ریاست مقامی‌گه کۆته‌ریلدی و اوزاق مدت بو ایکی ایش بیلن مشغول بۆلدی.

کېینراق افغانستان ملی شۆراسی‌نینگ «سنا» مجلسی‌ده «نشرات» عمومی رییسی صفتی‌ده تعیین لندی. شو دورده رادیو و تلویزیون‌ده «صدای سنا» ناملی علیحده– علیحده برنامه‌لرنی آچیب،

پرودیوسرلیک و نطاق‌لیک قیلدی، همده اوندن آلدینگی وقت‌ده « سنا» مجلەسی‌نینگ چاپ بؤلەآلمەی قالگن بیر ییللیک سان‌لری‌گه مسؤول محررلیک قیلیب، همەسینی آز مدت‌ده تیارلب چاپ‌دن چیقردی. بو ایش «سنا» مجلسی‌نینگ نوبت‌ده‌گی ییغیلیشی‌ده سناتورلر تمانی‌دن یوکسک بهالنیب، مکافات‌گه سزاوار دەب تاپیلدی، نتیجه‌ده اونگه و اونینگ رهنمالیگی‌ده ایشله‌گن نشرات ریاستی اعضاسیگه تقدیرنامه‌لر و بیر آی‌دن اوچ آی‌گچه بؤلگن نقدی مکافات بەریلدی.

میلادي۱۹۹۱ ییلی افغانستان‌ده اسلامی دولت تشکیل بؤلگنی‌دن کەین، اوروشلر طفیلی کابل‌ده یشەآلمەی جوزجان‌گه کؤچدی و شو ولایت‌نینگ فرهنگی مشاوری و کەین‌راق اەسه، عیاللر شؤراسینی تشکیل اەتیب، شو شؤرانینگ رییسی صفتی‌ده ایشله‌دی. آز مدت هم افغانستان ملی- اسلامی جنبشی، خاتین-قیزلر ایشلری بؤییچه اؤرین باسر بؤلیب، ایش بجردی.

میلادي ۱۹۹۷ ییل طالبان‌لر حرکتی افغانستان شمالی‌نی اەگللب آلگن‌دن کەین، اؤزبەکستان‌گه مهاجرت قیلدی و اؤزبەکستان فنلر(علوم) اکادمی‌سیده کتته علمی خادم(کارمند عالی علمی) بؤلیب ایش‌گه کیردی. ۱۹۹۹ م. ییلی «کامران میرزانینگ حیاتی و ایجادی» حقیده یازگن علمی تەزیسی‌دن موفقیت‌لی دفاع قیلیب، فیلالوگیه فنلری دکتوری دیپلومی(PHD)) نی آلیش‌گه اەریشدی.

میلادي ۲۰۰۱ ییلی افغانستان‌ده «مؤقت حکومت» برقرار بؤلگن‌دن کەین، دولت تقاضاسیگه بناءً عیاللر ایشلری وزارتی (وزارت امور زنان)ده معین‌لیک (اؤرین‌باسر) وظیفه‌سینی بجردی. ۲۰۰۲م. ییلی اضطراری لؤیه جرگه‌ده سرپل خلقی تمانی‌دن وکیل بؤلیب سیلندی، اما «انتقالی اسلامی حکومت» تشکیل بؤلگن‌دن کەین «اسلامی فونده

مینته‌لیست» قدرت‌لی گروه‌لر بیلن چیقیشه‌آلمه‌ی، تاشکینت‌گه قیتدی و ینه اؤزبېکستان فنلر اکادمی‌سیده ایشله‌دی.

میلادي ۲۰۰۵ ییلی معارف وزیرلیگی تقاضاسیگه بناءً ینه‌کابل‌گه قیتیب، تعلیمی نصاب ریاستی، اوچینچی تیللر دیپارتمنت‌لری مشاوری و معارف علمی شؤراسی عضوی صفتی‌ده ایش‌گه کیردی. بیر ییل‌دن سؤنگ "خاص و مکتب‌دن آلدینگی تعلیم" رییسی، شونینگ‌دېک معارف وزیرلیگی‌گه قره‌شلی "تربیت" مجله‌سی‌نینگ اساسچیسی و مسؤول مدیری بؤلیب ایش بجردی.

میلادي ۲۰۰۸ دن باشلب ۲۰۱۲ گچه یعنی ایکینچی مهاجرت چاغی‌گچه معارف علمی شؤراسی رییسی صفتی‌ده ایشله‌دی.

او حاضر تورموش اورتاغی محمد حلیم یارقین بیلن سویدن‌ده یشه‌ماقده. اونینگ بیر قیز، ایککی اؤغیل و بېشته ججی نبیره‌لری بار.

شفیقه یارقین میلادي۲۰۲۱-۲۰۲۲ ییللری تاشکینت‌ده ایککی یونیورسیتی‌ده استاد بؤلیب هم ایش بجردی. بیری نوایی نامیده‌گی تاشکېنت دولت اؤزبېک تیلی و ادبیاتی یونیورستیتیی و ایککینچی‌سی شرق‌شناسلیک یونیورسیتیتی.

شفیقه یارقین اوچ تیل(اؤزبېکچه، فارسچه و پشتوچه‌ده شعر، حکایه و مقاله یازه‌دی. اونینگ شعر، حکایه، مقاله و مصاحبه‌لری افغانستان، اؤزبېکستان، ایران، پاکستان، آلمان، امریکا، تاجیکستان و سویدن‌نینگ علمی مجله و جریده‌لریده، مکتب درسلیک کتابلری، اؤزی‌نینگ تؤپلم‌لری و بشقه تورلی تؤپلم‌لر و تذکره‌لرده نشر اېتیلگن، شونینگ‌دېک تورلی سایت‌لر، ویبلاک‌لر، تلگرام کانال‌لری و بشقه تورلی اجتماعی ترماقلرده چاپ و نشر اېتیلگن.

رسمی ایشلری انیق تاریخی بیلن:

* میلادي ۱۹۷۷ سرپل شهری‌نینگ «نسوان» اؤرته مکتبی اؤقوتوچیسی.

* م. ۱۹۷۸–۱۹۷۹ افغانستان ملی رادیو تلویزیونی‌ده «ادبیات» بؤلیمی مدیری، عین زمان‌ده رادیوده «از هرچمن سمنی»، «ترانه‌ها و سخن‌ها»، «د نکریزو پانه» و تلویزیون‌ده «مجلۀ تلویزیونی» و «مشعل‌داران هنر» برنامه‌لری‌نینگ پرودیوسری و یازوچیسی.

* م. ۱۹۷۹–۱۹۸۰ تعلیم وتربیه وزارتی «تعلیمی رادیو–تلویزیون»ی پرودیوسری.

* م. ۱۹۸۱–۱۹۸۹ افغانستان علوم اکادمی‌سیده علمی عضو و اسناد و ارتباط رییسی.

* ۱۹۹۰–۱۹۹۱م. افغانستان «ملی شؤرا»سی «سنا» مجلسی‌نینگ فوق رتبه بستی‌ده نشرات عمومی رییسی (اکادمی‌نینگ علمی حقوقی سقلنگن حالده)

* ۱۹۹۱–۱۹۹۳م. جوزجان ولایتی فرهنگی مشاوری.

* ۱۹۹۳–۱۹۹۷م. جوزجان عیاللر اسلامی شؤراسی رییسی (۱۹۹۶م. افغانستان شمالی ولایت‌لری‌ده عیاللر اسلامی شؤرالری‌نی ایجاد قیلگنی‌دن سؤنگ، شمال ولایت‌لری عیاللر شؤراسی عمومی رییسی بؤله‌توریب، افغانستان ملی–اسلامی جنبشی‌نینگ عیاللر ایشلری بؤییچه معاونی.)

* ۱۹۹۵–۱۹۹۷م. جوزجان ولایتی عیاللر شؤراسی رییسی بؤله‌توریب، «نوایی» نامی‌ده‌گی پیداگوژی انستیتوتی‌نینگ اؤزبیک و انگلیس تیلی و ادبیاتی دیپارتمنتی‌نینگ استادی.

* ۱۹۹۷–۱۹۹۹م. اؤزبېکستان فنلر(علوم) اکادمیسی «حمید سلیمان» نامی‌ده‌گی قؤلیازمه‌لر انستیتوتی علمی خادمی.(کارمندی)

* ۱۹۹۹–۲۰۰۱م. شو اکادمی‌نینگ «نوایی» نامی‌ده‌گی تیل و ادبیات انستیتوتی کته علمی خادمی.

* ۲۰۰۱–۲۰۰۲م. افغانستان موقت حکومتی عیاللر ایش‌لری وزارتی «وزارت امور زنان» مسلکی معینی.

* ۲۰۰۲م. لؤیه جرگه‌ده سرپل ولایتی‌نینگ سیلنگن (انتخابی) وکیلی.

* ۲۰۰۳–۲۰۰۵م. معارف وزیرلیگی تعلیمی نصاب مشاوری و علمی شؤراسی عضوی.

* ۲۰۰۵–۲۰۰۸م. معارف وزیرلیگی‌نینگ خاص و مکتب‌دن آلدینگی تعلیم رییسی.

* ۲۰۰۸–۲۰۱۲م. معارف وزیرلیگی‌ده علمی شورا رییسی بؤله‌توریب، تعلیمی نصاب مشاوری و "تربیت" مجله‌سی مسؤول مدیری.

* ۲۰۱۰ م. صلح ملی مشورتی جرگه وکیلی.

اجتماعی، سیاسی و فرهنگی فعالیت‌لری:

* ۱۹۷۸–۱۹۹۱م. افغانستان یازووچی‌لر اویوشمه‌سی (انجمن نویسنده‌گان) مرکزی شوراسی همده رییسه هیأتی عضوی.

* ۱۹۸۷–۱۹۹۱م. افغانستان ژورنالیست‌لر اویوشمه‌سی مرکزی شوراسی عضوی.

* ۱۹۸۹–۱۹۹۱م. افغانستان اطلاعات و کلتور وزارتی قاشی‌ده‌گی کلتور کمیته‌سی عضوی.

* ۱۹۹۱م. دن آلدین امیر علی‌شېر نوایی فرهنگی انجمنی مرکزی شوراسی عضوی.

* ۱۹۸۷–۱۹۹۱م. یازووچی‌لر اویوشمەسی «داستان» کمیتەسی عضوی.

* ۱۹۸۹–۱۹۹۱م. یازووچی‌لر اویوشمەسی ارگانی «ژوندون»نینگ اؤزبېکی ادیشنی مسؤولی و شو مجلەنینگ تحریر هیأتی عضوی.

* ۲۰۰۱م.دن کېین افغانستان قلم انجمنی عضوی.

* ۲۰۱۱م.دن باشلب رسانەلر تخطی‌سی کمیسیونی عضوی.

* شفیقه یارقین افغانستان، انگلستان، آلمان، اطریش، هالند، ایتالیا، جاپان، هندوستان، پاکستان، اردن، ترکیه، ایران، اؤزبېکستان، تاجیکستان، قزاقستان و روسیەنینگ تورلی شهرلری‌ده دایر بؤلگن 30دن کؤپراق ملی و خلق ارا سیمینارلر و کنفرانس‌لرده مقالەلر و بیانیەلری بیلن نېچه قتلەدن اشتراک اېتگن. شونینگدېک، أیتیلگن اؤلکەلردن تشقری کانادا، تورکیه، سویس و سویدن‌نینگ أیریم شهرلری‌گه رسمی و شخصی سفر قیلگن و دوبی‌نی هم قیسقه کؤریب اؤتگن.

* ۱۹۹۶م. شبرغان شهری‌ده افغانستان‌نینگ یېتی شمالی ولایت‌لری‌دن دعوت بؤلیب کېلگن 500گه یقین عیاللر و اېرککلر همده خلق ارا و بیرلشگن ملت‌لر تشکیلاتی‌نینگ أیریم اداره‌لری اعضاسی اشتراکی‌ده «افغانستان‌ده عیاللر حقوقی، اؤرنی و رولی» ناملی اوچ‌کونلیک علمی سمپوزیم‌نی دایر اېتدی.

* ۲۰۰۰م. افغانستان مسأله‌لری بۇییچه تشکیل تاپگن «بن» کنفرانسی‌دن بیر آی آلدین تاشکېنت‌ده‌گی ایران و افغانستان اېلچی‌خانه‌لری و بیرلشگن ملت‌لر تشکیلاتی‌نینگ مهاجرلر اداره‌سی UNHCR همکارلیگی‌ده ۲۰۰گه یقین افغانستان‌لیک، ایران‌لیک و اۇزبېکستان‌لیک عیاللر اشتراکی‌ده تاشکېنت شهری‌ده «افغانستان عیاللری و باله‌لری‌نینگ حقوق‌لری و ملی، خلق ارا و اسلامی اداره‌لرنینگ رولی» ناملی بیر کونلیک علمی- سیاسی کنفرانس‌نی دایر قیلدی.

* بی بی‌سی، امریکا آوازی، آزادلیک، فرانسه، آلمان، ناروی، ایران، و اۇزبېکستان ملی رادیولری، همده اۇزبېکستان، ایران، ایتالیا و آلمان تلویزیون‌لری بیلن کۇپ قتله سیاسی و ادبی موضوع‌لرده مصاحبه‌لر قیلگن.

* آلمان خلق ارا تلویزیونی ۱۹۹۶م. ییلی اونینگ حیاتی، عایله‌سی، و تورلی ادبی، سیاسی، علمی و اجتماعی فعالیت‌لری حقیده قیسقه داکومنتری کۇرسه‌توو تیارلب، اۇشه ییلی و کېینگی ییل‌لرده اۇنلب مرته نشر اېتگن. بو کۇرسه‌تووني صنعی یۇلداش آرقه‌لی بوتون دنیا خلقی کۇرگن.

ساورینلر و مکافات:

* افغانستان دولتی تمانی‌دن «غازی میربچه خان» مدالی، میوند قهرمانی «ملالی» مدالی، بیر نېچه «صداقت» مدالی، «افغانستان استقلالی‌نینگ 70 ییل‌لیگی» مدالی، ایککی «افتخار» نشانی، «فوق العاده ترفیع‌لر» و بیر نېچه بار بیرینچی و ایکینچی درجه‌لی «تقدیر نامه» و «تحسین نامه»لر بیلن تقدیرلنگن.

* علمی و ادبی ایش‌لری اوچون ایکی مرته اطلاعات و کلتور وزارتی‌نینگ «مطبوعاتی جایزه» سینی آلگن (بابر تنقیدی دیوانی و نادره بیگم حیاتی و ایجادی) کتابلری اوچون.

* «با کاروان نور» فارسچه شعرلری تؤپلمی اوچون «حکیم ناصر خسرو» ادبی جایزه‌سی، همده نقدی مکافاتی‌نی آلگن.

* اؤزبیکستان‌ده ۱۹۹۹م. ییلی ظهیرالدین محمد بابر حقیده یره‌تگن علمی اثرلری اوچون «بابر خلق ارا فوندی»نینگ آلتون اؤردینی، همده نقدی مکافاتی‌گه سزاوار بؤلگن.

* ۲۰۰۴م. تهران‌ده «پروین اعتصامی جایزه‌سی» بیرینچی خلق‌ارا کنفرانسی‌ده اشتراک اپتیب، «فروغ فرخزاد» شعرلری‌نینگ اؤزبیکی شعری ترجمه‌سی اوچون یوقاری‌ده أیتیب اؤتیلگن تقدیر لوحی‌نی قؤل‌گه کیریتگن.

* ۲۰۰۷م. افغانستان مدنی جامعه‌سی "مجما"نینگ "آزادی" جایزه‌سی بیلن تقدیرلنگن.

* ۲۰۰۵م. «شاه غریب میرزا غریبی دیوانی» اوچون بابر خلق ارا فوندی‌نینگ یارلیغی بیلن تقدیرلنگن.

* ۲۰۰۱م. "شاه غریب میرزا غریبی دیوانی" اؤزبیکستان‌ده فنلر اکادمی‌سی تمانی‌دن ییل‌نینگ اپنگ یخشی کتابی عنوانی‌نی آلگن.

* ۲۰۰۸م. ییلی ایران‌ده «فرهنگ اؤزبیکی به فارسی» فصل کتابی عنوانی و تقدیری‌نی آلگن.

* ۲۰۱۱م. ایران‌ده دکتور محمدمعین‌نینگ خلق ارا جایزه‌سینی آلگن.

* ۲۰۱۹م. «افغانستان، تاجیکستان، ایران- آسیا فرهنگی میراثی» آرمان‌شهر بنیادی‌نینگ خلق ارا «سیمرغ صلح جایزه‌سی»نی آلگن.

باغله‌نیش یؤللر:

ایمیل: shafiqayarqin1@gmail.com

فیسبوک : https://www
facebook.com.

تیلی‌گرام: https://t.me/+klYkp_DRbD8xMmU8

یوتیوب:
Shafiqayarqin1@gmail.com

ویبلاک:
http://shafiqadeebaj.blogfa.com

دکتور شفیقه یارقین‌نینگ چاپ بؤلگن کتاب‌لری:

1) دیوان ظهیرالدین محمد بابر، (مقدمه، مقابله، تصحیح، لغتنامه و اهتمام)، کابل ۱۹۸۳م.
2) بابرگه ارمغان، (تدوین، مقدمه و اهتمام)، کابل ۱۹۸۳م.
3) استاد م. ع. عظیمی‌نینگ «نصاب الصبیان» اثری (مقدمه، لغتنامه و اهتمام)، کابل ۱۹۸۳م.
4) نادره و شعرهای او، (مقدمه، اهتمام)، کابل ۱۹۸۹م.
5) سیمای میر علیشیر نوایی (م. ح. یارقین بیلن بیرگه)، کابل۱۹۹۱م.
6) بابر منگولیگی (م. ح. یارقین بیلن بیرگه)، جوزجان ۱۹۹۳م.
7) تورکی آتلر سؤزلیگی (م. ح. یارقین بیلن بیرگه)، جوزجان ۱۹۹۷م. (اپرککلر آتلری چاپ بؤلگن، اما طالبلر کیلیشی بیلن-آق، قالگن قسمی چاپدن قالدیریلگن.)
8) کامران میرزانینگ حیاتی و ایجادی میراثی، تاشکینت ۱۹۹۹م. (قیسقه‌سی سیریلیک الفباسیده چاپ بؤلگن)
9) شاه غریب میرزا غریبی‌نینگ دیوانی، تاشکینت ۲۰۰۱م.

10) «بابرنامه»نینگ افغانستان بؤلیمی دری ترجمه‌سی، افغانستان علوم اکادمی‌سی نشریاتی، کابل: ۲۰۰۷م.
11) «بابرنامه»، افغانستان بؤلیمی اؤزبېکچه متنی (مقابله و تصحیح بیلن)، افغانستان علوم اکادمی‌سی نشریاتی، کابل: ۲۰۰۷م.
12) بابر دېوانی (کابل نشری‌گه تکمله)، تاشکېنت: ۲۰۰۴م.
13) فرهنگ اؤزبېکی به فارسی، (38 مینگ ایضاحلی لغت، م. ح. یارقین بیلن)، سخن نشریاتی، تهران: ۲۰۰۷م.
14) مولانا رباعیلری، (منظوم ترجمه)، کابل: ۲۰۰۷م.
15) 15.نَی تیلماجی (مثنوی معنوی‌سیلنمه حکایه‌لری‌نینگ نثری ترجمه‌سی)، قلم انجمنی نشریاتی، کابل:۲۰۰۷م.
16) ینه‌کؤریشگونچه (اؤزبېکچه قیسقه حکایه‌لر تؤپلمی)، قلم انجمنی نشریاتی، کابل: ۲۰۰۷م.
17) در بارهٔ زبان، خط و فرهنگ نویسی تورکی (اؤزبېکی)، م.ح. یارقین بیلن، کابل: ۲۰۰۶م.
18) آلیس‌دن بیر سېس(اؤزبېکچه شعرلر تؤپلمی)، کابل: ۲۰۰۹م.
19) اویغاق توشلر (اؤزبېکچه رباعی‌لر و تورلی ژانرده‌گی شعرلر تؤپلمی)، کابل: ۲۰۱۰م.
20) ایپک تاله‌لری، (افغانستان اؤزبېک عیال شاعرلری بیوگرافی و شعرلری)، کابل: ۲۰۱۰م.
21) دریا در گوهر (ظهیرالدین محمد بابرنینگ تؤلیق تنقیدی متنی)، (مقدمه، مقابله و تصحیح)، بیهقی کتاب نشریاتی، احمد باسمه خانه‌سی، کابل: ۲۰۰۸م.

22) بابرنامه، (واقعات کابل)، دری ترجمه، مقدمه و فهرستلر بیلن، 2- چاپ، تشقی ایشلر وزیرلیگی نشری، اعتصام باسمه خانەسی، کابل: ۲۰۰۹م.
23) شرم شبنم (دری شعرلر تؤپلمی)، خراسان نشری، کابل: ۲۰۱۰م.
24) رها در باد (دری شعرلر تؤپلمی)، خراسان نشری، کابل: ۲۰۱۰م.
25) لحظه‌های بی‌شتاب (دری شعرلر تؤپلمی)، خراسان نشری، کابل: ۲۰۱۰م.
26) از تبار بهاری دیگر (دری شعرلر تؤپلمی)، خراسان نشری، کابل: ۲۰۱۰م.
27) کؤچ فرشته‌ها (دری دوبیتی، رباعی و کیچیک فورمەگی شعرلر تؤپلمی)، خراسان نشری، کابل: ۲۰۱۰م.
28) کوچ خورشید (سیلنمه شعرلر تؤپلمی)، فارس تیلی کېنگەییشی شوراسی نشریاتی، تهران: ۲۰۰۲م.
29) قیته توغیلگن پری کویله‌یدی، (فروغ فرخزاد سیلنمه شعرلری‌دن شعری ترجمه‌لر)، افغانستان قلم انجمنی نشری، کابل: ۲۰۰۹م.
30) ایپک قنات قلدیرغاچ، (باله‌لر اوچون اؤزبېکچه شعرلر تؤپلمی)، بیهقی کتاب نشریاتی، آزادلیک باسمه خانەسی، کابل: ۲۰۱۱م.
31) کامران میرزانینگ حیاتی و ایجادی، (فارسچه و اؤزبېکچه دېوانی بیلن)، کابل: ۲۰۰۹م.

32) شاه غریب میرزا غریبی، (فارسچه و اۆزبېکچه دېوانی بیلن)، کابل: ۲۰۰۹م.
33) یولدوزلر ایزیدن، (اۆبېک یاش شاعرلری تذکره‌سی)، مقدمه، تدوین و تصحیح، کابل: ۲۰۱۳م.
34) دل آهنگ‌لری، (اۆزبېکستان‌ده‌گی افغان مهاجر شاعرلر تۆپلمی)، تاشکینت: ۲۰۰۴م.
35) تون، توگنمس اېمس، اۆزبېکچه شعرلر تۆپلمی، مزارشریف: ۲۰۲۳م.
36) قویاش بیزنی کوتماقده، اۆزبېکستان یازووچی‌لر اویوشمه‌سی نشری، ۲۰۲۳م.
37) یوره‌ک سرلری، شرعی جوزجانی شعرلری تۆپلمی، مقدمه، تدوین و اهتمام، افغان مسلکی باسمه خانه، کابل: ۲۰۰۹م.
38) بهار آرزوسیده، جمیله ایثار شعرلری تۆپلمی ، مقدمه، تصحیح و اهتمام، افغانستان قلم انجمنی نشریاتی، افغان مسلکی باسمه خانه، کابل: ۲۰۰۹م.
39) ایزلب تاپگوم یۆلیم‌نی، محمدیوسف فایض شعرلری تۆپلمی، مقدمه، تدوین و تصحیح، افغانستان قلم انجمنی نشریاتی، کابل: ۲۰۱۲م.
40) قازهای کودک‌ربا، (باله‌لر اوچون فارسچه حکایه)، «حمایه‌ی اطفال» نشری، کابل: ۲۰۱۷م.
41) شعر و رنگ‌آمیزی (آشنایی با میوه‌ها)، (باله‌لر اوچون فارسچه شعرلر تۆپلمی)، "انتشارات کودکانه" نشری، کابل: ۲۰۱۷.

42) یؤلبرسچه نېگه اؤرمان‌گه قاچدی؟ (باله‌لر اوچون اؤزبېکچه حکایه)، «بنیاد ملی ادبیات کودک» نشری، کابل ۲۰۱۲م.
43) ایککی کوچوکچه، (باله‌لر اوچون اؤزبېکچه حکایه)، «بنیاد ملی ادبیات کودک» نشری، کابل ۲۰۲۳م.
44) سبکبار، میرزا محمدقاسم قاضی‌زاده "برق" دېوانی، مقدمه و اهتمام، افغان مسلکی باسمه خانه، کابل: ۲۰۰۹م.
45) آب و آتش، محمدکریم ذره عظیمی شعرلری تؤپلمی، مقدمه، تدوین و اهتمام، افغان مسلکی باسمه خانه، کابل: ۲۰۰۹م.
46) اؤزبېک تیلی درسلیگی، بیرینچی صنف، دکتور شفیقه یارقین‌نینگ تصحیح‌سی بیلن، ۲۰۰۷م.
47) اؤزبېک تیلی درسلیگی، ایکّینچی صنف، دکتور شفیقه یارقین‌نینگ تصحیح‌سی، ۲۰۰۷م.
48) اؤزبېک تیلی درسلیگی، اوچینچی صنف، دکتور شفیقه یارقین‌نینگ تصحیح و ادیتی بیلن، ۲۰۰۷م.
49) اؤزبېک تیلی درسلیگی، تؤرتینچی صنف، دکتور شفیقه یارقین‌نینگ تصحیح‌سی، ۲۰۰۷م.
50) ۴۷. اؤزبېک تیلی درسلیگی، بېشینچی صنف، دکتور شفیقه یارقین‌نینگ تصحیح‌سی، ۲۰۱۰م.
51) ۴۸. اؤزبېک تیلی درسلیگی،آلتینچی صنف، دکتور شفیقه یارقین‌نینگ تصحیح‌سی، ۲۰۱۷م.

52) مفردات، (اؤزبېک تیلی و ادبیاتی‌نینگ 1-12 صنفلری اوچون)، آز تیراژده مؤلفلر اوچون باسیلگن، دکتور شفیقه یارقین‌نینگ تصحیح و ادیتی بیلن، ۲۰۰۹م.
۵۳) جیملیک شاوقینی (اؤزبېکچه شعرلر، ۵-تؤپلم) تورکیه ده چاپ آستیده
۵۴) اؤی‌لر شاده‌سی، قؤلینگیزده‌گی مقاله‌لر تؤپلمی.

بابرنامه
دریادگوهر
بابرنامه
بابرنامه
Babur Name
Dalya Devonn
ایک تھا تندرغائی
قارهای کودک زما
Siyapoş Hayo Xaşuke
تصاب الصبیان
ترک آموزگاری
ایکتاب
یار سکولیگی
او رهای اوواس باز
یاصیر
کوچ خورشید
از انبار بهاری دیگر
شنبه
کرچار شنبه ها
لحظه‌هایی شتاب
رها در باد
دیرسیس
سبکبار
فرهنگ آبکی و فاضلاب
فرهنگ آبکی و فاضلاب
نی نیلبک چی